VIII, Kapsel 1–2

ישרון.

מכתב עתי

למדעי חכמת ישראל בשפתנו הקדושה

על ידי

יוסף יצחק קאבאק

רב בעיר באמבערג והגליל יע"א.

כרך שמיני.

מחברות שתים (ח—ג).

שנת ה' תרל"ב לב"ע.

Bamberg, 1872.

Schletter'sche Buchhandlung (H. Skutsch) in Breslau.

Druck der Schmidt'schen Officin in Bamberg.

תוכן הענינים.

ספר מספר „ליקוטי חן“ לר' לוי בן אברהם בן חיים עם הערות מאת מ"מ ומאת המחבר . . . . . עמוד ח'.

מאמרות ותשובות (המשך) סימן כ"ח עם הערות מאת המחבר . . . . . „ י"ב.

מלחמת מדין, קטעת מכתבים בעניני המתנוקת על ספר המורה והמדע, עם הערות מאת מ"מ ומאת בזת"ס ומאת המחבר . . . . . „ י"ז.

רב חסד בן יצליח מאת הג"מ ז"ל, עם הערות מאת בזת"ס ומאת המחבר . . . . . „ כ"ג.

מזכרת המזכיר (סימן ס) מאת מ"מ . . . . . „ ס"ג.

בחורי כתבי קדם מאת המחבר . . . . . „ ע"ב.

ונתי מתגוי הסלע על דבר הקמת מצבת חדש מזכרון (סוף) מאת יונה בחגדי . . . . . „ ס"ת.

תקונים וספות מאת המחבר . . . . . „ ס"ג.

פרק מספר לויית חן

לר׳ לוי בן אברהם בן חיים *)

[כ״י מינכן 58 דף כ״ז והלאה]

פרק באמונת הידועה [1]) ובבטול קצת ראיותיהם בקצרה.

לימות [2]) הידועה יש כמה מן הרחקה מה שמודע בו עם היותם נותנים לאל גממות ודבר נוסף כמה ימליכו החידום בעלמו ודבר ברור לכל שאין רצוי הלכות לדבר מחודש כי יש לו סבה בהכרח וכל חדוש מקרה וכל שכן שלא יקרים ליחס לו בריאה והמלאה. שהרי שמותו [3]) מחודש זמן תרוך אחר הבריאה הלא שאם ימותו כי השלום דבר קודם בו ומצו נמלטו בו שלשה דברים הוא [4]) לא יתנועע ולא ישתנה, ודבר נקרא הבן והוא שלחכו הוא בבטן מריס, ודבר יקרא רוח קדם ויתחרו בו שהוא קשור [5]) לחבת הוא והבן שישלחכו לפעמים אל הביחים והחסידים, ומפה שימחר כי הרוח ג״כ יאל מן הוא והוא סוליד הבן, וגם זה ממנע כי לא ימלטו מדבוי וחלק ושווי [6]) בהפעלות ומפגיע בו המקריס וכיוצו

*) עין ישרון חלק ז׳ עמוד פ״ח. (ק.).

[1]) נ״ל ,,בחמומת הידועה״ או ,,בחמומת הידוע״ (ר״ל חוחו החים). [מש״ש.].
וכמ״ע החלרין ח״ב עמוד י״ח שורה י״ג ממלא ,,בחמומים״, וכוללו עין הכותב שם הטעתו. (ק.).

[2]) עין הערה 1. (ק.).

[3]) שָׁמוּתוֹ ? (מש״ש.).

[4]) מלת ,,והוא״ מוסב על ,,החבי״ ול״ל. (ק.).

[5]) היא מלת הבס וייתורגם בל״א Verbindung. (ק.).

[6]) נ״ל ,,ושווי״ (מש״ש.).

טופל תחת כזמן והרבוי יהיה לגוף או לכחות גופניות שיימו בהמנות החמרים ולעולם לא יוייר בהיחדות בחמונתם וכוח בכלל הדברים המזכירים שכם מצותי בטעמם וכבר נאמר אני ה' לא שניתי ונאמר לא ירחיקו הלחם וחי, ועוד לחזק יחס ים בין הלחל והחומר שיתמיד עמו, ובבחור יעד העביה כי כעת יהיה השם אחד ושמו אחד וזה שאי יכילו בכל שכוח יתברך אחד בעניו יחדות אמתות[7]) שאין יחדות כמוהו בכל הנמצאים. ומחבמיהם שיפרשו השלום בעניו חי חכם יכול או בעניו השכל והמשכיל והמושכל ויש שיעשהו מציה לבד גם הוא לא כוון לזולת זה ולא כוון לבטל המצוות כמו שמבואר בתשוביי[8]) שלשם לולא שהיחיים תלמידיו פשטו ידיהם בעיקר ולולי לא כוון להמצות לולא שיעלו[9]) בלבו דמיונות מתעים הביאוהו לדבר ולעשות, וכן כתב ר"משן[10]) בסוף ספר שופטים, גם יש המורי דמה בעלמו להיות מציה לולא שלולי המוצא בדבר[11]) משה. ואין לומר שבא לעקור עבודת הלילים כי כבר בטלה קודם לכן הוץ מלבת פחות רחוקות שעדיין הן ושומדים בקלקולם ומסגין בשחילה, גם לחריו זמן רב ממלא כל מיני הלילי ברומי ומיני הלילות הנעבדים לחומות חלוקות, כשמרם[12]) לם יאמר

---

[7]) ל"ל „לחמחית" (ק. רשש"ש.).

[8]) ל"ל „בחוויילי" (משש"ש.).

[9]) לפ"ד ל"ל „בעלי" (ק.).

[10]) ל"ל „רמב"ם" (ש.ד.ח.ה.), בספר יד החזקה הלכות ממרים הלכה י"ח (ק.).

[11]) לפ"ד ל"ל „לדבר" (ק.).

[12]) ירושלמי תענית פ"ח ה"ח; ובשיטי חיתה גרוסה הבערת דובב (בס' „ירושלים הבניה" מחת ר"ח קרחכמחל דף מ"ז), כי בחמת דרכת ר"י ורבב"ל נכוסים ג"כ לם „חלוי" היה מלת היחם, ודק ריב"ל דרש (חבל לא הניה) מלת „חלוי" על הבי"ת כמו לם היה כתוב אלי', וד"ל. (ק.).

לך אדם סיכן אלהיך אמנר לו בכרך גדול שברומי או רמזו בזה
הסבות אל בעלמו במקום תוקף אמונת רומי שתיחר עניו לגדיק,
ר"ל שאמנם חומר גאות אלא שהיו הגחם להכל מצד הדעת ולא
ככגם הגחם בתוכו כי סיס הגן נעול, ולפי שמטבע הגויים
להתגבא ולהתגאך אחר הסגאות ולהבל הכח והלהי ולגומו לעבודת
הגוף החמרי ולאל להיות כאלהים יודעי טוב ורע ואין אדם מיל
מציאת הגחם, לבסוף הגה תקנתו שיכניע חמרו ויפילהו
ויעמידו לעבודת הכח האלהי ויסגף גופו ויכהו הכות ופצוע,
כי נחמיס פעמי תוכב, כמו שאמרו ז"ל[13]) במה יחיים
האדם את נפשו יניח את גופו עד שיכוב מבני עליון ויבוג כל מה
שבן הארץ עד לרקיע ומקלה השמים ועד קלה השמים ויחי
עוד לנצח. וכבר הועילנו הלל בתורתו התמימה בשוב וכיפרם
שלא נעמוך לעמי הסגוף החזק והרפואות, כי היא מתמדת
הרגילות לבריאי הגפש ומביאה אותה לחולים בעין במחלות
המרפאים כמו שבארנו, ואמרו יברלל שעמדו על הר סיני פסקה
זוהמתן וכו' בעין שקדם. סוף דבר כי ימשילו ויעמידו כל חלקי
אמונתם לעין הטבע, ואולי הרחשנים מהם כוונו לזה עד שבאו
להחרונים מהם ובפרט מלך קוסטנטין והפכו הדברים על
הלוט עלמו והגשימוהו ויחפאו עליו דברים אשר לא כן, וגהלו
גדול הוא לתת תועה לאל בדבר לא יועיל, והגה כל אשר הדבר
יותר נכבד יהיה הלמות הכזב בו יותר רע, וכל אשר תובדל
עלמותו ותיוחד ממולתו יהבה בו הסקרות והכפירה ויזיק בו יותר
החיוב, כי המכזב בדבר מצאר הדברים הגה אפשר שיגדק בו

---

[13]) עיין מסכת תמיד דף ל"ב ע"ב; ועל זה העיר גם ב"ח"ם, ותל"ב גם
מב"ם והוסיף לאמר כי המבל הזה גמלא גם' מבחר הפנינים פרק מ"ד
סימן תקי"ז וגם תקי"ח דפוס לונדון וגם עמוד קע"ג ובפירוש מצלי
גרי"ק הגדפס בשם בדוי ספר חוקה (מפני שהשיב בהתבו מסיים
„על ספר חוקתי" עמוד ע"ו. (ק.).

בקלת, אבל המחזיק בחל בדבר אחד יחזיק בכל, כי הכח הוא כלל אחד והחמתי אין עליו דבר מוסף כלל ולא תחולק עצמותו כלל ובקלת ממנו הוא הכל, וכבר נמצא בו הסיעוי כל ימי החלד כלו, ולא יפיגנו שום חדוש לא בעבר ולא בעתיד כי שלמותו תמיד בפעל ועל עניו אחד בקדמות ובגלחות, ולכך ייוחס לו שיתהדר בגאוה ועוז, ואמר כי גאה גאה, ואמר גאות לבש ובריוך גאוך חולת זה. וגם לכך יחובר המות למי שהוא מצוע החיים ומיתולר בחיים, בהאמרו חי וקיים, גם נקרא על שמו ויאמר למו בני אל חי, ועל זה אמר וקורא לך שם חדש, ומי ינשו שלא היה מוסיע בכל עת נפשות הדורשים בו ומוכיו הדבקים עמו, והנה זולת זה היה עמל, ומה הועיל בהתו המילה והדת, ובגילוי שם המילה לדורות ואמר בהחיית כוונת המלות אשר יעשה, ואמר תורת ה' תמימה מסיבת נפש, אשר יעשה אדם וחי, גם בפירוש אמר ובניס לא יומתו איש בחטאו יומתו, ונאמר הנפש החוטאת היא תמות, וכבר אמרו ז"ל שאין כפרה למתים[14]). ואם יאמרו כי הטעם אדם הראשון הוטבע בדרך שאלו חיה עבע נתחדש בניס שלא יאכלו מעץ הדעת ויחטאו וימותו, והנה אין כל חדש, ועוד אם כדבריכם שבא להגיל הנפשות ולהחיותם כמותו, כי לא חפץ בהשחתת העולם, וחס עקר גדול שהכל תלוי בו, איך הועילו ולא זכרו לך ברמז פתוח ושיש לו לזכרו בגילוי בחד מן המקומות ולהבשיר[15]) המבשול מדרך הטעם כדי לפדותם מיד שאול ולא ירחו שחת ויחיו עוד לנצח. גם הגילה שהשגה הלל ויחסר עמו בעבור האדם הראשון והכלה אשר אין לו ערך לפניו כלל, בהאמרו אדם יולד אשר קלר ימים ושבע רוגז לך

---

[14]) מסכת תמורה דף ט"ו ע"ח ודף כ"ח ע"ב. (ק.).

[15]) לפ"ד ז"ל „ולהסיר". (ק.).

סבל בני אדם ומיסרן[16]) גויס כמר מדלי, גם לסיל [?[17])]
זה על אחד מן הסיבות שהם חפצי המיחות בבחינת עניים דבר
מנוגד מאד לזה כי להתחלת הכל, וכן חלילה שיתעצב האל על
מרי בני אדם, כגון שיורה פצע הכתוב, ולא שיוסוס על חורבן
ירושלים וגלות ישראל ולרחם כמו שיורו קצת הכתובים והאגדות,
כי לזה אם יהיו כלם לדיקים לא יוסיף זה שלמות אלו, ואם
יזידו כלם ויימרו לא יפגמו בזה חסרון כלל. אמר אם לדקת
מה תתן לו, ואמר החפץ לאדי כי תלדק ומה בלע כי תתם
דרכיך ורביש כאלה. וכל זה דרך העברית וכבל דברים תורים
כלשון בני אדם, עם כל זה אפרם מאלו הפסוקים או
מדרשות אם שיזדמן לי במקומו אם יסכים האל
על ידי[18]). וידוע כי לאחת הסבות תתברר מהנסיון ותבוותיו
גם האל פרסם אלה הסיבות המתפארים לעקר, רצה מה שירע
לעדקיהו בן מעשיה ולאחאב בן קוליה אמר קלס מלך בבל באש,
גם נאמר על עוד עניד גר האמור תאמר אלהים אני לפני הורגיך
ואתה אדם ולא אל ביד מהלליך[19]), ומלת במדרם[20]) ר"ל
אומר כל מקום אור אלא בזור מדיח הכתוב מדבר וכו', ואמר
אחיר סגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו וגו' ואמר לא
אים אל ואזב וגו' כי לא אדם הוא להנחם, ואמר כי אל אנכי

---

16) ל"ל "ואמר הן". (מש"ש.).

17) נפ"ד מלת "להגיל" (אשר ר"ת ג הגיג אחריה סימן הבאלם) מבוארת ממה שכתב המחבר למעלה "שבח לחגיל העפצות ולהתוסם כמיתו", והבאלם מגומגם קצת. (ק.).

18) כנראה רמז על ב ע ר ה ס ג ד ה גם' לויט הן. (מש"ש.).

19) כך הוא בס' יחזקאל כ"ח ט', וכ"י בטעות. (ק).

20) פסיקתא רבתי דרב כהנא פסקא חלילה, ברחצית רבה סוף פרשה ס"ח, שמות רבה סוף פרשה ע', שלחות דרב אחאי סוף פ' עו, הנחומא פ' בא. (ק.).

ולא חיס ונחמר כל המחדם כחב, ורבים כחלמ. וכבר[21]) כי לא יחכן להסכים הסלום עם המחדות כי הסלום מביח לגסמות ולרבוי ואין לדמותו לחמרנו על הבורח ית' שהוח הסכל והמסכיל והכל מחד, כי זה הפלגה בחחדות והפשיטות והם נחלים בקלת מלות הרבוי שכחו בס"ם כגון נעשה חדם בלמנו, והטעם כי לסיומו מחבר מן העליונים והתחתונים וגם כי הלל עשהו בחמלעיים כשחר המעשים, חלהים קרובים שב לגוי שזכר כי עין הפשוק מי גוי גדול בחומות שיהיו חלהיו קרובים חליו לעת לרחו כדרך חלהינו שהוח קרוב לנו ונמלח בעת קרחנו חליו חשר גלו חליו החלהים, הם המלחכים המגינים לנביחים חשר הלכו חלהים זה משה ואהרן, כי הסבר הגדול והמעשיע יקרח חלהים ואחה תהיה לי לחלהים, ואמר בעגל על כח מזל שורו שדמו לשר ומעשיע, חלהים חשר ילכו לפניהו, ואומר לך כלל אחד למחי לפי מה שירחה לי כל מלה שבחה, כי (?) חלל הס"ם המיוחד תורה על יחדות, כי חין בו רבוי כלל ולא יחחתף עם זולחו, חבל שם חלהים יבוח עם רבוי, כי הוח שם נופל על מלחכים חו על זולחם חו החמלעים, על כן חמר במעשה ברחשית נעשה חדם, כי שם כמו שנחבר ידבר על המעשים הנעשים בחמלעות המלחכים, חשר הקרוב משם גנו הסכל הפועד[22]) ומעד כי לא מכר במעשה ברחשית רק שם חלהים, ובניהור יחמר ויחמר חלהים נעשה חדם, וכן בעגין בקהלת, ולזה יחמר חת שכבר עשהו, ואמר על החמלעיים כחשר החעו חותי חלהים, וחכמיהם טרחו לשם כיומ[23]) ולא יכולו וכ"ש בעגין הלחש שגין לשם טעמה גו כלל. בעגין הודוי נדבר עליו בדברנו בתשובה

---

[21]) לפ"ד הסבר פה מלת „נודע" חו מלת „נתבחר". (ק.).

[22]) נ"ל „הפועל". (בש"ש.).

[23]) נ"ל מלה תחת „להסכימו". (בש"ש.).

וכבר נאמר על הנביא, כי לא ימח לפעמים, כי אין יכולת בחדש לכפר, ודע כי מן התורות שהולכים דרך ישר בשתי התכמות, ובהגיעם לחכמה האלהית יהיו עקלקלות ויבעטו תורותם וילפתו דרכיהם, ותהיה תמותם דמיונית לא שכלית, וירמה עם העין ר"ל תמותית, שתורתו מבין שתי הדעות כלם שכלית אלהית. בעניין המופתים שמיחסים לקדושים רוב תחבולות שהמים להעמיד תמונתם ולחזק דתם, גם להגיעם ליטול ממון ולקבל שכר וקללתם הם סגולות לסמים ושעבים ולחבני מרגליות וקללתם במקרה, כמו שאמרו נחמיס בשליחותם וקללתם מזבים, ואפילו היו אמת, הלא כתוב כי מנסה ה' אלהיכם וגו' ורבו הטענות שיחסו לחסידיהם וכתבו בספריהם, ועניין זה לזה יסורו מלה לעין מלה קלת ספורים מגלו תגלגו ופעם יכלכלו החויר בחבקים ושעונים ומוחזים את העיניים, ועוד הרי כל מופתיהם בסתר או בלילה ובפני יחידים ומופתי משה היו בפני כל ישראל ובפני החולקים כמו שחתמה התורה לכל החותת והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו ואין רצוי להודות הפלוסופים רק הם"ס שעשאם בחכמות שלומיו וגבוריו, וכשאשאל להם למה לא הפלו פלוני ופלוני ולמה לא יעשה לפניהם פלא פלוני יאמרו למיעוט התמונה, וזה טעות וחבל, כי יותר יעורך לעשות כן בפניהם כדי לקדם שם שמים ולהודיעו בפני הכל, וכן אמר שלמה בתפלה על ישראל ואתה נאום כל דרכיו אשר תדע את לבבו, בקש על ישראל שיקבל הכם תפלתו בסיותו רחוי, ובגבורי אמר ועשית ככל אשר יקרא אליך הגבורי למען ידעון כל עמי הארץ את שמך לעומר בין רחוי ובין שאינו רחוי, הלא תראה נעתן שלא התמין דברי הנביא ואמר הלא טוב תמתי ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל ואעפ"כ רפאתהו הנביא ועברו ואספו מגרעתו. ועוד הגמגם הגלם מי שתעבה הרבעים יום כמתה או כליבו, גם לא רחה תנום

מותם ולא חיים את קבוריהם, ומי שלא שלטו בהם המייבים להמיתם כמצה ואליהו ואגניים משיחל ועזריה ודניאל חולחם, ומעניין שהאל היה מגיל נביותיו וחסידיו הסלמים מעם קדמו על ידי יחד ממלאכיו, כמו שאמר דניאל חלום שלח מלאכיו וגו', ואמר בחבריו וחזו[24] רבינהם דמי לבר אלהין. וכן היתה ביותם מי שעשה על ידו נפלאות[25] הזורחים הרבים והעלומים אשר נעשו ביומו, והיה נביותם ומי אשר ידעו הם"ס כמצה ואליהו. גרסינן בסוף פרק חלו הן הזהקין[26] תניא אמר ר' יוסי הגיעה תורה לסוף דעתה של ע"ז לפיכך נתנה לך תורה ממצלה הם שחפילו מעמיד לך חמה בחמץ הרקיע אל תשמע לו, אמר ר' עקיבא חם ושלום שהקב"ה מעמיד חמה לעוברי רצונו אלא כגון חגניה בן עזור שמתחלתו נביא אמת ולבסוף נביא שקר, כלומר אם אחר שהראית היה עושה עמו נביא ואת לעבוד ע"ז ואיה בא מכח הוות שעשה פעם אחרת בביותו נביא אמת כגון זה אל תשמע לו, ומשכל הרשון הוא שלא יאמר שם נביא רק על אחד. ואין לבחם על פלאי הם"ס בהעמיד את נעמו בין כמה זאבים וגדול הרועה שמילטו, ומה נכבד הדת שהיה לריכה לקנות תחבולות ולחתור ספרים בדויים ומזמרים דמיונים להכניל המומעים ולא יביאה לדוחק והכרח להתנות בשקרים ולהעזר בהטעאות מזיפות, כי גזעי [גזרי?] השכל יאמתו תורתו, והאמת מעידה על עלמה, כהתלותם באמרו הנה העלמה הרה, ובעולו מבואר מפיש רבים, כי הוות הנתן לאדם לאמת דבריו יהיה מדבר קדוש, גם עלמה אין עניו בחולה מכ' פנים, האחד שאם כן לא היתה (?) ממנו עלם ומה שיעיד כי

---

[24]) ל"ל „וזה דיי", כמו שכתוב בם' דניאל ג', כ"ה. (ק.).
[25]) תולי ל"ל „ח ו ת ת נפלאות". (ק).
[26]) בבלי סנהדרין דף ל' ע"ח. (ק.).

עלם עניו נער, מלמד יכולתן לדוד גם לומר לומר לנער, ואחר החליף עלם תחת נער, כלומרו וגם בה לומר לעלם, ועוד כי מלינו דרך גבר בעלמה, וקלתם יפרסו זה בעניו גדול הלדם בעלמות, שבעת גדולו לומו ניכר לחום, גם יפרסו דרך גבר בגערותו, שלין לדם יודע מה יקרם לו מה יהיה באחריתו, ולין זה כלום מצ' פנים, שגם כדבריהם היה לו לומר עלמות ולא עלמה שהוא שם תואר, ועוד כי זה גם כן ממנו בגם ובכל הי ולומה, ועוד כי כל הדברים שמביא הוא דרך דבר אחד בדבר אחד, ועוד כי כבר אמר בסוף כן דרך הגם מגלפת, ולקו גם תפרשהו בחולה יהיה פירושו לותם[27]) שהיה עתה בחולה תהיה הרה כעשה עד עקרה ילדה שבעה. ועשה שמואל בעשה ה' נסי וכן ימלא בדברי הימים[28]) שם הדם הלי לחה. למדנו משולם לא מקרי הגם להביה עם הגם כלל רק בהמלטות נביה, גם במרים לא נאמר בה על פי ה' להיותה הגם, גם בהרה החל לתת תורה לוזו להתרחק מהגם לאמר שלגם יהיה הל תגשו הל הגם, גם הגם פירש מן הגם ודודה לו הס"ם בהמרו ולתם פה עמוד עמדי, גם בהלים במזמור נלוה ה' לאדני שב ליהיו, והוא מבואר שהמחבר המרו על דוד שהלך והוא שקרא לאדני, וכא בעשה המרו ולהי תמיד עמך לחזק ביד יהיו, כי מי שהגם יפגיה עליו ויעזרהו ויסיעהו יאמר בו שהוא יוסיעהו[29]) לסיות האדם זוכר יהיו ומשתמם בה תמיד. כן הגה יהכיל עבדי שב למה שדבר ולתה הל תירא עבדי יעקב, וידוע כי שם מביה לא יפול רק על השומל הנכבד והגדול מבני האדם כהן ומביה ומלך, ולא יאמר ביבה מגזע יבי הלא הם כן היה הביו מורע יבי, כי לתולדות מביה הבותם בתוב ומשפחת הב קריים משפחה,

---

[27]) ל' „לותה" (מש"ש.).
[28]) ד"ה א', כ"ה, ד'. (ק.).
[29]) ל' „ויסיבהו" (מש"ש.).

ואמרו בני ישראל כעצם בשר אחת לה', ועצם הוי היום ילידתיך כעצם זור ילדך, והוא נאמר על דוד הוא על משיח בן דוד שיגלה במהרה בימינו, והוא הגאון, ויהיה אמרו ואחזתך אפסי ארץ כעצם וירד מים ועריס[30]) ומגדר עד אפסי ארץ, ואמר הוי היום להגלות אור ישועתו כברק עין ולמיחת קרנו פתאום, ומדרכם לקלר קלת עניים בדרך זר בסמכם בשמור כודו לה' קרנו בשמו, אמרו הוא ה' הלהיבו על אמרו זרע יעקב עבדו, והענין מבואר בעלמו, כי אמרו זרע יעקב עבדו עמוק לאמרו זכרו בפלאותיו אשר עשה, כי הלימם הלווי, ואמרו הוא ה' הלהיבו, וכזה בהו רבים, וממה שיסבר דבריו אמרו בי ישראל בחיריו וקלת דבריה שסם מבואר המשל יבינו בפשטו בספור ברחמים כי הגדלו עסוקים לחמותם, והלו כדבריהם בן הוא היה רחוי להסתלק בעוצם בצע המכסר וספורי המלחמים, וכן אמרו הרקתי עליכם מים טהורים, ויבינו לסמוך ורוח הלהים מרחפת על פני המים, והביא לחד מבני עמנו, שעל כן לא נאמר כי טוב בעני, ואותם [?] זה הוא חוק[31]) ודבר שאין לו טעם, וכבר מבקשים תוך למה שאין בו צורת פשטו, בעניין בקרבות והמלות, ויעשו סודות מקובלים, ויעשו רמז לאמותם מאם הפסח ומפרש לדומה גם מעניין העקידה, מבואר הבטול, ויספרו לדברים בטלים קלת ממשלי הגויים יאבר החכמה מבואות בהם, בעניין מה שבדו בחרבע חיות שראה יחזקאל יחיו הרוחני גשמי והגשמי לדברי רוח, והם מביאים רחוי מחלק לחד מחלקי המאמר ולוקחים ממנו מה שהוא לעזרתם, ולפי דרך זה היה כל פעל חמוצה יכול למוצא רחוי ועזר ורמז להכריחו, אבל

---

[30]) בפ"ד י"ל „ועד ים". (ק.).

[31]) חולו י"ל „רחוק"; (בוש"ש); ובפ"ד חין זוכך להגיה, כי „חוק" הוא דבר שאין להסבר לחריו, ומלת „ואותם" (אבר ר' מ"ב הגיה להיות סימן השאלה) היא מלבון ע ו ת ו מיפת. (ק.).

כאשר ידוקדק קצר כל חלקי המאמר ופרטי מלותיו ימלא
כל מתבקש[32]) תשובתו בזה, כבזיון הטועים רחוק על חדום
הדת מאמרו ועדותי זו תלמדם, ומזה תבחינם, גם
המעתיקים להם ספרי המקרא הטעום בהרבה
מקומות, כי כאשר לא להם הדרך הוסיפו וגרעו מלות גם שמו
מלות ועניים לפי כוונתם, והועילם התעום ובכלל עותו
גמו את המקראות ויבחינו המתוקן ואת הסירם יעקבו,
ומעטמותיהם כי בחלוקה תגזור הרבעה עניים, וכבר ממלאו
הפלשם הגם רחוי להמלא הרביעי, בחד חדם מבלי חים ואשה,
הבני חשם מחדם לבד ויהיו חום, הפלימי חדם מחים ואשה
וחוח כפי הטבע והמגבג, הרביעי בימלא חדם מחשם מבלי
חים, ויפרטו על זה ודור רביעי ישובו הגם, ומלבד שחין זו טענה
מופתית, הגם זה הבל, שהרי כאשר נתחדש הבני בבר בעל
הרחמן, ובבא הפלימי בעל הבני, ואם היה הרביעי ממלא היה
רחוי להבטל גם הפלימי. ומזה יצטע זה מן הדרך המופתי
כי כאשר יתלא דבר אחד מחובר מבני עניים ומלאו כאחד לבד
יתחייב בימלא גם הבני לבד והגם מלאתו יחד דבר נברא וברא
כמלאכים ודבר נברא לבד הגם יתחייב להמלא ברא בלי נברא.
פסוק לא יסור שבט מיהודה וחדבנו בדברי הגאולה. ושוד נתלים
בדברים רבים שאין להם ממש אין צורך להאריך בהם ואינו מכוונת
זה הספר, וכבר סתרתי הכל במאמר יחדתי בתשובות
עליהם ובביטול דבריהם, ואחד ממה שהטעם הוא
גודל הפלחתם ולא נתנו לב לבם להלחת לומות לחרות בעלי
לשונות רבות, וכבר פרטו הגבירים שבת גלותנו, נאמר לא יסור
בדרכיו הלוך ונאמר על מה תבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם
את תורתי אשר נתתי לפניהם, וידוע כי רוב הסברים שבת מיתת

---

[32]) ל"ל „מתעקש". (בוש"ש.).

הגשם והשפלות שבת עליית הגשם, כי הלחלוח הגשמית הפך הרוחניות, ומזה ישתנה בין התמונות ככח השכלי בין שכחות הגופיים, כתמרו כתפוח בעלי סיער כן דודי בין הבנים, ולפיכך לגלות והגעת הישועה אין הכוונה בו כי אם בעבור תשועת הגשם והגעת השלמות והשלמת בשכרת המוגעים וסידוע הרבות [?] השמחה, כמו (?) אנו חזקים וקיימים בתמונת שלו ויחזרו ויעברו (ויחדו וסיבוב ?) התמימה שכח עקר, שאם (?) לא יהיה מציאת לעולם הלא בגללו (בגללם ?). —

(סוף הפרק הקודם לזה.)

ודעת הלא הפילוסופים שכל התורות יכוונו לענין אחד בדרכים חלוקים, כי כל אחד תבין מהלים ודמיונים לפי מגמת מגילת הגבי דורו ותרגומו ומהלימה ולפי מה שיסבלו דעותיהם, אבל כלם כוונו להוציאו העם ולקרבם אל התורת ולהגיעם אל השלחה. ומשם עזיים הם שהשכימו להתמין גם כל בעלי הדתות וסיה התמונה בשם תועלת כולל שלמות הגשם ותקון היסוד וסדרו וקיומו בשרית השול והחמס ובקשת היושר, ושם מגילת הבורא וחידוש העולם והשגחה והעולם הבא ותחדש[33] התמים והתמונות שעל שלם הדברים יש שרחבית התמונה גשמית ותכליתה רוחנית כרומיים ודתם תלוה תוספות בתמונתם ובעניו הגוף, ויש שרחבתם רוחנית ותחריתם גשמית כקדריים, ודתם רחבה מאוד, ויש שתחלתם וסופם גשמות לפי הפשט, ומשם עם העיון ירחה שכלם רוחנית שכלית ענינית התמית לא דמיונית ותורתם יפרה בשום בתמונה ובמעשים ושם ישתחל עם קודם, וממה שהותו כרומיים וכשגריים כי כל אחד מהשני דתם הודה למה שלפניו. ומחפן הלא והיושר התלמי

[33]) ג"ל „ותחייה". (נוש"ש.).

לתבר המחברים מפסידי המוסר ומבטלי הסדר ומשחיתי היבוב והחזיות[34]) על הרעים המלא על העוברים[35]) וכ"ש שהחיר ממוסר הן לגזל מהם ולבולם הן לקחת רבית מהם, ודוד המלך דבר בעין שהברה תורה והוא דבר הלמד מעניו כי כבר זכר במזמור הטוב לחיו ורעבו וקרובו, המוסר דבר שקרות וכל מה שים בלמודו תבוסה רעה אין ראוי להחזיק בו עם שום חדש, ויד הכל שוה בו ויש בזה ג"כ קידוש השם. —

---

[34]) ג"ל „והחזיות". (בו"שש.).

[35]) הוא מצל המוני, כבר קדחתי בספר ולא ידע כעת לת מקומו; וכמדומה היה בהפך „ההמלה על הרעים והחזיות על העוברים", וזה יתכן לפעמים לפי המוסר המתי; ועיין יברון חלק ז' עמוד פ"ח מה שהעירותי על הענין הזה. (בו"ש.).

שאלות ותשובות.

[המשך (1)]

כח.

ר' דברים שנבראו בע"ש בין השמשות.

גמנו וגמרו בעלי מדרשנו יע"ה לדרוש ולחקור היום על ענין כי' דברים שנברתו בע"ש בין השמשות וחלקו ליתם בחלוקה דרבנן, כל ח' וח' מבעלי תרסין היושבים על השלחן אחר לפני ר' ידבר על דבר פרטי בחוכן שמפי כלם יתקלס עלתם ומיני ומיני תסתיים שמעתתא דבר דבור על חופניו בחכמה ובדעת כמשפט. אמרתי לעשה לף אני חלקי בג' דברים, וכם קברי על מרע"ה וחילו של יוחן לע"ה מה ברמוז בהם ומה בהו חז"ל להודיעני בחמרם שנברתו בע"ש בין השמשות כי מה לורך היה להבראם זו בחותו זמן ולא קודם לכן בשאר לעניים בששת ימי

---

1) עין ישרון ח"ו עמוד קל"ח וגם גנזי נסתרות עמוד ע"ת. (ק.).

ברית. — ותהלה לאמר בקול רב פי' המפרשים ז"ל בהללת בריאת הדברים שהלא בכללו. ס ר ם "ן מ"ם כתב ב' דרכים הא', כי להיות כי' מהיום ולו פרטיים ליחידי סגולה ועוד ועוד שעה לע לכל הדורות כשאר הדברים שנבראו בששת ימי בראשית הכוללים לכל מין המזונו כעודע לפיכך נתחדש ומתעצם בריאתם עד לנצחך כי כתדיר ומיומו תדיר תדיר קודש; הדרך הב' כי רחה הסב"ת לברא דברים אלו לתועלת ישראל כי מבלתם לע תהיה להם תקומה ח"ו והוא ז"ל הוכיח זה בפרטות בעוד עשה ודעת י"ם; ו ס ר י "ע ז"ל כתב שנחר בריאת כי' דברים אלו לרוב מעלתם כי לחרון חביב ואלו יוצאים מכלל הדברים הנבראים שנבראו קודם לאדם וכוונו בזו להבליט מלאכת הבריאה לתכלית עניינים נפלאים לעובת קדושים יאבר בחרן המם וכו'.

ולעד"נ כי בעין קבורתו של מרע"ם בא להשמיענו דבר משולה והוא כתירון הגלון להקריב הקדושה יאבר חקרו רחמונים ז"ל לך כי בכיות מדרגת שלמות מרע"ם גדולה מכל מלאכי ז"ל לא זכה לעלות בסערה השמים כמוהו והרבה דברים נאמרו לתשובת הספק הזה ומ' מהם המוגע לעניננו הוא כי היה עלמה לתשובת שלמיות מרע"ם מאחר כל מין המזונו ולא עלה שם הנפלאת עברה למעלתו וכיה בעוד החיים חייתו במדרגת ובמקום מטעמון שר הפנים ומיכאל שר הגדול כרמוז בשמו ע"ב להסיג מעלת המוכר הגפן וגנו אלו סוגרך למות ולהתפשט ממנו חומרו מכל וכל כי מבלעדי זה לא היה מן המשפר שיסיג אותה המדרגה הנפלאה עין לא ראתה אלהים זולתך. — וכך רמז הסב"ת בשה שבנה קבורתו בע"ם בין השמשות להורות כי ליכנס השלם בעולם שבנו שבת עולך למות ולהקבר וכך היה בחופן נפלא שזכר הכתוב וכמו כן כל ילוד יאבד טרם יעה ויפצות ביום הז' עולם שבנו טוב עריך למות ויפסד חומרו ויצוב הטפר על מתן השמים וע"י זה הרוח תשוב אל האלהים וגו' ממש כנרגיר של חטא

ומעורם המרעת בחדמה ערם תלמח תפסד לורתם תחלם וכן ע"י
קבורת הגוף הנם לו הנמנה בתרן החיים תוליע למחם וכנגד
זרושים תלמיח לנפש ולתחלה לכבוד ולתפארת. — ועוד נלמד
מזה ענין שני ומוע בהקדים דבר המחלוקת היגדל בין החכמים
הלו לע חטע חה"ר חם היה מת לע ויש סברות חלוקות
מזה וכתב רבנו בחיי הדיין ז"ל שסברת חכמי התורה
היא לפי סברת חכמי הפילוסופיא כי בחמת אין מיתה בלע
חטע ואין יסורין בלע עון ואלו לע חטע חה"ר לע היה מת וכן
משמע מן הכתוב כי ביום אכלך ממנו מות תמות נרחה משה
בעלתי החטע לע יעות והיה הי ונלחו וקיים בחיים כל' מלבע
המרוס בעדוס יען ע"י אכילתו נעשה החיים היה מחויב כח
העתק מהחום הטבעי והליחות הנרבי שהם סיבת חיי הגוף
כפי טבע ומה שהסר זה יעלע ויוסיף זה ע"כ קודם שלא חה"ר
לע נברחת קבורתו שלא מרע"ה לסורות כי בזולת חטע לע היה
מת כלל אולם נברע לאחר שחטע ביום הברחו ויהי ביום הו'
וו היה ביום הו' לסיבת חטאו מיד היה מעותד למות הוא חרעו
אפי' מרע"ה מבחר כל מין החמובי. — הטעם הג' אשר נברא ר"ל
שפי הקב"ה שהיה יהוי להמלע מוכן מוקדב במקום שקדמו
ועולמו שלא יאחר אע"פ הוא שלא אשר הקריב הוא הקדום תחתיו
כי שם נלמד ויצע הבראשם את עיניו וירע והנה אול אחר נלחז
בשבך בקרניו ומלת אחר מזה מיותרת או אין לה מממעות נכון
אך בע לסורות על מה שלחז"ל במשנתנו הש' שהזמין הקבי"ת דרך
גם לאותו שהול במדבר שמם ארן לע עבר בה היש ובאותו הטעם
ורבע נלחז בשבך בקרניו למען יקריב אלע"ה עולה תחת בנו
ואולם היות הטעון הפרטי הזה לפוי ומומן מתחלת הבריאה
בע"ה בין השמשות ולא קודם לכן או אחריו נלע"ד שבע לסורות
ולרמוז כי כשם שבבע בשה מנוחה לעולם כמו כן
לקיומו ולשלמות שלשה הגדול יברחל הקדוש בשם שלשה

מחמן סחיל סהוא כמ"ש כי עדת ה' ומלן מרעיתו מסעינן על זכות זה וממנו תוכלון בכל דור ודור וכמסחז"ל[2]) שע"כ נקרא שם אותו סכין מאכלת. ועוד על פסוק רחם ה' ויאחס[3]) תחז"ל[4]) מה רחם תפרו של יצחק רחם ל"ל שזכות זה תמיד לפניו יה' לרחם עם סגולתו ולא יחבא להסחיתם לק בהיותם רחויים לכך לסיבת רוב עוותיהם חגילה. בחופן שכתם שקומת יום הכפת סגין על תמ"ר כן וכבה חילו של יצחק חביו הקיב תחתיו הגין על החדס הגדול יהרחל ותחת זכות זה יתלוק לעולם ועד. וכן חמרו קדמוניו ז"ל[5]) שהחל מלך מוחב מה זכות ים לחומה זו מכל ח"ה והביבו לו בחחד היה חברהם חביהם חבר בעוב לבבו נתרלה להקריב חת בנו עולה לה' ויוד רלה גם הוא לעשות כן ויקח חת בנו הבכור חשר ימלך תחתיו ויעלהו עולה על החומה[6]) למען תהיה לו עולה זו חומה ינגבה להגילו מחויבו וזה מיוהב הפרטיות הזה מהביח וחזמין חילו של יצחק בע"ם וק"ל.

---

[2]) מדרש רבה בראשית פ' נ"ו. (ק.).
[3]) ד"ה ח' כ"ח, ט"ו. (ק.).
[4]) בבלי ברכות דף ס"ב ע"ב. (ק.).
[5]) פסיקתא דרב כהנא פרשת שקוים. (ק.).
[6]) מלכים ב' ג', כ"ו; ועיין רש"י שם. (ק.).

מלחמת הדת

קטעים מכתבים בעניני המחלוקת על ספר המורה והמדע

יוצאים לאור בפעם הראשונה

ע"י

ש. ז. ה. ה.

א.

(העתק מהגרת מס"ם של ז. ה. בשלהו הליו הגרת ריב"ן)

בהיותי בקאספורד זה עברים שנה בחפצי בתוך כ"י בלשון ובכתב ערבי, מלאתי מכורך בתוך כ"י אחד קובץ גדול כולל עניינים שונים רובו ועתק כמדומה לי בחתת מערי חרן יון או תוגרמה. ובקרתי במקומו הרחמן היה בתוך כ"י הנסמן Pocock 280 וגויתי לבבי בכתך מיוחד אשר נסמן 280 B (עיין Conspectus שלי ע' 20). ומתוך הקובץ הזה נעתקו ע"י מעתיק בחור אחד, שכחתי שמו, כמה עניינים; ור' לבי הירים עדעלמין המכוונים הן טוב הערין המעתקים עם גוף הכ"י וגם הוא המעתיק מעט, ואני הוספתי שכר המעתקים. ובימים מגמתי להוציא לאור בספר מיוחד המכתבים המוגעים על מלחמת התורה והפילוסופיה בדפוס אשר רלה ליסדו הר' י"ס. והמעתקות החלם היו בידי כמה שנים, עד שבא ר"י בשנת אשר נפטר גם, פה בערלין, ובעבור שלא רציתי להתחבר עמו בהדפסת, אחר שלא ירחיב בעניני דרכו בקדם, בהדפסתו השנית מזוזות ר' י"ת וכו' וכו', מסרתי לו המעתקות בעד שכר המעתקת, הבל קנה ממני ס' בן סירא הקטן, קנה ולא שלם ונפטר,

ואני קיבלתי מהם שמחה מספרי ב"ס מתוך עזבונו אחר מותו. וכן בתו ההעתקות מעזבונו אל תלמוד, וכמה שיש לה ידעתי אתם בתו.

ומה מאד שמחתי בשמעי שאתם קיים אותם, ולזוך להדפיסם. ועל כן אני שולח לך גם העתק חגרת ר' יוסף בן עודרום אשר מלאתי בידי, והיא נעתקת ע"י רל"ה מתוך העתק מועתק מכ"י די רוסי 166 (ע"י כוכב טוב ?) ואני עברתי על פיו בקורה ולא כמוציא לאור, ועליך במלאכת לגמור. מתוך ההעתקות ההלא כתבתי חוזה עשיתי בספרי Jewish Literature ע' 91, ובאתם רואה ידידי הח' נייגעבר (עיין תולר נחמד ח"ב, 170). וכבר הזכרתי עמיי כ"י המכר באתם בזאכיר שהם שמיית ע' 88 והמותר בשרון הגלוח אל הכרמל מצות תרכ"ז ע' 319; ואמנם לא פרטתי עם הכתבים הרל"ה ההעתקים בפיי עלמם; ומתוך מה שהשמות לי בחגרתך אני רואה שאין בידך כל מה שנעתק. גם היה פה כ"י מו"ס ר' אליעזר האכמי אשר נקנה מח"כ מן הבאדלעיהמת, והיו בו עניינים הסייבים אל המכתבים האברים והעריכם והעתיקם ג"כ הרל"ה לגרפם עם האחרים. ואני בקשתי את ההעתקות אל הרל"ה הזכרתי לי בחפזון סדר ההעתקות, ע"כ הנני בא להעתיק לך עניני כל ההעתקות אשר מלאתים בהזמתחתי, ותדע מי יפקד ומי יתחסר. וכבר הזכרתי בשרון סי' ו' וז' תגרות הרמב"ם אל ר' יוסף בר יהודה ואל ר' יפת, ועתה אני הולך ומונה

ג'. כתב לקבלות הקטילוג מאת בני חסדאי (יהודה ואברהם הלוויים). עיין תולר נחמד ח"ב, 171.

ד'. — אור' משולם בר' קלונימוס בן עודרום לר' יהודה בן חלפתאר (הזמתי עמוד 1576).

ה'. תשובת ר' יהודה בן חלפתאר.

ו. . . . . לר' יוסף בן עודרום הלוי.

ז. . . . שלח ר' שלמה בן אברהם בר שמואל ותלמידו ר' דוד בר שאול לרמב"ן . . . (לר' שמואל בר יצחק?)

ח. תשובה על תחנית המ.

ט. כתב הרמ"בן ותגלו (י) טופס כתב שלוח לפרובינצה, עיין השמטות הגדולות ערך רמב"ן, ובתוס לר' יצחק הלוי בן ברכיה.

יח. תחנית שלוחה לר' משולם בן משה לבדרש (חסרה קצת).

יב. — ר' מאיר הלוי (לח לרפת): חמר ז"ל ומה שכתבתי לפרובינצה . . . . והוא כי אני השגתי על הרב . .

יג. — ר' שמואל בר אברהם (ספורטה) עיין לעיל אחר ח"ב, 170 והשמטות עמוד 2402 (וכן יתוקן בשרון שם מן ג' עד י"ג, י"ח מכתבים, ובמקום „חומתו" ל"ל שם אלמתו). ודע שהלה כי"ג מכתבים נעתקו בפני עצמם אחר המכתבים הנזכרים. ואח"כ סי' י"ד עד י"ח חזרו שניה לעצמן וכבר נפרט בשרון שם.

יע. כתב ר"מ הלוי תחנת הרשאומה כנגד הרמב"ם לחכמי לוניל (אבל רק עד קטפתי מתמריו בגדפס ע' ע"ז, וקלתו ממלא גם' יד ר"מ"ח).

כ. כתב ר' אהרן בן משולם מלוניל לרמ"ה (עיין השגות ר"מ אלאשקר דף ד').

כא. — רבני לרפת לרמ"ה (בהעתק ע' 31) עד: ושמח לשוה"ב (נדפס ע' ק"י)

כב. תשובת רמ"ה לר"ח בן משולם.

כג. מכתב הרמב"ן לרבני לרפת מתחיל: טרם אעשה — לא נעתק כי נדפס (ועי' השמטות עמוד 1951 והמזכיר ח"ג, 75. וח"ה ע' 3).

כ״ד. עוד לרמב״ן.

כ״ה. כתב המגיה מדמסק (כ״ח ח״ג, 169) ותגרת לרמ״בן.

כ״ו. חסן משפט, תשובה לדון דורקן די לוניל על קונטרס שלח דון שלמה וידאל הל דון מסעוד די לוניל, וחותם שמעון בר יוסף.

כ״ז. כתב דון דורקן די לוניל לרשב״ץ.

כ״ח. מכ״ל לקרובין מפרפיניאן.

ועתה הגיעני סדר כ״ו ר״ח תשכמי והוא תשובות רמ״ה כתבר נדפסו כעת ע״י הח׳ גרינ. רחשונה יסע סי׳ י״ב הל״ל הבל בשלמות — ותח״כ סי׳ י״ט (הוא הנדפס ע׳ 13 עד סופו). תח״כ סי׳ כ׳ (טעם זקניס ע׳ ס״ו ודפוס גרינ ע׳ כ״ס) ותח״כ תגרת תוכחתם (תגרת שניה מלוניל מתחלת: „יקבל הרובה את תשובותיו“ עד „ומכל מקמר עלוי לבן“, והוא בפעתק ח״ט עמוד 25 עד 35, ובדפוס ע׳ מ׳ עד מ״ט) ותח״כ סי׳ כ״ב הל״ל (נדפס ע׳ נ״ח) ותח״כ סי׳ כ״ח (נדפס ע׳ 107 עד 132 ומה שנמצא בכ״י חוקספורד נמצא מתוך כ״י דרמ״ה בפעתק ר״ם ע׳ 71 עד 86) ובפעתק ח״ט ע׳ 87 עד 100 היו הסו״ת בין הרמ״ה ור׳ שמעון המתחילות „בחל בבחל יחד“ (כתבר נדפסו בחחרונה). ומזה נחת רוחי שבמעתיק כ״י בחדלטיחנא שמיע עימי סלכה (בפעתקתו ע׳ 38), ובפעתק בחדל׳ נכתבו עוד המלין: כתב הרמב״ם . . . בפרק ח׳ חבל לא יותר, ותח״כ סי׳ ב׳ הנמצא בנדפס ע׳, מקומו יחר מלות „בפרק ח׳ “. — היוחה לנו מזה, שלפי דעתי היו לר״ה שני הפתקות, יחת מכ״י חוקספורד חשר הפריך תח״כ עם כ״י רח״ה, ויחת (והוא הפלימה) מכ״י ר״ח חשכמי. ובלי ספק היה לפני הח׳ גרינ הפתק הרל״ה מכ״י בחדלטיחנא הכולל ג״כ הפתקות משלר המכחדים הנלוים בין סי׳ י״ט וכ״ה. ומהל

היודע! — פלוני בן ברוך (ע"ז ח' הערה ח') חשב שהעתקת הל"ם ח"ע פלוני נקנו מבית גינצבורג ובס יסיו עוד; ולא כבית הזה תפנה להשיג מה שחסר בהעתקתך, או תפנה אל אחד ספרי אוקספורד. ואני יודע ברבים מלעיגים על „המכיר" והחשבים מלחכתו לעג הוחיל; ואני על משמרתי העמודתי, ולא אחים להם כי רחיתי גם ממלעיגים פלוני חלו את פני בגד להם הדרך, ומהתבונן ירחם ויבין שרשיות ספרים היא התחלת הכל — אבל עליך המלחכה לגמור, ולא גומר ואחר על כל ב"ח יכתוב ויחתום את השם הנחלם בגמר תחיתם עליך ועל ביתך.

כאות הכותב (תצרי תל"ב), מ"ש.

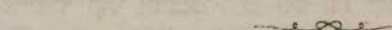

ב.

אגרת ר' יוסף בר טודרוס הלוי.

לבי לחקקי ישראל המתנדבים בעם, ודעת עליון לנפשם יעשו, אשר קמו וקבלו עליהם ועל זרעם — דת קדושת יומיס, ושול מלכות שמיס — קבלת אבותיהם בפיהם נכונה, ורוחם אל אל נאמנה — לא הקדיחו תבשילם, ואבותיו יאמינו לעולם — מפעלותם יגידו, ויוסר מעשיהם יעידו — כי מנזג הנאמנה גזעם, חרש קודם מלבת זרעם — הנה הגבורים אנשי מלחמות מלמדי קרבות, בחולות תבוסתם יתחוללו כרכב ישתקשקון ברחובות — בעלי אומתם כרוני מולך חזקים, וחכמתם תרקיע עמם לשחקים — מגדלי עוז מגדלי תעודות, ולוי מחסה לוי מעוז ובית מלודות, ולהם בכל תוכיח עשר ידות — רבותינו קבלות הקדם אשר בגלילות פרובינצא יהי שלום בחילם שלוה בהרמוחם, יבלו ימיהם בטוב ובנעימים שנותם.

שמעו חכמים מלי וריבות שפתי עם יושבי הכר הקשיבו,
ואם ים מלים הסיבו — בערבי לפיכם דברי תוכחותי אח
קטני עם, ויש תשוחותי ומלאו יערם, את הארבה ואת הסלעם,
אשר שלחו ביד פשעם, והכד החכמים בידם יועם, כי אין מלים
תבחן וחיך לכל יטעם — לעיר אני ואתם יושבים, גם אד גם
יושם בכם עבון לחשבים, וחכם חרשים — הארם והמסגר,
כאורח כגר — לכל שערי מלילה על שכם מסריחכם מפתח,
ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח — תורה יבקשו מפיכם, על
כן זחלתי ואירע מחוות דעי אתכם — לך אמרתי אדברה אולי
יחשך כאבי, כי אליכם גליתי את ריבי — ועל על אחרי כלבון
כריחותי קולי ואתעבר, כי אם את קולי ממדבר — כי שמעתי
דבת רבים, מקול מחללים בין משחיתים — בקול כמולה בשחוק
כאלמים כאדירים, מדברות דברות אביריה — אין קול
ענות גבורה ואין קול ענות חלושה, קול מגיד חזות קשה —
קול שאון סוחן ברעש, מלפון לבר נעמ — קול יחולל[1]) לילות
ויחשוף יערות, לחשוב עלים ומדלק כמדורות — כשם קודחי
אש מאזני זיקות, בלב ולב ידברו בשפתי חלקות — כאבות
מבערים את כאש וכבים מלקטים עלים, כי תלע אש ומלאה
קוליס — למלית אשיות הקבלה לכרוס חומות תרמוחיה,
ותאכל יסודותיה — היום הזה לא יום בשורה, בהחלץ מכם
אנשים לפרוץ גדרה של תורה — בהשכם להעמיד חזון, לעלות
בשממני לשוא חזון[2]) — אמרו נעתקה את מוסרותינו, ומליצה
ממנו עבותינו — כל אים בחדרי משכיבו חומרים חכמה מלחנו,
אין רואה אותנו — כי גם תמול ידי בשם הדם, לסיות כל
דברי תורה ודברי קבלה מכל וחילה — ועל כאותות וכמופתים,
לעג כמיס שותים — חשך לאור ואור לחשך שמיס, ולעשיגו על

[1]) כך תקנתי, וכ"י „מחולל" (ק.).
[2]) הוספתי מלת „חזון" החסרה בכ"י (ק.).

דברי חכמים — עד שלחו יד בעדן גן הלבים אבר שיני כל ישראל הלוו יבכרו, שקבלתי ושמעתי לא כן ידברו — לפיכך היה יפה טף מקום כל שהן חרם מגל וגבה קומה, ואחריכם מדבר שממה — וכל חבך טמון בלשונו, אבר חיים שביבות שניו, ופי לבבים פיו, הגם חומרים כי לפיו, בן רוח בחפיו, לעשות כל היפר בעיניו — ותולים עשותם, וכבלי מחשבותם, כבגים בחבותם — בחבלי רשע[3]) די רשע ותקף ורומים ימעט לעמיל, וחזותים[4]) לסוף כל חרעף — הוא שהבל שהדיר, אבר שגדיל תורה ומהדיר — גדול שעשה, ורב שמלים — ובכל גחוני גלות בחל הזה הוא שמופת ומחות, ובכל מעשיו נפלאות ומרחות — אבר יש טבעו בכל העולם, ושמו גדול מכלם — לא קם כמוהו מימות רבינו ורב שבי, ורב שגדול רבינו משה — ז"ל לכל היד החזקה ולכל המורא שגדול אבר עשה בשביתו שדרי משה ועזרא, לדקדק במעוט קלם בשחמורה[5]), הוא משה תורה — אבר בו מזיח שפיקי שתלמיד רשב, כמו שהן לו קליפה, בור היד שהיו מאבד טיפה — ובו השביח שהן גלי עלומיו, עת יבמו יחמרו מימיו — ושכור מבוכתו ביתה הושיב, שחרים שהיר נתיב — בקע יש פלוגתא דשבי ורבה, והעבירו[6]) בתוכו בחרבה — גם בעמיי קדשים ושטרות, אמרות ה' אמרות טהורות — דעיכו הלכתא למשיחא, פתח ספרו פתוח לרוחה — לא קלם נפשו בדקדוקיהן ולא היו עליו לטורח, ישים כגבור לרוץ אורח — מקלם שמי שתלמוד מולאו בפרקיו והלכותיו, ותקופתו על קלותיו — וכל גרמו מכל תבן נקי וברר, ולא נפל דבר — וכמוהו לא היה לפיו מלך בכל שמחברים, להכתיר

---

[3]) לדעתי צ"ל „בחבלי רשע" (ק.).
[4]) כך תקנתי, וכ"י בטעות „וחויתים" (ק.).
[5]) כך תקנתי בלשון המשנה, וכ"י: „במעוט תמורה" (ק.).
[6]) כצ"ל, וכ"י „ותעבירו" (ק.).

חבורו בפלפא כתריס — חבר כל אחד מהם עטרת על ספר
כעיף מלוכם ביד גברת, ותבלית הכוונה בכל מהברת — להאר
לקבץ פזורי הענינים ולחיבם ולוסד כל ענין וענין על מכונו,
ולהגיעם מן במיו — והנני להוציא לאור כל תעלומות, ומטמוני
מסתרים חבר בחורות חבך העלמות — והפליטי לעמות דרך
קלים, ומדה זו בכל מקום חכמה מפורסם, ואם קדמו מחבר
במקצת דברי תורה — להגמיע למחלת קלרי יד הביעה תרוכה
ומרפה, לא בשעטו על זולתו בכלל תורה בפעל פה — ולעמת
כליל מעות מחברתו [7]), עמה בספר המדע זר זכה למסגרתו —
חבר גם הוא כמד מי יש בחכמות, ונתן בחורות חכמתו תהומות —
ויעע הו בדברי הלמודה, מחכמת הלכות וחכמת הטבע
והתבונה, עלי דעת ועלי תבונה — ולחבר לון בכל חכמה
וחקר, ובסילי תבונות בקר ודרכי המחקר — הפליגו רעיונו
בחמרת ס' עטורה, עד חבר חלי מימותיו ירח, למלוא דברי
חפץ בספרי תורה — וחתר בחפך בתי תומות ליצרים לפנות,
להסגיה מן הלמודות — ומלח יד ברעפיו מן הור, לדעת מה
למעלה ומה למטה מה לפניט ומה לאחור — עמה ספר המורה,
חבר ליט חכמותיו תהום על תהום קורא — לקרב הו פלאי
דברי הפילוסופים וכודם, על הכל הי הלדם — ותתיע די בהן
ותמהיע, ספר קדמיה להחויה — ותהוכי [8]) כמה רבדין,
ותמהוכי כמה תקיפין — כי מימיו דלויט מבורות עמוקים, ועל
מעוקי הטבע מעוקים — ועל פי חכמות לא ידעו שומים [9]),
ולאמן, כידודי הם יתמלטו — ומי זה חבר ערב את לבו לגשת

---

[7]) כך תקנתי, וכב"י „מחברותיו" (ק.).
[8]) כל"ל, וכב"י בטעות „לחוכחו" (ק.).
[9]) תולי הוא לשון תרגום (תהלים ד', ה'; עזרא ה', ה') או הוא מלשון „ושום שכלי" (משלי ח'. ה') [ק.].

לחבוק מים מגבתו ולמחות, ואם חוכלה מיקודו לחתות — למסיר מסוס סירתם מעל פניו, לעלות להרחות לפניו — ולבא בתחלת מחשבה, להתחזק לעלות במרכבה — ואם חיכי[10]) כדאי להעלות על לבבו, להריס ידי מחשבי[11]) — לעגוע בחדרי העמודים תאר הספר הזה עליהם וכון, מדידכון תגע ממיגע[12]) לכון, ממעלה דברי בספר וכון — כי רבים המחברים בקרתו את שמו, ונתן ממקו עמו — לבלתי תת לנו ולכם בין העומדים החלה מהלכים, ועל כן קרא שמו מורה הבוכים, ומי פתי יסור אל דברי התורה שמורים ועדוכים, לעשות גדולים מעשה שבבה שבכים, שבחתם עד ובכי יש חכמות יועיל כי תהיו עבוכים, הגלו לכם בספריהם שערי לעמות כי חלכו חשכים — אם התהלכתם בחקר תבונות תשובתם, ברחיתם חותותם — ועל מה כל אחד אל ספר המורה בבור כפיו ממלט, ברוח לעשיר מקלט — ובים גם מקול הפחד יפול אל הפחת, כי פרעו לעלתו ומוסרו מחנו לקחת — ולא שמעו אל מצה להזהר מהלכותיו ופרקיו, ומה להם לספר חקיו — ואחודה חידה ויד החכמים תדמה, מצל למה הדבר דומה — לאחד מן הרוכלים, אשר רחה חומן רופא את החולים — ובים מבתדל להחיותם, ולרפא מחן מכתם — בהחכילם מחכלים שחין רחוים להכילה במקום סלת נקיה, ומסקה חותם מסקים שחין רחוין לשתיה — חותו כסיל לפי תמו, ונס קל וחומר בעלמו — אם חלה המחכלים[13]), מחלימים את החולים — ולאין חוים מרבים עלמם, אף דחכליון נהמה בהמה, על אחת כמה וכמה — הלך והחליף את פת בנו, ומכר את מטבנו — לא היו ימים

---

[10]) כך תקנתי, וכ"י „חוי" (ק.).
[11]) בודאי הוא מלשון „חבר החפוד" (ק.).
[12]) וכ"י „ממויגע" (ק.).
[13]) כך תקנתי למען החרוז, וכ"י „המחכלים החלה" (ק.).

מועטים עד שחלם ומת, וכן רחוי לסיות לפי רחמת — גס
טעם המתחויים טעלים, חוכלי חחזיר והבלים — חשר יגר
לסס במלחת ספקס, ולח הבויב ידס לחכול חת חקס —
ובטעם תחסר, לח יתמלח כרסס לחס ובשר — כמס סס
חומים לקלקל, בסיותס לוחמים בלחס הקלוקל — כי לח בחו
לכלל סגבוכים, ולסוף חחר סמיות ממכיס — ומס זחת
חקרמוס[14]) כל מתי סמכל חשר כסף חכמתס בחסד כוכן, כי
לחס ובשר הממור כתן — לח לתורס שבכתב ותורס שבעל פס
סיתס הבוחס, כי חס לשחר החכמות בחכמות סמדות וחכמות
הטבע והתכוחס — ומס הזקרמות[15]) סמחכוחות המלמדות[16]),
להבין חמתת מלילות סדיוות סאפתחות במרחס ולח בחידות —
וכן מסבות למשוך שכל בני חדס לבח עד תבוחת חכמת הלילות
ברוח נדיבה, ובתלוס וחבה, ודומות בשולס[17]) הוס בפני הטולס
הבח — דהשו מעל ספר המורה וקרחו, תבהלו מפניו
ומגמת תירחו — כי רבינו המוחברו בחשר בפתחי שעריו הופיע,
דרך תבוחת הודיע — בשומו ליס חכמתו חקן, פן יבח הטם
טרס יחמץ בלקן — חו עברו חיי הספר הזה ורחו, ויד
תבוחותיכס שלחו ותתבוחו למס תתרחו — חז תדעו ביד מי ומי
מפתח דלתי פי ספרו מסר, ויגל חזהס למוסר — בחמרו[18])
כל חיש חשר יויד להבוחס חליו לרחות, להתבונן בפתחי מללו
נפלחות וזורחות — להריח בחבקת בשמיו[19]) ולספיח בגניו, בטרס
יריק חניכיו רעיוניו, בחכמות הרחויות להבין בהס לפניו —

---

[14]) לפ"ד ג"ל „חקרוס" (ק.).
[15]) כך הגיה המעתיק בגליון, ובכ"י „המקרחות" (ק.).
[16]) כך תקנתי, ובכ"י „וחת המלמדת"; והמעתיק הגיה בגליון „המילדת" (ק.).
[17]) בכ"י „בשולס" וכוח ט"ס (ק.).
[18]) כ"ל, ובכ"י „בחמרס" (ק.).
[19]) כ"ל, ובכ"י „בשמיו" (ק.).

לא יחסב כי תהיה לו בלבד סבה, להסתפק בחמונות לעתיד לבא — כי הם לכפור בכל דברי תורה, ולסוליחו לעונות גמורה, כזאת וכזאת הזכיר לותו חסיד וכתהיה על מעפה קרתו להזכיר תזכרה אחר תזכרה — ויירא מאד לחברו, וכמעט[20]) ילחם נפשו בדברו — לך סמך על מקרא שכתוב את לעשות לה' כי הפר בחרתי להפשי לעדות בשלום ופם חסיד אחד לכורות רעיונו הבר למלוא דברי חפן יהלו מבוסלים ודחופים, ולא תבית לל לבי לתקלת עשרת אלפים — לך כי השבע השביע, לבלתי שמן מדבריו לא לבעים יודיע — פן יכרו בנטעקו מימיו ביחות זרים, ויבתו ויטותו[21]) התלמידים — ומה למרו אחרי זאת הסוגים בספרו ברחם הומיות תבר מרו ועלבו לת רוח קדשו, ולא יירא אחד לנפשו — עברו על שבועתו, ויפרטו עלתו[22]), שלחו ידיהם בשלומיו חללו בריתו — תבר לא למדו חכמתו מעודם, ללו בעים לדירים וכעלו[23]) חרם בידם — ולת תבר לא יבינו זה לזה דורשים ומלמדים, ומי יתן ויהיו שוגגים ולל יהיו מזידים — כי בחכמה תבר לא ידעו ישמיקו, ובילדי עבריס יספיקו — וזכת זאת היא סמגלגלת להביא לחר דברי הספר הזה להשפיל סדרתו ומעלתו, ועבים לאל מלתו — בהבים כל לחד לפרש דרך חול במקלו ובתרמילו, ובאבק שעל רגלו — יחוגו בו ויטוטו כשכור, פעם בפתח תקוע ופעם בעמק עכור — מבלי שלם יורדין בו ושולין, עד שלא התקינו עשרם לפחדור בחים להבים לטרקלין — וכי תאמרו כלו חכמים בקלוי גלילותינו, לין פרץ בגדר חמותנו, ולין לוחס ברחובותינו — הן לא שרקתם עתה בם כי חכמת הספר לאד עמוקה, נפלאת

---

[20]) בכ"י „ולמעט" (ק.).
[21]) וכ"י „ויטיתו" (ק.).
[22]) בכ"י „לעלתו" (ק.).
[23]) בכ"י „הטלו" (ק.).

היא מכם ורחוקה — ואף אם עתה כדבריכם כן הוא ואמנם כי לתם עם, ודעות לנפשכם טעם[24]) — וכל אחד מכם במלחמות התורה כאים הביתים, וסופל וגלוי עיניו — כי בהרגלכם לתורה ולתעודה מרבן, ומשפחותיכם מפחות יושבן — ורגלכם[25]) לא תמעד, זכות אבותיכם ולדקתם עומדת לעד — מה תעשו ליום פקודה ומסומה, יום עמכם תמות חכמה — וביתכם אשר לא ידעו היום מקום ברע ובטוב לבחור, לא להם לדרך מלרים לשחות מי שיחור — הלא טוב למגד, בתורת ה' נאמנה — אשר נעתקו לורים וגפלו להגמיה, אשר לא יזכרו מימיה — הלא ידעתם אם לא שמעתם כי מיות זו קשם כספחת בעור מיות הקרחים, שלחו לעקור את הכל בחיש — ועוד שלחו מכירים וכופרים, ואלו כופרים ואינם מכירים — ועוד בשוב הקרחים מדרכם, ידלע אם חמת יסגה חכם - בעשותם מיות הבחות לידי מעשה, ואולת אלם מסורה לגב ובחבך שמם יכשל — אין לומר ואין דברים בלי נשמע קולם, לא יעבר ולא יקום חילם, ולא יוסף לחרן מגלם — ביומי עדנם יחפשו שוות ואין ומלו יחשובון, ועוד כי בשובם יובון, וכל בחיה לא יבובון — ועמל יחשובון[26]) חרבעה עמודי עולם, אשר לבותם כפתח סתולם, ודבר בכל מלחבת מהשבת מעם לא נעלם -- אם נכנסו לפרדס שלמים בחכמה, וביראת חטוא לדרוש במעשה ברחשית ומעשה מרכבה, ולא יצא מהם בשלום כי אם ר' עקיבא — ושמעי אשר הין ושביע אל השמל, כיון יצא ויושל — ושמליטי אשר לא מביאתו ולשעיר יגע, גם הוא הין ונפגע - והרביעי אשר לא קדמה ירחת חטאו לחכמתו, ולעולת על במתי עב שם מגמתו — בחזקתו בעשרו ורב נכסיו, בסיות חכמתו מרובה

---

[24]) לפ"ד פה ע"ם וש"ל „ודעת לנפשכם טעם" כלשון הכתוב (משלי ג', י') [ק.].

[25]) וכ"י „ורגליכם" (ק.).

[26]) הגיגה קף י"ד ע"ב (ק.).

ממעמיו — וכיום רק זועם, כאשר שמועה, יגיע לתגבות רעה — כי לבבו לגבת בגדולות ממנו ורחב, ומוח היה מגיעה אחר — אם כך חירש לרחשניים בלומי לחמוי יברחל בלמיים בירחם וחכמה, תגחנו על אחת כמה וכמה — ואם פתי בסיל ובער, בעברו בספר הזה מבער בעבר, נעו לחמות ספי נעצ עלי יער — ואלמלא עלמתי לת עיני, וממתי מסוך סירחה על[27]) פני — ואתקדשתי למדי, מדעתי בחיי כדי — והחזרתי פני לאחרי, כמעט נטוי רגלי כחן שפכה לאמי[28]) — על כן אם השחדלו רבותינו סלרפתים, אבר מיומים הנו בותים — וכל קלוי חיים, מפיהם הנו חיים — לבוש מגמתם בכל מחדש, לעשות בעבי פרדס בפני כל אדם — והרימו פעמי קלחתם למחוות, כהזקיהו בגנז ספר רפואות[29]) — להסכין בעפון בבע כאחד המתפשכת, למען סלמע לבת — היא אחד בלשון חכמים לומר, אחד תרס קוהלת וגם מרומה — פן יבוחו זרים לל הקדם פיומה להקריב להם זבח, ולגלות פיה בתורה — ייסר כחם ותגוח דעתם, והדוברים עליהם עתק יבמו[30]) על עקב בשתם — ובחמת כוזת לחדוגו המחברו היתה לעם[31]) שמיה וכוח סמך בחבורו על מקרא שכתוב את לעשות לה'. גם רבותינו סלרפתים על זה התחדבו, וכלם מקרא אחד דרשו — דרך אחר פתח ודרש, ואחר מלדרום פרש — שיהם נתכוונו לשמים וכל אחד מהם עשה לפי מקומו ובעתו, ולא שלמה אחר בחכמתו —

---

[27]) וכ"י בעשות „מעל" (ק.).

[28]) כ"ל בלשון שכתוב (תהלים ע"ג, ג'); וכ"י בעשות (ק.).

[29]) ברכות דף י' ע"ב, פסחים דף ג'ו ע"ב (ק.).

[30]) כ"ל בלשון שכתוב (תהלים מ', ע"ג) חו גם „ובוגו" (שם ע', ד') וכ"י בעשות „ובימו" (ק.).

[31]) וכ"י בעשות „לבוש" (ק.).

עת לעקור ועת לטעת, וחדש ערוש כסה דעת — גם רבותינו בקשו לגנוז ספר קהלת, ולב כסילים יקרח חולת — גם חזקיהו בחלותו, בקש שכר בתפלתו — על שגם ספר רפואות, ועשם[32]) לו גם גפלאות, כדדרשינן[33]) מאי ומעוד בעויך עשיתי שגם ספר רפואות — (ומאי) חיך יתחמק לב חדש על רבותינו הקדמונים וכליותיו יבחונו, חשב גזרו לבל יגחם חדש בלחם חכמי יונים בלשם שלא יתלוגן, דשם ודאי קדמוס רבן — וחסור לגחוס בלחמם שחשיבם שחטי מגית, וחמרו[34]) חדוד המלמד בנו חכמה יונית — ומגם גם מלכי סערב בתחלת מלכותם, חכמו הסביבו זאת הביגו לאחריתם, ומגו ברחשית חקיסם ודתם — לבל יסגה חדש בכל חכמת הסגיון ובכל חכמות יונים, מפני שבדברים דברי מיגים — וחתם בעקבות חכמי הקבלה לא יגחתם, וכמשפטי הגוים חשר סביבותיכם לא עשיתם — ומם לחשך חדש לומר דע מה שתשיב את חפיקורס, לקומם חדבות הקמומ חמרו לא להרוס — כי תשובת חכמי היונים, הס הקפיקורסים הס המיגים — ודבריהם הס גכוחות למשמע חזגים, ולחפגים לפרוק מעליהם עול מלכות שמים — ודבריהם קרובים להבין, ואגי הפתחים הקשובות להאזין — חס יתתן בפיהם עיגם, יכחידו תחת לשוגם — ואף הס יבמעו עליהם דברי רבגו בספר סמורח בתשובות גלחות, ולשון מדברת לחות — קרובים דבריו בפיהם, ורחוקים מכליותיהם — הכופר יותר להכחים, וכמאמין לא יחיש[35]) — ומם גגו בתורתו לדון לחוב על מת לזכות, ובגרוך רשע להכות — ומם בלע להבמיע בחזי המאמין, חס יש להשמיל ולהיטין — להבין חס בכליות

---

[32]) בכ"י „ועשו" וכוח כ"ם (ק.).
[33]) ברכות דף י' ע"ה (ק.).
[34]) סיגה מ"ב ע"ב (ק.).
[35]) כנ"ל בלשון הכתוב (ישעיה כ"ח, ט"ז), ובכ"י „יחוש" (ק.).

סלמעלה בני חפשות, ולבלוס פתוחים יחד בכבול וכילפות —
בביות ממכר לממש וקסם לאבד, ומדברי תורה יפמן לבו ותזניו
יבבד — שדברי תורה קשה לקיומן בכלי זהב וכלי פז וכל אבן
מפכית, ומחין לאבדן בכלי זכוכית — ועל זה נאמר אל תתן
את פיך, לחטוא את בשרך — וכתוב סמלט על נפשך, אל
תביט אחריך — כי מקדש חמונתו ערוכה בכל ושמורה,
בקבלה ולא בסברה — כי לא על מנוקי המעבד המעבדו אדניה,
אשר שקבות פלחים בשבילים, שכלנו לא נודעו כי מלפונים[36]) —
לעב בני אדם לא ממכר, בשגם הוא בשר — וכל הדעות אשר
לא ידעו וייגעו, למנוע לבוא עד תכונתה ליום ייגעו — שחרו
אל תרן לא ידעו שיט, ובל תלך בו אני שיט — ולבות כל
חכמי קדם נגלו לסוניה לאור תעלומה, אלהים שבין דרכה
ושוא ידע את מקומה — גם אבותיו[37]) בעדות אבותם הכשתם
ושכלם, כי אם בעדות אותות ומופתים מפוים ממגע סעולם —
בהתהפך לנחם המטה, והנחש למטה — בהתהפך כחומר
הותם, ויבלע מטה אהרן את מטותם — ויהיו יחדיו למטה
אחד בכפו, ברוח אשר הפקם בחטו — וידו מחזקת בשברת
שפניו מרעים, וקריעת יש סוף ומים עמד קרעים — וכאשר
רבות עמו, אשר עשה לעיני פרעה ולעיני עמו — אשר התמו
למוסדם, ובחוק מים עמוק עמוק כולן יסודם, מרחק מאד
מאדם — למען נשכיל ונאמין, כי על פי שכלנו אין להשמיאל
ולא לסיימין — ושמוע גדול שולם לעקם את כל סיברם, לאבד
שבלי שמדברים על[38]) מלות ה' ברם — ומלאכת מחשבת

---

[36]) לולי שמשתעת הייתי נורס: „שכלנו לא נבעו בו מלפונים" כלשון שכתוב (שופטים פסוק ז'); ונם נכון לפי העניין, כי השוחה בכ"י מושעת (ק.).

[37]) השמיטה הוספה בגליון מלת „לו", ולפ"ז יש להוסיף שוד „ידעו" (ק.).

[38]) בכ"י נשמטה „על" (ק.).

בדרכי התורה מלבו בודה, להגיע ביחד־בבית ולהב[illegible]
בעדה — גבולות הבית להביא לעולם פורענות, וכדי [illegible]
המיתות — על כן כל ישראל קבלות לתמוי, תמי[illegible]
תמותכם כי ורע הוא כל מעשה ה', ועמדו רבני [illegible]
הר סיני — לזן לכם לשקול ברבי הדת במזוני בשכל במשקל,
כן תפוג תורה ויצא מעפה מעוקל — כי אם לנחת בעקבות
חזיוני הנביאים וסודותם, ולהתמין בדברי חכמים וחידותם —
ואם התומים הדברים והתומים, למען בכתב לחת לתומים —
ודבריהם נמעטים בנחת, והמלציג עליהם מדון בגוהה רוחנית —
כי כל דרכיהם דרכי נועם, וכל דבריהם דברים של טעם —
ונחמנו מה כי אם להסתכן על חכמי הקבלה בכל אשר לו נדע
פתרון דבריהם לחת יכבר, כאשר יסתכן הטוב על המורסו בדרך
יסר — כי כל נעטי חכמי הקבלה נעט בורק, כלו זרע לנות
כי לא דבר רק — ואתם סיחו לבבכם, להרחיק הליכותיכם,
והליכות בניכם — מבור שחון מעיט ציון, תורת עולם תסר
דרכו מתי חון — ואם הספר הזה מכל המדה הלפים בת יכיל,
ותהום הוא לעיטים ונחמד הסך להסכיל — הוחיל והודם רבינו
המחברו, שתלמוד ספרו — מוציא את הרבים לתיות גמורה,
מה לכם ולו ולעקור גופי תורה — הטל חלה כל חים משתחה
מחרים, וכלפטוטי יפרים — לחיות ידי לומדי סועדים[39]),
והודאת בעל דין כמאה עדים — הלא תדעו הלא תביטו, כי
לא נעשה סייג התורה לתלמידיו של חברים חביטו — שאם
יהיו כל ישראל לדיוקים, אין צריך לסדר חיקון — ולא נלרכה
תורה לגדור פלוניתיה בסלוניים ועקרביים, כי אם מפני הרבים —

---

[39]) כך הגיה המעתיק בגליון במקום „סועד" הכתוב בכ"י; ואולם עוד יש לתקן במאמר הזה, כי כל מוקדם כתב הוא לפניו. ולפ"ז צ"ל כך: „להיות ידי לומדו סועדים" (ק).

לא אמנם גמלק הרבים ומכשולם, הלא נחום תינחו
עולם — וגדולה מחת נפליו על חכמתו הפלא ופלא
הוא בכל, על־ידי־כן קנה הברית הרעון אבר כל אחד מהיו
בעוחה ירא, המוניס המוניס בעמק החרון — ומיך לברית
שבועתו קום, לתת לספרו תחרית ותקוה — להשביח ממנו
חולך רכיל ומגלה סוד להברית, היעמוד כל העם בברית —
היסך בדלחיים יש בגיחו, מבלי להגיד לאדם מה שיחו — אם
עיוות ותסלפות יוחיים בפקעבה ובבר יסחום, או יעמוד מלופה
ויגלה לון הגבים ובמוסרם יחחום — אך המעם מהבבת רבו
ובניונו, להמחיל חוכביו יש ועומר ובבוד בימינו, וכל יקר רוחם
עינו — בחלמים שלח ידו לבקע בלורות יחורים, הפך מעבם
הריס — עד אשר נפלו מעיוחיו חוצה לחיליו וחולמיו, ויהיו
מן המקדש מימיו — ולא הסיב אל לבו, כי ישחו בני עכר[40]).
על כן אם לבבוד רבנו היחה קנאחבם, ולא תחורו אחרי לבבבם
ואחרי עיניבם — מוראבם ואחבם יהיה על פני הבחות, אשר
נחנו בארץ החיים מחקות, ובאו ונאה בלם בגהלי הבחות, ועל
הברבים אשר לא בראו[41]) — ואם אחם לא חקומו לגדור את
פרלוחיו, ולהקים את הריסוחיו — ולחוס על כבודו, לא חארע
חקלה על ידו — מי זה יריב את ריבו, הטומו יגע חרבו —
והיה מעמד הדורה יוכיח, ואת דמי המהלוקת מקרבבם יריח —
ומה לנו עוד למופת ואות, ושיניבם הרוחות — כי רבנו המחברו
אם מנמהו בחזקת ידו, בכל לבבו ונפשו ומאודו — לבאר בו כל
תורה שבעל פה אשר על מלוקי ארץ מלוקים, כלליה ופרטיה
ודקדוקיה — ראה ויספרה, שניה גם חקרה — ויחפש בנר
שבלו כל מחבואים, ויבם יסודחו בהרי קדם על מכון תורה

---

[40]) לפ"ד הסר פה מלת „מקרבו" (ק.).

[41]) הסרון הנכר יש בכאן, ואולי יש להוסיף „בחות" (ק.).

שבכתב ועל מקראים — להורות מקום המטרה לכל[42]) יורה חלו, ולהכחות המשוטט לבקש דבר ה' אל מכון חפלו — ולמן כל שואל להפק, בלי קושיא ובלי ספק — להיות מחברתו משמח להורה שבכתב בסדר התלמוד, במקום משמח ותלמוד — להרחיב בלשון משמח לעדיו, ויהי למושב ידיו — לקח את תדני הקדם ברוחב מימי חכמותיו העמוקות, שבעה שבעה מולקות — כי לאשר לא רחו אור התורה עתה בשחקים בסיר, וכזוהר הרקיע מסיר, כי לשמו בכל מקום עט סופר מסיר — ובכל עתן ועתן אשר חבר, לבו כלב התריס וכעתן המתגבר, כי לא בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר — כי אם בשפה ברורה, בלורי הלאות להורה — לא נעה משפת הקדם על ימינו ועל שמאלו, רק עלה דרך גבולו — בלשון מדברת לאות, רבו דבריו משמן וסמוא למשיגים פתיחות — כי גם הם אשר[43]) במאסר העלם וסכלות אסור ועזור, היוק דבש ומשל מהלמים זור — וחורת תורה בתיבו כאור נוגה אשר עד נכון היום תמיד יגדל, ויוקחו לא תחדל — ובו נתן ה' תשועה, והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה — ולא גם זאת כמה הלכות, מתוך מחברתו והלכות[44])— בחין אדם יכול לבוא עד תכלית הענין, אם לא שאם מן השמים — וכמה דוקות שאדם שומע מקל וחומר מכח לשון התלמוד אם לא יהיה הלמד בור, בחין לך היכול להבין אותם מתוך הספור — ופעמים יחשב האדם כי נגלה לו הענין והוא פלאי, כי תורק מכלי אל כלי — ואתם ראיתם כי הסומכים בהלמודם על משנה התורה הזה כי אם בפסק, אם לא שנו

---

[42]) כך תקנתי, וכ"י בטעות „לכל" (ק.).

[43]) פה ע"ס, ובפ"ד ש"ל: „כי גם לאשר" הו „כי גם אותו אשר" (ק.).

[44]) כך תקנתי על פי הלשון „כגל בעמותו בהלכותו" (תהלים ק"ל, כ"ד), וכ"י בטעות „בהלכות" (ק.).

ברחב מי שתלמוד במוקף — כשל יכשלו בהוריס כשפך בחשמים כמחים, דממני מלחת למלחת כקוחים — ואם כך לורך בחבור שעשם לתלמידים להחלמד, ולהבין בו כל ענין מעומד — על אחת כמה וכמה בספר המורה שכלו רז רזים, ואין בו כי אם רמזים — כלם דלוים ממים עמוקים ולא מסר מהם כי אם רשמי פרקים — ואם כל רמזיו לחבר רבו, מיוסדים על חדני פז — שמך דבר המגלה בדברי יעבו וכרמלו, טמון בהרן חבלו — כי כל מולח ממיו נתבון לסחום, ובידו כל חדם יחחום — ובכל ענין וענין, לסבר סמענין — ולא במקום חשר הופיע לגלות ממחר להעלים, ולא סתחיל ענין והשלים — ואם רחית רוח גדולה וחזק, לחר ברוח ילחה ברקי רמיו כמרחה סבזק — ואם בהמיר ברקיו יהמרו לך הגו, סתעיף עיניך בו ואינו — כלו יד נוגעת על שפתיו, בן יעברו פיו חלי ממיומיו — חשר חבר, לקיים מה שנחמר בבוד חלהים סכתר דבר — ובסדר פרקיו היקרים, סתחכם מאד להעריס — להקדים חת המחוחר, והרחוי[45]) להקדים לחר, והשיחו לדבר לחר — וכן יחמו הפתחים בתרן החיים חתית, ילק לב הספר כמו חבן ויליק כפלח תחתית — ועל כפיס שרשי ים חבמתו כסח, ומי יוכל לגלות כי לא נסח — על[46]) כל הקרב הקרב לגלות פני לבושו, הרי זה מתחייב בנפשו — חלא כי ישיתהו עיקר לדברי הסורה, לילה ליום כחשיכה כחורה — ומה לסס לעזוב מסבעות מבטחים ומחגים, ללכת במדבר תרחות דדנים — ללון ביער בערב, ולך לך תמרוץ למירת סחור לכרמת לא תקרב — הגם בחרן שלום יבטחו מחסף מסען ומסעכה, ומה יעשה בגלן סירדנס[47]) — ואם רבנו קרלו מורה הגבוכים, ישן היות כל

---

[45]) וכ"י „והרחו" (ק.).

[46]) לפ"ד ל"ל „על כן כל" (ק.).

[47]) כך תקנתי על פי הכתוב (במדבר ל"ה, י"ב) ולמען החרח, וכ"י „הירהן"(ק.).

דבריו ערוכים — הנו בשוחתיו הלופים ממנו כלנו טוריס, רחוץ הנו לקרותו נבוכת המוריס —. המנם בתלות הלוגזים והטלנים, אשר לא שמעו קול הרב בהעתקות הוגים — חמם התורם והטלבון, נדרם על העתקת ר' שמואל תבון — ואחריו ר' יהודה חריזי החרם החזיק, להיות בהעתקתו מחד מיק — לף המנם עון המעתיק הרחמן הקל, כי הוא לא פיים קלקל, בהעתיקו הות בחות במשקל — ומהחרון הכביד, ומריך מעיר התביד — בשנותו טעמי המחבר, לאשר לא הוא ולא דבר — כי כל המעתיק ספר מלמון חל לבון, לריך שיטת בקי בהן ובשמותיהן[48]) כשמי כרחמן — ועל אחת כמה וכמה, שיהיה בקי בחותה חכמה — ובשתי הלה יהות להתחתן בכל ספר להעתיקו, כי יפליט חקן — ואם בהעדר אחת מהנה אח לבו להעתיק ערב, לא יקה מפשע רב — וידעלו כי המעתיק הזה מפשעים רבים לא יוכל להפדות, מפני שהעדר שתי המדות — שבדה לבון הקדם מעלתו, ולב חכמת הספר בל עמו — על כן וכשל במקלת עמיתו, ולא דבר בשם דבר דבור על חפניו — תספוכות בקרבם, שקר נסכם ולא רוח בם — כי עתי הספר במעבה שכלו יקה, ועל פי תבונתו העתיקם — ובשמה מקומות פשע בהעתקתו ותקל, בשנותו לרוח משקל — ולא עוד אלא שהרני הוד הספר גדע, המעתיק הריס ולא ידע — כי אור חכמת המחבר על העתקתו לא נגה, ושרי הוא בספר שהיו מוגה —. אלא כי סוגד לנו זה כמה שניס כי רבנו המחברו בקש לגנוז ממנו כחלק הטליסי המורה טעמי מלות וחקיהם, ולא יכול לגמו כי יש בקלי חיים הרחוקים — מפני שחשב כי יש מן הסורה, בתלותו הריס בשערה — ואיך יחשב אדם בסודי טעמי מלות להשיגם, לתת בהם טעמים לפגם — ואלו כי המרו דבותיו מפני מה

---

[48]) עיין הקדמת המתרגם העברי לס' „חובות הלבבות" (ר.).

לא נתגלו טעמי מלות ואתנח מדת[49]) הדין להיות טעמם סוד נעלם, שהרי אפי מקרואות נתגלו טעמם ונכתבו בהם גדול הטעם[50]) — ולזה השוה שבהם בהעתיקם הספר הזה מלשון הגרי, לא לשון עברי — להומיע כוס יין למיר, ולפיכך מה שכתב בלתי חזיר — לקצר מעדנות חכמת בחזי לוליאס, ולפתח מותכות בסילוס[51]) — בשומם הספר הזה, למורשם לכל בסיל בחם, וכל עלב נפון ובזה, ויהי הטעל הזה — כי גם ערב רב ואת התפסוק, כל אחד בעויו פילוסוף — גם הלמן ומבקר שבטו ידיעם בעיקר, להוליע אולי מיקר — שהו בממים פיעם ובחלן תהלך לשוע, להמלך עם נפשם בידיעת קונם, וחכמת ומנמת[52]) עוד לויע — ברחמיה דרכיעם מחשבות ילדי לוע בקרבם יתרוללו, ולחריעם בפיעם יהיו — לנשא בדברים של קודש מנשא חולין, ופטורין מן התפלה ומן התפילין, ומורידין בקדש ולא מעלין — ויומבי[53]) תרן המערב, השומעים לקול ערב, אשר רוח המורים בכתב בלשון ערב — גם הוא בין שגו ובשכר תעו, ואתו ולעו — בלפלם בעיט שהין להם סוף ורחבי הסריט לא נרחו, ולמלוע פתח תקוע גלחו — ומי יודע אי הסיד אי עניו, השלם בכל עניניו, אשר יהי בשלוט בשומו אל המדבר המורה השוע מנמת פניו — ומי לנו גדול בירחת חטע וחכמה, מבן עזאי ובן זומא — לשמן מוסדי לשונתו בעניני המורה, ולא נעו לשות ספיו מקול הקורא — אם תבקשוהו בדורנו זה לא תמלאוהו לעד ולנאות, ומי יודע אם נברא ואם עתיד להבראות — ואם יש חכם

---

49) כ"ל, וכ"י „מדות" (ק.).

50) סנהדרין כ"ח ע"ב (ק.).

51) חיוב ל"ח, ל"ח (ק.),

52) לפ"ד פה ע"ם וכ"ל „וחכמתם ומנמתם" (ק.).

53) כ"ל, וכ"י בטעות „ויובב" (ק.).

בספרי יוסיס טעם לדבר, ולא[54] ידיו ורגליו בספקות מחשבתו — ולבו בקרבו בתוך להריס כלל, ואור המורה נגה עליו ובו תאר חיל — לתמך רשיונו המכשלים, ויזכך בו כל המחשבים — בבחינתו שרשי החמורה על תלם, וחמד ויטב בלבם — הלא ממי מדרבנן תופס לילו, וגם שם לא יזוח לו — כי מהרסו לו כמה גדרות, ובטלו לו כמה גזרות[55] — ולא יהרך רעים לדו, ויהא שכרו בהפסדו — ופליגו על תנאים חכמים וגבוהים וידועים, לוך נבערו הרועים, ויהיו מחשבי תופשי הספר הזה מתעים, למסך בקרבם רוח טועים — בהיותם פוסחים על שתי הסעיפים, וכסף סיגים על חרס מלפים — ביום נטעם יפגשנו, ותממות לולתם יפסגו — סורי הגפן נכריה מריח מיינו יפריחו, ירישו לך ילריחו — נתיבות היושר מעוות, ומליכות לורה עולם מקוים, מפני שתין טעם עון ופריו בויש — הזהת על עם ה' חשבתם, וכזהת וכזהת שמעתם, ועל עדת פתאים הופעתם — רחיתם כיום נחלות, ולא עליתם בפרלות — לחמר הבא מחכמה לו פן ירבה, ורר חלהים ערם יבבה — היכה חנם במחני רבה ובלופת רון זעומה, הם ילדק בכיס חבני מרמה — הלא הוא הדבר היה יאמר, וכל לעדיו יספור, ומי זה יתברך בלבבו לאמר — שלום עליך נפשי, ואת ביתו יעשה חפשי — והם עיניו יעלים, למלעיגים ואין מכלים — לחיות כאיש אשר לא שומע ולא יפתח פיו כאלם, לא יוכל להתעלם — מי שים בידו למחות במקומו וחובך שבע מוסרו, נתפש על חטאי עירו — ויבא בעל הכרס ויבלה את קוניו, ויממח ישראל בעוניו —.

---

[54]) לפ"ד חסרים פה מלת „מלא" (ק.).

[55]) תולי הוא מלבון „בחבני ג י ר מנפלות" (ישעיה כ"ז, ט') או (הם גם בדוחק) מלבון „ג י ר ת בעיניה דבעלה" הנמלא בתלמוד; ולפ"ד צ"ל „גזרות" (ק.).

ולפי שם נמצא בתוכם לומים לחמומות, חכם ורב תבונות — המהיר והמהר, כרב ר' שלמה בן יוסף בן כרך[56]) — ואחר ניחם לכם לשום מוכיח, ומהרי פלגי תשובותיו כירדן אל פיהם יגיח — קדחתם הם בחפו[57]) נמצרם מאד סביבו, וחזקתם ידי מריבו — כתבתם חלו מרורות, ומלקתם סביבותיו מדורות, ומלוה ספרים ביד הרוים טולבי מדברות, ללכוד בהם המעברות — שמעתו כחלם רבות, מוליאי לעז ודבות — להתעולל עלילות, להטיר עליו קנאת הקהלות — להיותם לשכים[58]) בעיניו ולעיניים בלהו, להלביטו קללה כמהו, כי דבר בחלטים ובמהם עבדו — לבשתם עליו בגדי קנאות, ותגיחו עליו לבחות — ומעשתם לותו ביד בעלי[59]) מחלקתו, מדעתכם כי סרטים וסלומים לתו — זה מחרחר עליו ריב ומדון, וזה עושה בעברת זדון, ולא ירחתם מפני המדון — רחיתם קיסם בין שניו ולא רחיתם בין עיניכם קורה, ולא נמחתם פניס לתורה — על חמרם כי חלק על דבריו, ומניח דבריו בלפי ספריו[60]) — ולפ אם חלק על דבריו על פיהם, מה רלו על בכה ומה טניע לליהם — כי ידועתו חזקן ממרח, שחלק על דברי המורה — סיחשבו כל דברי הספר הסתום לומה מסוי הלבה, שמורה בכל ועדוכה — סיבטחו בעלמם להבחין בכל דברי הספר לחיה יכבר, לו כל דבריו סמוכים לעד לעולם עשוים בחמת ויאר — ומיום נגעלו שערי תשובה בפני כל חדם על ספריו, שחין להרבר לחריו —

---

56) הוא ר' שלמה בן חברהם (רבן של רבנו יונה גירונדי) מעיר מונטפיליירי (ק.).

57) כ"ל, וכ"י בטעות „בחפי" (ק.).

58) וכ"י „שכים" (ק.).

59) וכ"י „מבעלי" (ק.).

60) וכ"י „ספיריו" (ק.).

כדרך כל תלמידי חכמים, המולכים בחמת ובתמיהה — (לשון[61]) דרך כבוד בחת ובושה, אם הלכה נקבל ואם לדין עם השולטן, — לע יהא הלוי בת קול שפסקו[62] הלכה כמותו לכשיך בכל מקום עליו, תל שהכל פוים חליו, הלוי עמד ר' יהושע על הגליו[63] — ומשעה שהם כי ילרם הרע מכרם, ולבם הזוק המגיף, להדיח את יושבי עירם — לעבות בוים למלחמת מורם הגבוהים, ולהסך לה נסכים — עד כי יבואו עד ספרד, לעים דמעותם במורד — להדיח יושבי פחות, וקריות עליות — ולהכתך מלחמה ערוכה, עיר בעיר ממלכה בממלכה — כאשר עשה ר' דוד הח טי[64), אשר חטף ואשר החביא — והשב כי המלך בקן ידו לחיל העמים, כפתאים החכמים — לאסוף כל החרן לתלפיס ולרבבות, להסוף בלים עזובות — ואני וכל החרדים אל דבר השם עמי, הקדשתי את השם נגד זקני עמי — ומעשו בו גזרת הבותיו הלרפתים עד גרשו[65] מן העיר הרב הגדול ר' נתן חמי, אשר היתה ידו בכל זאת עמי — ובן יחשדוני[66] על הרמי בין דגלי מערכותיכם את דגלי, כי אני עובר ומתעבר על ריב לא לי — או שמע יאמרו כי נדרשתי ללא דרשוני[67], ומלאתי ללא בקשוני — בחתי לשום אחותי בחזיכם, ותשי זאת תאומותיכם, כי קלת החכמים אשר בגלילותיכם — ברחותם כי קלת שבניו[68] חשפו על הרב המאיר זרוע זדוש, והאריכו מעית לשוש —

---

61) וכ"י „לשוביב" (ק.).
62) וכ"י „בשפקה" (ק.).
63) ואולי יש מבניהן בבת קול, עיין בבא מציעא קף כ"ט ע"ב (ק.).
64) הוא ר' דוד קמחי (בש"ש); ולפ"ד יפה רמז עליו במלת „הח טי" (אשר הביא למען התרוץ) כי קמח בא מן החטים (ק.).
65) וכ"י „גרשוהו" (ק.).
66) כ"י „יחשדני" (ק.).
67) וכ"י „דרשתי" (ק.).
68) וכ"י „שבניו" (ק.).

לתורה ולמצות בדברי תוכחות, על אשר לא מחיתי ובידי למחות — על כן בחתי להתגלגל, להיות נקי מהם ומהרהור — כי אני מחבלות מוטלותם נהגלתי, ואני את נפשי הגלתי — כי הם תורה שבעל פה לקהלת יעקב מורשה, כבר הוחזק בהלכה למשה מסיני אחד על אחד כמשפט סיומה — ומהלו נו בסדר הקבלה אשר עשה החכם הגדול ר' אברהם בן דוד הנהדג על יחוד השם הנמלא בידם, והוא יורה לחכם — גם אבא מרי ז"ל ילא בעקבות בית אבותי ואבותיו על כל הנעוים הליהם, לבער מכל גלילותיו שקוני הפיהם וגלוליהם — עד אשר הרם מבלרי עז ונלחם לארן הוריד, ולא היה ביום ההוא כי פליט ומריד — בעבותו בהם ובספריהם הפעים והקמות, קהלו בשמותם עלי אדמות — לא נמה פני אריה ומהון עליזים חלל, ולא נבר אוב לפני דל — עד אשר הרם מותם מארץ חיים הורם ועקר, ולא היה עוד בקר — ואני[69]) לא מלאתי את מקומם, ולא עליתי על סר מרומם — גם לי לבב כמהם, לא מפל הגבי מהם — אקימותי על סלע הממונה רגלי בחבר הקיומי, והרימותי פעמי קלאתי למעלות בחבר הרימו[70]) — ועמדתי בכל אשר עמדו, ולמדתי בחבר למדו — ואם הופעתי בתלמוד ספרים הלוניים ולויתי דברי חכמים גבהו מני, לא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני — כי כל דברי רבותיו עלי חביבים ומחמים, ובקשתי הליהם מיומי בחקו לחביים, ומעשה אבות יעשו בנים[71]) — ואני כל ימי על מעשה דברים הייתי

---

[69]) לפ"ד ז"ל „ואף אם" (ק.).

[70]) כך אקאתי, וכל' „הקימו" (ק.).

[71]) עיין המזכיר 1859 עמוד 93 ועם (בחקומים) עמוד II; וכבר נמלא בם בן סירא דף כ"ו דפוס ברלין וכפי' ר"י קמחי על מבלי עמוד כ"ד, ועיין מ"ע לוגר נחמד ח"ב עמוד 114 (מש"ש.).

מלטער, ברוח מפטע וברוח בער, על חמור[72]) בין הסדסים
אבר במזולם מער, ועל סמכלח את בעירם בפרדם ובער,
ועל עם הארץ בתלמידי חכמים גוער — אך חמים שמעטו
על הרך המכר ועל סיעתו אבר חטאו ואבר עוונו, ובחתם יבערו
ויכסלו — ברחותם בעלי מחלקותם גוי גדול ועור, לרעת ונפגת
בעור בפרם[73]) ומרחם עמוק מן הטור — וכמה דברו חלוסם
קשות מדעתם כי עז חפס, וגיד ברזל ערפם — כי זאת בכל
הארץ מודעת, בעוני כל מלאכה במועלות ודעת — כי הרופא
או הרוחם מכה בלתי סרה, וידוע ידע כי בחחרונה תסיח
מרם — ילחם עליה בעוד לחבו תחלה, ואם[74]) בזאת לא ימלט
לה רפואות תעלה — יסמור מאד לנפשו מהניף עליה ברזל
ומעשתו מכוה, כי (אם) לזור ולחבש ולרבות[75]) בשמן חולי ים
תקוה — גם החכם החפץ לרפא חולי הנפשות, את מכותם
החמוטות[76]) — להשיב[77]) רבים מעון בלבתם בדרך לבב טובב,
לתור אחרי הטעים והלבב — לא יסור עליהם ביד חזקה,
להוליא מתחת לשונם רעל בפיהם מתוקה — ולא בשוט לשון
יכם, הערב עליהם והשכם — גם לא יזרק בהם מרה, דאינהו
ניחא להו בהפקירא — ואזנם לקול הדופק טרלה לא יחדל
לבא לשער, ולא יחם לקול סופר — ואיך יהליף גזעם אבר
הזקן בהם והרהם, כי אם ברבך בשמן מליאה מחלת נפשם,
ושמן רחם בל ימיא רחשם — בפו פיו יחמוצ, ובעוות דשא

---

72) וכ"י בטעות „המור" (ק.).
73) וכ"י בטעות „בהרהם" (ק.).
74) וכ"י „ואת" (ק.).
75) לפ"ד ג"ל „ולרבך" (ק.).
76) וכ"י „חטוחות" (ק.).
77) וכ"י „להוביל" (ק.).

חמרים ירבים — ובתחבולות ובמחשבות, לעשות בהם מלאכות —
לו להבחים לכל איש ייעו אשר מסך ועבחו אשר עבד, כי אם
בהטעימו טעמים למבח — כאכם כסכל, ומגפם היפה תאכל —
לו ולמד ממודות הקב"ה בלחת יפרחל ממלריים כי גלוי וידוע
לפניו כי בדרכי העם הזה מתהתים, ועל כן לו נחם אלהים
דרך ארץ פלשתים — ומגה פיהם בטעם, פן ינחם העם —
ואם אין מדת הדין להבריחם, ועל כן ארץ פלשתים לו נחם —
על לחת כמה וכמה מדת אבר ודם, שוכני בתי חומר אשר
בעפר יסודם — אחין להסגיר לת יפרחל ביד גויים ערלים,
להיות לויצינו פלילים — אשר לעוגם ומעלילים למרות לת
כבודנו [78]), ולהפך למשחית סודנו — להניף תורתנו בעפת שוא
תגופה, ולעמוף לותנו כדור לעפה, ולחריבו רחם יעינו יפטירו
בשפה — כי יאמר בחשך מחלקתם ידמו, חלק לבם עתה
יחלמו — לף כי יסבו מחלקתם להבריע לדוגו הסגמן אשר
קרחתם עמם, וחמודות סתורם בידו בעם להמם — וריח תורתנו
להבחם, ויהיה לעפרה מאכולת חם — עד שתגלגלו הדברים,
לעריפת הספר הזה על ידי הכומרים — ולויב מחרף ומגדף
ולאל ומבע ודבן, ברחותו לאמרת ה' ערופה ולת הספר עבן —
וכמעט בלינו בחפש תקוס, ולאמרנו חולי מחלקת שלח לעם
מלוס — וידעתי כי יד בעלי מהלקתו במקויס ליום לידנ,
ומבגלוו הממחים בפידו, היתה במעל הזה בידו — כי כל לחד
מהם גורל מריבות עליו הפיל, לאחר לאלהים עזבו רדפו ותפשוהו
כי אין מגיל — עד נדודו ומחרימוהו, וכבגד עדים שמוהו [79]) —
וסבבוהו מלאכי חבלה, על הקימו ועל הריבו גם הקבלה —

---

[78]) וכ"י בטעות „כבודם" (ק.).

[79]) הסרתי מלת „עד" אשר בהעתק כ"י לחר מלת „שמוהו"; ולולי ז"ל „וכבגד עדים שכלו עם שמוהו" (ק.).

כי רצה כי מחמדים נפכחו מלב כמת[80]), ואין מודה על האמת — ומוכרח בכיוס חפץ ס' בידם יגלה, ומשם פשטו ומרו ושוא לע סלה — רק כל אחד פשעיו מכסה, לאמר עלתי תקוס וכל חפלי מעשה — וברחותיו תגרות[81]) אחיו סבחות מקלו גלילותיכם ממדברות לאות בלעון נערב, ממצרות צבע רב — לזכותו מצבת בעלי ריבו, וכי זך לקחו בעוינסם ומיבו — ולפי רצות סעיים, עיקר מחלקתו לעם שמים — ואם תרבה[82]) לדבר גבורם ממלים ערך, משפט סיתה לריבם לכך — לו רפתה רוחנו מעליו, ומוצע למרחב רגליו — ולבל גלילותיו סעמדנו להרגו[83]) עז, לסיות לו ולתלמידיו למחשה ולמצוה — לבל יממעו סקבלות לקול מלחמים, לסושיע את סרב ותלמידיו להחמים — כי רוב סמחזיקים בספר הזה בכל גלילותיהו בכל סמקומות יחשר שמעתי מקריבי יש זרם במחתות, הוא שתי סכתות — סחתת כת סחנפים הטושים תורם פלסתר, ועבירים שבגעשו נעשה להם כסיתר — יחשר תורתם לבוף כתגמון רחמם, לדק לבשו ולע לבשם — ושמית את הטעירים ומתי סתעטופים, יחשר גבולות טוהר מסיגים, ושמם שטופים ומשמנים, סמלפפים ומסגים — יחשר שמו עשתו ויבעתו, ושביוניס מדרך יהו — סטוחבים מרחות יחשר, לבטל את סתורה משמה — וכל אחד מהם כי ידבר אל סתורה שלום, כמתג ורסן עדיו לבלום — ולשבר שלש סמחלוקת פעים לשום מחלוק, נרחם כמכבד ושוע מדליק — ומעשו כמעשה מטחטח הגפה, תאכלהו אם לע טופח — די יסבר להמניח זמנין ודת, כל קבל

---

80) וכ"י בעטות „כמת מלב" (ק.).

81) כל"ל, וכ"י „חגרת" (ק.).

82) ל"ל „הרבה" (ק.).

83) וכ"י „להרגו" (ק.).

די חיותא דמלכותא דמיין מיין עדת — וכל חכמי הקבלה
אמר רחיתי ואמר שמעתי מפיהם ומפי כתבם, וחיב רבותינו
הגדולים נתיבם — ומדברי הקורח יתנו עידיהם, שהלמודים
מוכיחים את ידיהם, והגדרים רלו לגעול דלת בפיהם —
לבלתי הסקות גמ וחלפים כלם מנחלי עדיון, ולבלתי פתח דלתי
פיו — וכבל מודים בין לדברי החוסד, שיעשה הגם מכל
ותפילו על ידי שד — ותדעו בחמונם כי כל התגרות על
המחלוקת הזאת קלות[84]), מאת הטוברים מברגנס[85])
משחות, אמר שמעתי מפי מגידים כי נתנו על ידי ר׳ דוד בנם
קבלנו לגלילותיכם[86]) לא מאת הקבל הוסכמו, גם לא מדעת
הרבנים נכתבו ונחתמו — ולא שפתם שגם, ולא מהם ולא
מהמונם[87]) — ואם יש ספר ולא בהסכמה גדולה הו קטנה, כי
אין בפיהו נכונה — והותמנו למתו חיין בבור, יומם התמו למו
לא ידעו חור — ואדם אחר לא בא בסודם, כי אם החותמים
בו בכתב ידם — ואין החותמים בתגרות הנעים אשר לא ידע[88])
כל ספר ומכתב לא בן[89]), עד שיבא שחור על הלבן —
והמה לבדם נחלו לגבה, להתחמן בעלות במרכבה — לדבר
עתק[90]) על רבותינו הגדרתים, וכמה פעמים הזהרתים —
והוכחתים בתוך קהל ועדה, גבל ימלאו יד לשוגם בחלופי
התעודם — וכל הנעם מהרו ואחד מהם מהר, ויעפילו לעלות

---

[84]) לפ״ד ג״ל „התגרות״ ומוסב על התגרות (ק.).
[85]) לפ״ד ג״ל „מברגוס״ והוא העיר Burgos (ק.).
[86]) וכ״י בטעות „לגלילותיכם״ (ק.).
[87]) כ״ל בלה״ק (יחזקאל ז׳, י״ח) וכ״י בטעות „מהמו״ (ק.).
[88]) וכ״י „ידעו״ והוא ט״ס, כמו שהוזהר מהערה 89 (ק.).
[89]) וכ״י בטעות „בן״ (ק.).
[90]) כ״י „עתקו״ והוא ט״ס (ק.).

על רשם הסר — ואחם רבותי קהלות הקדם בכל המקום אשר מודעת, כי לתועלת עתכם חסן ישועות חכמה ודעת, — ומלפון זכך חכמתכם יאתה, וכל חכם לב יתאו להיות מימי חכמתכם שותה — ובכם חכמים יודעי[91]) טעמים, לכתת[92]) חרבות בעלי המחלוקת לאתים — הבו לכם הלום דבר ועלה, ולא תלומו עוד לריב ומלה[93]) — כי מה שטשטם, כבר נשטם — ואל תתנו לבעלי המחלוקת לדחות את הרב בפתי ידיס, דלקמלח ובר קמלח חרבם ירוסלים — ואליהו כל אחד מכם אל[94]) ידו ואל שדי אל יתגבר, ועל חכמי הקבלה אל יתעבר — ותכל תלומתם, כי רבים אשר אתו מאשר אתם — כי כל לפומי טעמה כוונת רוח עושים ילפון, למען תפתח הרעה מלפון — על כן אליכם המלות אחת להשביח אחון גליום המחלוקת ודכיוס, שיברהל בזמן הזה בספיהם המעורפת בים — פן תלה בהם חמת המליקים אשר רבו מארבה, ובערם ואין מכבה — כי לא בחרב ובחנית ממלטו בכל דור ודור מיום גלותו, מיד הטומדים עליו לכלותו — כי אם בסיות תורתו מימי קדם קדמתם תורם אחת שמורה בכל ובכוכה ולא מתחדשם הסנה כי מן היום אשר הסם בחרו, ומן הטמים הבדילו, וסיא שטומדה לאבותיו ולנו — וסיה כי ישמטו[95]) תוציהו, כי אלת יד תמוגתו — אשר מקדם עשתה בדים ותבלח פתרות, ביהוה קלירים נסים בחים מלירות, וחלקת המדתה הפרוה לריס בהרות בהרות, ועטרת תורם כשתי תורות — לא על בעלי המחלוקת

---

91) בכ"י בטעות „יודע" (ק.).

92) ובכ"י „בכתת" (ק.).

93) בכ"י הסר מלת „ומלה" (ק.).

94) בכ"י „אל אל" (ק.).

95) בכ"י „ישמטו" (ק.).

לבדם מחמדותם, כי אם לפקוד עון חמות על בנים ועון בנים על חמותם — לעבר כאשר יבער סגלל, ומעלה כל ישראל בכלל — מי בכם מכל עמו, ירחי כסם וחסדי עמו — לעמת בעדנו ובעדכם רעות ותפלות, ולהתיצב על משמרת ה' כל לילות, ואל תעמדו על דם מקבלות — ושיתו לבבכם אל חיל סגולם, אם לא תשיתו לבבכם לתורת סיודת היא סעולם — ושימו[96]) לפיכם מחסום בפתג ורסן עדיס לבלום, בקצו לדק בקצו שלום — ומכם אלהי חמותיכם, יספות שלום לנו ולכם — ולקנות את שלה עמו יוסף ידו שנית, וקצת סמחלוקת יסבר וקלן חנית — ויתן לכם רחמים, ולא יעלע עוד להולכים בתמים —.

אני הוא המדבר בחוני הסרידים, אשר אל דבר הכם חרדים, לעים שלום בין סתלמידים —. ומעם כתבתי להם שלשים במועלות ודעת, ואשר המדבר בחוץ שומעת — הטועם מעיל תהבתכם כשלמה, רוחב בחור פיכם חכמה, ובהגיגי לבי יהגה חיומם — לעון תשלחכם ומודכם, חיוק מי שלום על ידכם.

יוסף בר' שדרוס הלוי זצ"ל.

---

[96]) וכ"י „ושמו" (ק.).

ג.

כתב ששלחו לקהלות קשטילייא וארגון הנשיאים בני חסדאי
על רבני צרפת אשר כתבו על ספר המורה*).

עד מתי לבבי תעכב[1]), עורו והקיצו[2]) מחשבותי, עורי
עמי עורו[3]) נפשי, אם לא עכשיו חיותי — קומי היל והרעיון,
מאחו הגליון, ואל תמנעו עלמכם מן הסגיון. קומו הגבורים,
ולכו עם הגברים — עמו חיל והכינו לבא, עורו ודברו[4]) ותתמו
המרכבה — אספו אסירי התקוה זקני, כי עת לעשות לה' —
ועל לאחד המלחמה, כי לה' המריבה אחת ומשמשה, והמלחמה
הכבדה הזאת והעלומה — חיונה מלחמת עמלה, ומריבת קמאה —
רק קמאת חום ירא ה' את כל יושן בגיעל חסר על שקר יעדור,
מלחמת לה' בעמלק מדור דור — לכן חום את רעמו יחזק
ויעיר, אל לבבים יודיע ויזכיר — לאמר חזק ונתחזק בעד עמנו,
ובעד תורת אלהינו — למען לא יהיו ביניהו מחלקות ותגרות,
ולא תעשה תורתינו כשתי תורות — כי זה יאמר ילמו אנשים
מקרב אחיהו, וידיחו את קנת חכמיהו — הם המה חכמי לרפת

*) מתוך לשנת הכתב רמ"ם נ' אלי המדפסת למעלה, ירחה הקורא כי בזה לידי מתוך עזבון ר"ה חן טוב מכתבים רבים בעניני הריב ע"ד ספר המדע והמורה (המזכירים גם במאמר בקורת חסר בהשם ס' המדע גשוא עמוד כ"ב) וכי בדעתי להוציאם לאור. — לאמת ישן כי בקובז המכתבים הנדר בודי היה הסר כתב „כתב בני חסדאי לקהלות קשטילייא", פעיתי אל הדבר ומצאתי בהם גם מכתבים אשר לא נכתבו בשם חסדאי, ואולם אח"כ מיאנתי להעתיקו לי מתוך גוף הכ"י המונח בהקספרד, ומזה מיסר לעשות בהלתי בכוב בעבו, ומני עתה הזה את העתקתו לפני הקוראים. (ש.ד.ח.ה.).

1) נראה להוסיף: „עד מתי" בעבור החרוז, וכן העתיק הרל"ה „ען עוב" במקום המצויין למעלה. (ש.ד.ח.ה).

2) כל"ל, וכ"י „שוחה והקיצה" (ק.).

3) כל"ל וכ"י „שוחי" (ק.).

4) כל"ל וכ"י „שוחי ודברי" (ק.).

לעשות חוקך ומשפטך, ולדבר על ה' ועל משיחו תועמ — לא נחת על אבותינו גדולי פרוינסא רוח חכמה ובינה נפלאה, ועבר עליהם רוח קנאה — רוח עלה וגבורה, להשיב מלחמה שערה — וכרחות חכמי לרפת גודל הטעה ורב התועים, כיד החזקה ומזרוע הטויה — בוטו ומכלמו[5]) ממעשיהם, ונחמו מדבריהם, ומבו מדרכיהם — ויקחו עמהם דברים, דברים טובים ויפרים — כלם ערבים ונחים, כלם למבין נכוחים — רק את רבותינו הלה בדברי נועם ודברי שעשועים, ודברי חכמים בחתת נמעים, וכרחות המורדים ומפושעים — כי אבדה תקותם, ולא נתקיימה עלתם, על יד חכמינו הלרפתים — קמו ברוב זדונם, וידרכו את לשונם, קבר פתוח גרונם — ויתלקטו כל איש סורר ומורה[6]) וידברו בחזיונם, חמור להם — למה זה תיגעו נפשכם ויפסרו ספר המדע והמורה ביד הכומרים, וגדולי הגלחים והטעירים — להרחיק עד קצוי ארץ ויש רחוקים נדודכם, ולרדוף אחרי הכופרים בתורתכם, ולעבר הרע מקרבכם — הלא גם בנו ספרים, ספרי מינים וכופרים — בהם מדע ומורה יקרתו, ידיהם דמים מלאו — עליהם המלוה הזאת לשמרו ממכשול בכם, כמונו כמוכם, קומו ללו עליהם וכלי ריק הליגוס[7]), רדפו מהר אחריהם כי תשיגום — בערו את במוקדותם, לא תשובו עד כלותם — כי הרבו להם מאד מחמת, והוסיפו לפזר ולבלות ממות, לבלם נתנו חליפות ומגדמות —

---

[5]) לפ"ד י"ל „ומכלמו" (ק.).

[6]) י"ל: „ויתלקטו כל איש סורר ומורה, וימסרו ספר המדע והמורה, ביד הכומרים, וגדולי הגלחים והטעירים, וידברו בחזיונם, חמור להם, למה זה תיגעו נפשכם, להרחיק עד קצוי ארץ ויש רחוקים נדודכם" — כמו שהוא בחו"ל ח"ב גד 171 (ש"ז"ח"ה.).

[7]) לפ"ד י"ל „הליגוס" (ק.).

עד תבר טורו עיניהם, לבבתם ולבבת פניהם — ובעון הדור המליטו מעלי ה' זדון לבם וכחבם, והללו רבעים על תחות נפשם — ביום ההוא קבעתו עליהם, יום מפתם ועל זרעם אחריהם — ויתר דברי החילולים, ומספר הגלולים — תבר עמו בספרי הקדם, הלא הם כתובים בכמה ספרים שלוחים בכל קהלי הקדם — בכל זאת לא אב תפס, ויטו עוד יד זעפם וקלפם — וחבבו מחבבות עול וחמס, לתת גדיבי עם המחמינים בה' ובמרם עבדו לממם, ויעקו עליהם, לפני שופטיהם ושוטריהם, על לא עול בפיהם, ולא מרמה בבפיהם — לב הותל הטם ורוח שתר נפתם[8]; שם בחולתם ובכלב שבו על קיחם — ויבחו תל הלעירים, וגדולי הכמרים — בוכים ומבקשים, מתת הדורשים — עובדי שלוחות והתטים, לעשות בספרי הקדם המתרים שפטים — ובמלותם הבעירו בערם, הגדילו ממורה — ויקחו תת לבון הזהב והתדרת, שם לוחות הברית לכבוד ולתפארת — ומשם שברון שברום לעיניהם, ויסרפו כעת לפיהם — ויערבו עם גדיבי עם מערבה מול מערבה, ויסיף ה' תת הקללה לברבה — ויהי כי הריקו הממעים תת חרבם, ותרבם[9]) יגה מקרבם, ושמם מעידים תת לבם, לא ידעו כי יושב בשמים יתחק בם — לא הבינו כי שעתם הממחקת להם, ומפבה עליהם, והבבדים ממלותם גלחמו עמהם — ומם מלחכי הרגר[10]) הבהילום, ולפני השוערים הוחילום — וברחות הגויש

---

[8]) לפ"ד ל"ל „ורוח שתר (או „בקר" כמו שהוא בחול' ח"ב עמוד קע"ח) נשתם" (ק.).

[9]) לפ"ד ל"ל „ותרבם" (ק.).

[10]) ע"ד מלת „החגר" עיין מה שכתב רשד"ל ז"ל בס' עמק הבכה ע' 62 בהערה; ועיין גם בירחון חלק תשעתי שהוא חמישים ע' 170 — (ש'ד'ח'ה.).

לבבם מחכזרי ולעומס מדברת בזדון, ממרו בגזרת מחדון, לכו ונכנו בלעדון, — והנה הטעם נמחים חלוסם, קלים בחייהם, ומדברים מחלוסם[11]):

קמו מורדי שוא על מורדה — צדק ונתנוהו חרץ
חלק לבם ויפרוץ בם — האל פרץ לפני פרץ
שתו בשמים פיהם — ולשונם תהלך בארץ[12])

ומפני חטאתו על יד מרגיזי אל, נפרץ הפרץ הזה ביערגל — אשר מיום היותו לעמה ולגוי, בקרב עמים רבים לבוז וקללה, לא נתחדשה בו כחרפה הזאת הגדולה — כי בעוני לויבוהו כלי לעוג סיחו, ובידם עד היום לא נתבזיתו — ועתה אשר סחילתו לגפול ולהתחלל לפניהם, לוי מי יחיה עמהם, ומי יוכל לעמוד עול מפעליהם ודיוהם — ואלו הרשעים הנם סביבו זדונם, והתודו את עונם, והלדיקו עלהם דין קונם — ואנו מחטאתם, ונחנו מרשעתם, ממרו חולי ים תקוה לנחריתם — הגל מה תאריך עוד והיום לן מעוה הרשעה, פרח זדונם ופשעם — ומעתה התחילו להשחית ולחבל, וכשה כבוד לגבל — שפתם מתגברת, ודברי ריבות מעוררת, ואם היו מדברת, בלעני שפה ובלעון אחרת — עודם עומדים ברשעתם, ומחזיקים ברעתם, ומתגשמים לאמר כאת וכאת תאכל בספריהם אם גזרתם, ומכל גבול יערגל לא תשוב עד כלותם — הוסיפו מרי על מרי, וילכו עם קדום יערגל בקרי — ויאמרו מידו לא היתה זאת, ולא ה' פעל כל

---

[11]) לפ"ד ג"ל „חלוסם" (ק.).

[12]) ביר זה ממלה גם כפ' מלחמות ה' להר"ח בהרמב"ם, גם ר' הלל מוירונא בתב (חמדה גנוזה דף י"ט): „והנה שגור בפי כל שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ" — עיין מה שכתב הל"ה „חן טוב" במקום המצוין למעלה — (ש.ד.ח.ה.).

זאת — הטל זאת לא ישמו שמים, הטל אגם לא תרגז
הארץ ושמי השמים — והמצויל בעת הזאת אין ידוש,
ואין ישמור כל חכם לב לפיו מחסום — ועד אן לא
יגבו הגבורים כשריון נקמות, לחגור שריית חמות, על אגפי
דמים ומרמות, הם המה המקובים בשמות, ועל עתריסם כל
אגפי המלחמות, קטני עם השפלים בעיניהם רמות — אין
המקנאים לאלהים ואין המכפריס על בני ישראל בגבורת
מעשיהם, אין שופטים ושוטרים אשר בשעריהם — אין
משפט שפטו על הבוגדים היקש, אחז רומח לקחו בידם
להביא עליהם את שלומים ויום נקש, שבעתים אל היקש —
הזה משפט הגאולה, אלה חקות המשרה והגדולה — להעלים
עין מאת אחים ורעים ביום המהומה, האחיכם יבאו למלחמה,
ואתם תשבו פה בביתו בית רמה — הלא כיה לכם לעמוד
מעט מדברי קומיכם, ולהיות גם כאחד אוהביכם בני
בריתכם, ומגריס[13]) בלבת אחיכם — כמאמרו יתעלה ויתשר,
בכל לראתם לו לר, ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא
ובין הטהור — והלא רבו אחר לא כי בידם הקיש,
ומשפטים לדיקים — ולא קבלו תורה, ולא קוו גמולה
והשכרה — לקחו מוסר לא ידעו דרך ממוה, שמרו דרך ה'
לעשות צדקה והחוק — עזבו את ביתם, נטשו את נחלתם —
וילכו להם ממקומו, לבבות ולהתחבל שמו, לבוא לגור לו
ולאחוזו — ואתם טוחלי דת סיני, ובניס אתם לה' —
בלבם ערבים זה לזה, ולא קרב זה אל זה — ואין חולה
מכם על הקבלות הקדושות קבלות פרוויגיע רוכב שמיס
בעזרם, ובמרם יועדם — אין מקדיס פניהם בלחם שלומים,
ודברי נחומים, אשר ידעתם זה ימים, ומכריס בין ערילי

---

[13]) לפ"ד ג"ל „ומטערים", ולפ"ד ש"ד"ח"ה: „ומילרים" (ק.).

עמים, רבים קמים — מגבד הקטל הקדום קטל בורגוס[14])
בני עליון כלם אמר נשאו כליהם, וחמלו עליהם, וסרו לשחול
לשלום חליהם, תהי משכורתם שלמה מעם ה' אלהיהם —
וכי תאמרו בלבבכם מה לנו יד להריס, ולהכניס ראשנו בין
הסדים — ולבא במחלוקות, ובמלחמות חזקות, אשר ממנו
נשגבות והחוקות — הן לנו חלק בהם, ולא נחלם בעוניהם —
הסקט ובטח יבא לבלנו, שלום ישים לנו, שוד ושבר לא
יקראנו, שוט שוסף כי יעבור לא יבואנו, אל אחינו וגבוריו —
כי לא טוב הדבר ולא טובה הממשלה, ולא זה הדרך ולא
זו הממשלה — כי בשבר הימים, אשר היו לעולמים —
הם גברו המחלוקות, והקיפו הזעקות — היו בין הנשים
יחידים, נקלים הו ונכבדים — הו בין יחיד בן עירו, בין
הום ובין גרו — לך המחלוקת הזאת לא במקום אחד ולא
בעמים, ולא בעיר אחת ולא בשתים — אבל כולנו היה
אחור וקדם לפון וימין עליונים ותחתונים, אשר בחלקי חמן
מלחמים — כי לא בהו לחלוק הפרישים הלזה כי הם בתורת
הלהים, ולתת תפלה לשמם הם הלהים — ולהשים
תורתו הקדושה למשל ולשנינה, בכל עיר ועיר ובכל מדינה
ומדינה — ולהבזות את דתו, ולמשן חלל שם תמונתו —
והם לא הביטו ורחו הם היה והם נברא בכל הומה ולבון,
זך יכיר הום ריב והום מדון — שפת שקר ולבון רמיה,
מחלל שם שמים בפרהסיא — הבליעל הטוח הבי הטמאה,
אחי התועבה, בן השטועה — הוא ובנו אשר חטא והחטיא
את הרבים, והוליד כמוהו לפשועים וחטאים ועקלקלים, רבן
וריבם כמוה תריות זאבים ודובים — ומעל כמוה פשעים,
בחרמות אשר היו לו משנה חרמים — ועפשו הלמלה שבעה

[14]) מכאן והיה שופה הקצתו לעיל בהגהת ר' יוסף בר טודרוס הלוי הזאת, עיין שם הערה 85 (ק.).

ברעות, כי עבר על כמה אזהרות, בכל הכתוב בספרי הקדושות הקדומות המגלים חרפתו וקלונו, יגלו שמים עונו — ויבז הרשע בעיניו, ללכת בשרירות לבו ורעיונו — עד אשר הדיח את הילדים אשר בגילו, הסותים מימיו הרעים החוצים בלי הקלק בלבו — ובשוחתו ובשוחת אבותיו כבר פשה נגעם בכל גבולות, ומחלה לפשוע מכתם בכל הקדושות, כי יש בכל גלילות — חמשים ידועים, לתת יד לפושעים — מעוררים בידם ומחזיקים בבריתם, ולכל דבריהם שקריהם ופחזותם, מודים מודים ואין מבתקין אותם, ואתנו זה ימים לעבוד ה', ומ"ם עבדו שמעו על תלונת קלתם, נשאו חרפתם — כיוצו שמשם מן הגעלבים ואוהב עולבים, מן השומעים ואוהב מביבים — כי תמרנו אולי יכנע לבבם אשר בגיחם, ועל גחונו ילך הנחש אשר השיחם — ויגר רע הקשה את רוחם, מי [יודע] יסוב ויחם — קויתו תרוכת מחלתם ואין ישועתם, רפאנו אותם ולא נרפתה — על כן מעלמנו נמדנו, וממעשיו הכרנו וידענו — כי כל בית ישראל יפתו מכוסנו, ויסברו מעסיסנו, חלו כמונו, יממנו חלינו, ובכל מקום יקומו בעלים קטנים על ימינו, ויעמדו עלינו לשטנו — לא יסור שבט הרשע ופורק פרך, ולא יהדל חדון מקרב הארץ — ואם אתם תגבי חסד, וגרי חסד — נוטרי כרם ה' לשחות, השומדים גם עמים בכל פחות, שרי חלפים ושרי מחות — לא תכלו קץ ודרך המכחיבים את פריו, ולא תסירו שמיר ושית המזיקים כודו ויפיו — עוד מעט וכלו יעלה קמשונים, ואת קוני הממדר ואת הברקנים — תקוו לעשות עגבים, והנה בחשים — לגדקה, והנה לעקה — וכי יפרץ פרץ גדר, ובא הארי ואת הדוב בתוך העדר — וכרע ורבץ ושכב ויקן, וטרף ואכל ושבע ודשן, הלא על הרועים יעשן — אלה ה' וקנאתו, ועל שומרי לאחו תעלה

כחם חמתו, ובערה ואין מכבה עבדתו — ומה תעשו ליום פקודה ותוכחה ממרחק תבוא מה תעשו בעת המפקד ומה תשיבו שולחכם דבר במה תקדמוהו ובמה תכפרו פניו או מה מידכם יקח כי לא המלתם על דתו, ולא רחמתם על עדתו — לא חסה עינכם על לחמו, ולא שמרתם על (?) כמוהו — החולה לא רפאתם[15]), הנדחה לא רעיתם, התועה נעמתם, התי כרעים או בדל לחן לא סלתם, וזה ימים או זה שנים כתריס שלגו ולב לא שמתם, תקעתו בשופר ולא חרדתם, הסכם ושלוח ולא שמעתם — ואם לעת כזאת לא תקיאו ולא יחרד כל העם מאד מתי תעוררו חנית הקנאה ממקומה, מתי תוליכו חרב נוקמת נקם ברית מנדיה — חרב בשמלת החיטה לוטה, חרב כיחדה וגם מרוטה, לטבח משוטה — גורו לכם רבותיו הכהנים הגדולים והחלהים[16]) החדירים תאכר בכל מדיות עליזות, וכיושבים בערי הפרזות — כל עבדי המלך, תאכר בכל מחוז ופלך — גורו לכם מפני חרב הקנאות, קנאת ה' לצבאות — כי אתם המדקרים, ולכם המחללים והמבוקבים — בחילול שם אלהיו[17]) לעד יהי בזיך, ובדם רביו מורח לדק הספוך — וכשלו המוטל, וכבודו המחולל — ותומת תהלתו הפרוסה וגדר ירחתו הדחויה ועלבונו תלוי בגורליכם, עד תאכר תקומו כלכם — לנקום את נקמתו מפני כל מכעיסיו ומנאץ, מכף מעול וחומץ — בגזרת עירין ומאמר קדישין כוס החימה תמקום, התימום אל תנקום, והייתם נקיים — ואתם הדבקים בה' אלהיכם ושלום רבותיו קדושי עליון יושבי ישיבות, ורוכבי מרכבות —

---

[15]) כ"ל, וכ"י בטעות „רפיתם" (ק.).

[16]) וכ"י „החלים" (ק.).

[17]) וכ"י „חלילו" (ק.).

יגדל לעד, ויסיס מגגך לפס ומסעד — כרעון עבדי מעלתכם
סכורעים מעל לפפתם, המוהגים בפלומם ופלוס תורתם,

יהודה ואברהם הלויים בני חסדאי.

ומעבר הכתב:

רבותינו בני ציון, קדושי עליון, אשר בנאבארה וארגון קסטיליא
וליון, יזכו רבנין אפריון.

ועוד בס:

מיראתנו פן ישמיט חסרי לב וגלחים בטעגלותם[18] את שמיט
ספרי הקדש וחילוליהם, ונתנחגו בקלות ראש עמהם, ויתבזו
בעיניהם — הסכימה דעתנו, ודעת כל קהלנו, וקבלנו עלינו,
לקרא בספר[19] הרב פרק או שנים בכל שבת ושבת בבית
הכנסת — וכל הבא אחרינו, למלאות את דבריו — ויקרא
בהם כמונו וישנה, בכל אשר יפנה, יקרא וה' ישנה. אמן.

---

[18]) לפ"ד ל"ל „בטעגלותיסס" (ק.).

[19]) לפ"ד ל"ל „בספרי" (ק.).

רב חפץ בן יצליח

מאת הג"מ שי"ר ז"ל.

[מכתב להה' ר"ז כוכב טוב נ"י].

ב"ה. לכבוד ידידי וכו'.

על תודת רב חפץ בן יצליח ז"ל שמובא בהקדמת ס' חובת הלבבות, הנה מעט מזער אמר נדבר עד כמה על האדם היקר הזה. והכותבים בפרט על סדרי הדורות ופעולותיהם בספריהם, והדורשים בעמו לחברי ספרי קדמוניו ותולדותם בהלולותם למועדותם, לא הזכירו עוד גם שמו, ושם

[1]) כיוצא בזה ד' עמוד ס"ג התרעם הג"מ ש"י ז"ל על כי נדפס גם' קבוצת חכמים רק מכתבו הבלעדי ע"ד רב חפץ ולא מכתביו הקודמים בענין הזה. והנה מכתב אחד מהקודמים אמר ערך הרב ז"ל להה' כוכב טוב נ"י בא אלי ע"י החכם הזה; ואמרתי לתתו בזה לקורתי יכרון, כי דבריו פה ישלימו את החסר שם. וכבר שלח החכם ר' מ"מ (מ"ע מזכיר שם ה' עמוד קי"ז) הם נעלם מהרב ז"ל מה שכתב החכם צורבץ על זה. ואמנם במכתב אחר לפנינו אנו רואים כי לא נעלמו מעיניו דברי הח' צורבץ רק הלק עליהם.

ואמנם בעיקר הדבר ראיות הרב ז"ל אינן מכרישות כ"כ, כי בחמת ממלא כעני אלוף גם בקיוומן. עיין ס' קבוצת חכמים עמוד ק"ו: „ר' יהודה אלוף דמן קירואן" — וכבר הביא זאת גם ר' מ"מ (שם עמוד קע"ו) — עוד מלאתי בג"ת חמדה גנוזה דפוס ירושלים סימן קל"ה: וכבר פרישנא הכתא לכא דמעתתא בתבו' שלולתא דמר נסים בר מר יעקב אלוף לקירואן". [השופה זאת ממלאת גם בג"ת שערי נדק דף פ"ח, בהגר העיר המו"ל, אמנם אלה הדברים אמר העתקתי פה מספרים שם, ולכן לא ידע מזה הרב ז"ל]. — גם מלאתי בעני רחם כלה לר' יעקב בר מר נסים בתשובת רב האי הנדפסת בס' מעם זקנים עמוד נ"ד ואילך — ואין להסתפק בחמתת יהוסף כי בבר מובאה בפי' ס' יצירה לר' יהודה חלברגלוני — ובשלה שם

מן הרמב"ד בעל ס' התגלה ומילך, מחברים ספרי היוחסין וקורא הדורות וסדר הדורות ושפתי יעניס. ומחכמי העמים בחרטומי, וחלף ודי רוסי — ולכן התבתי החקירה לחודתיו כפי היכולת כמו חובה עליו, וביחוד על מקום מגורתו תחר עוד לא נתברר עד היום.

החכם הזה נקרא ממחברים שונים בחרבעה כמוי כבוד,

מובאים ג"כ „כמה מחכמי הרז יבלבל ומחכמי חרז להוס", ובתשובת רב האי (שם קף ג"ו): „וזה שכתבתם כי הגידו לכם מגבים מרומי ומע"י" — ומזה נראה כי היה גם לקיומן חבור עם רומי וע"י; ומפני דמיון זה תחר לתשובה הזאת עם תשובת רב האי על התקיעות הנדפסת בס' תמיס דעיס סימן קי"ע יותר נראה לי דעתו על הג"מ ע"י ר"ל בתולדות ר' נסים הערה ד' כי התלוף קדום המזכר שם הוא ר' יעקב בר נסים.

והנה בס"ע הלבנון שנת ה' עמוד 565 הדפיס החכם ר"ח בראלינר דרשה לרמב"ן, ומצאתי שם שכתב הרמב"ן: „וכבר כתבו לותו רבינו האי וכבינו שרירא גאון חביו בתשובה גדולה שהשיבו למר רבינו הלל" (היא התשובה על התקיעות הנדפסת בס' תמיס דעיס על שם רב האי, ופה מובאה גם בשם חביו רב שרירא; וכבר שערתי כן מלפנים בס"ע המגיד שנה ה' עמוד מ"ו ע"פ מה שנמצא בהלכות מהרי"ל גילות, וכן מצאתי גם במגדל עוז ה' שופר פ"ג). והנה גם בשו"ת שערי צדק קף ע"ז ע"ב (סימן ב': לרב עזרונאי, חמים בתשובות הגאונים כ"י — לפניס בידי רמד"ל וכעת בידי — בסתם) מצאתי „שבתלמוחיך על יד רב הלל" ובשו"ת הגאונים כ"י נמצא: רב בהלול (ע"ד שם שין מ"ע המזכיר שנת ה' עמוד 50) —. עכ"פ רואני כי התשובה בעין התקיעות היתה ערוכה לרב הלל או לרב בהלול; חמים יתכן כי היה רק החחרונה, והתשובה הראשונה לתלוף קדום היא בחמת לר' יעקב נסים.

לא נבחרו לנו ג"כ מן רחיות הרב ז"ל על מקומו של רב חפץ רק אחת והיא ישן הביאו הפרחון עם הכנוי רחם יוסף, ומחלת ר' מנלס במגלה היתה לרחם יוסף ביוסלים לכן הדבר עוד בספק.

ש'ז'ח'ה.

סיים רחם יסיבה (פרחון סרם עמר וקלט), חלוף (סם ותסובות סרי"ף סימן ק"ט), גחון (סמ"ג מ"ע מ"ח ופאר סדור סי' קמ"ב) ורחם כלה (ר' יוסף ן' גנאח, עיין כ"ח ח"ס עמוד 39). וכבר סעיר על כל חלה סחכם סגדול סחוקר סמופלא ד"ר לוזן בסערותיו למחברת סדוגמאות מביחורי ר' תנחום חיים ירושלים על ס' סופטים (עמוד נ"ג ונ"ד). וחחסוב חת כגוי סחחרון לעיקר חסר כן ניתן לו במקומו, ומאר סכמויים ניתנו לו רק דרך כבוד וכמו ביבוחר. ומכרתי עוד בסקדמת ר' יוסף ן' גנאח לספר סרקמה חסר סביח לנו סחכם סגדול מוזק בלעם ערבי עם סעתקתו בלעז לרפת[2]) — ושם יכוח ר' יוסף ג"כ בזה סשם בעלמו „חפן רחם כלה"; ובסערה על זה ירשים מוזק לעיין מה שכתב ד"ר לוזן במקום סמזכר. ועיינתי שם וכתב זה לשונו „כפי סגרשה היה חי רב חפן בקירואן". ובסערה על זה „שם הוא סחלוף חשר חתו סרין רבנו סחי חגרות בשנת 997 למספרם (ל' 998 והוא ד"ח תשנ"ח ליצירה, עיין לקמן) עיין תמיס דעיס סימן קי"ע" עכ"ל. ונראה מזה כי היה מוחלט חלנו שסחגרת סהיח בס' תמיס דעיס נכתבה לחכמי קירואן, ומזה למד שרב חפן היה שם, וכיון שם הוא סחלוף חשר חלינו כיון רב סחי בתשובתו לתלמידי סחלוף סהוא, והוא מכירו בזה בלשון „וכבר פרשנו לחלוף קדום ל"ע וכו' „ושמע לא עמדתם על שחלתו של חלוף ל"ע ועל תשובתי בדבר זה. וזה לוסח שחלתו בשנת ס"ע (חלף ס"ע לשטרות והוא ד"ח תשנ"ח ליצירה) וזה לוסח תשובתי" ע"כ. ומזה כבר פערתי שסחגרת סהיח על רב סחי היה לקירואן; עיין תולדות רבנו נסים (סערה ל"ב) בבכר"ע לשנת תקל"ב שכתבתי שם ח"ל „וחשוב שסתשובה

---

[2]) Notice sur Aboul-Walid Merwan ibn-djannach p. 198

בתמים דעים (סי׳ קי״ט) מבד מהי היא לקירוען״ ע״כ. ומיתה זאת ממני ע״כ רק המעבה בעלמא, אולם הוספתי עם ״ורבנו הלדיק המובא עם בשלמה (על התלמידים) בשאל בבר לבד מהי הוא רב יעקב אבי רב נסים״ ע״כ. וכן היא מוכרח; היינו שם היינו מסכימים עם המעבה זו שבאמת הסיא היא לקירוען לא יכולנו לקבל עוד שהיה זה מלוף רב חפץ; ואם ממני טעמים; האחד הרבנים בקירוען ממת תס״ב עד סוף שמאה המשמיות היו רבנו חוכיאל, רבנו יעקב ובנו ר׳ נסים ורבנו חננאל בן ר׳ חוכיאל — ואין מקום ואין זמן לדחוק את רב חפץ זה ביניהם; ומאי ר׳ יוסף קורא אותו ג׳ פעמים במקומות שונים ״רבם הלא״ במכר, ורואה בכותם מיוחדת, כי הוא כותב כל דבריו בלשון ערבית וזה מתאר כותב בתותיות עבריות כאלו הוא מיוחד לו רק מן חגבי חרט. וכנוי זה לא נמצא לעתים רב בקירוען; ועיין שם בתולדות רבנו נסים במקום המכר אבר הרחתי בי כנוי בבוד של הרבנים שם היה רק הרב הראש.

אולם אני בעלמי עומתי אחרי בנים את המעבה הסיא על אגרת רב שאי בתמים דעים שהיא לקירוען. ואם ג״כ מאי טעמים; האחד בשם כנוי ״אלוף״ שמוען רב שאי שאם פעמים לרב לא נמצא גם הוא לרבנו קירוען רק ״רבי הרבם״ במכר; ואאי, והוא היותר מבריע, שבתחלת השאלה כתבו התלמידים ו״ל: ״בשאל רבנו הלדיק ז״ל מלפני חדונו על חדות התקיעות ואמר לו כי חברו לו דברים על (זה) הכמי חדום (על) שאה מהם החובה״ וכו׳. ורבנו שאי כותב בתשובתו, ו״ל ״וכל הסיבושים מהכמים הבאים מרומי המשבשים שהכם לשגיאל תורה ולהלדיה היא ועל נאזק הטיקר״ ע״כ. והנה בפי בידעתו לא היה לו חבור בין הכמי חדום לו רומי ובין הכמי קירוען, עד שיאמר בשתם ״מהכמים

הבחים מרומי", וכן בין פיכוון לחכמים הבחים בעלמא מרומי לקירוזין או לדבריהם הבחים ממש מרומי. ועוד פירוש לדחוק שהכונה למשפחת ר' חוצאל אשר היתה במשפחה בת מחוללת ע"י עבד היה, שכיון לו כי לא עליו אשר הוצרך לבדוק מחוללת יתכן לומר „חכמים הבחים מרומי". וגם יקשה עוד מ"כ מי זה הלוך קדום בקירוזין בימי רבנו הוצאל אשר היה עם ברזם תיכף עד מהרה אחר אשר ממכר נעשה מרכ שהוצאל בעצמו תב"ך? ועוד מעתה תמ"ח וחילך, אשר לו כתב רב שמי תגרתו להלוך ואח"כ לתלמידיו, לא בזו עוד חכמים מרומי? — ולכן קרוב בעיניו עתה יותר שרבה שהתגרת שהיה על רב שמי היתה להכמי ארץ ישראל, ושמא היו עוסקים בעתים שונות חכמי ישראל מחלוקת אחרות וגם כתבו משם לחכמי ארץ ישראל. וכאשר נראה עוד בגם חכמי הבבא פעמים בשאלותיהם לרבני מ"י בעת שהיה מעמד תמ"ח וחילך; וביחוד לחכמי הוצאל היה חבור גדול עם הגאוני מ"י, וכן שוים מהגיהם בכמה דברים כאשר הראתי זאת במקומות אחרים, וחכמים שבחים שו כתבו משם לא"י היו שואלים אותו וגם „מחברים אחה דברים".

ועתה נפן אל כמוי שכבוד אשר ניתן לרב חפן, וגלמוד גם ממש כי מעמנו היה בא"י. והנה שכתוים „גאון", „רחם יבינה" שם בלי ספק רק תארי כבוד שהיתים לו ממשוחרים בעבור שהיה חי בסוף ימי הגאונים כמו שמיתו ג"כ ממשוחרים לרבנו חננאל ולרבנו נסים; אך שכתוים „הלוף", „רחם כלה" ממש בלתי מצויים כ"כ, ובאור על הסדתי שהגיה בקורטובה קורחסו המשורר „רחם כלה" רק לכרחות מלה חדשה באיר ואולי ג"כ ליפות שחרות שם. שהממש ממלא תחר ריבי כלה כבר בתלמוד [3]),

[3]) „רב גחמן בר יצחק ריבי כלה הוה" (ב"ב כ"ב ע"ב), „חנא מריבי כלי דשפרש הוה" (חולין מ"ב ע"ב); ושין ברבי בשני המקומות הללו (ק.).

ומיום הממונים על הדרכות ביומי דכלה; ובגרת רב שרירא גאון שבזוחסין ממע חיש פעמים על רבים בזמן הגאונים, ורחם ממם כי הוא למעם במדרגם מתחר גאון וגם מתחר ח"ב ומ"ש היטב. לך יותר מה מלחמו מבואר בספור ר' נתן הבבלי בספר יוחסין ח"ל (ד' קהלקת דף קכ"ד ע"ב): "וזם סדר ימיבתם. רחם ימיבה יומב ולפניו (שורם שם) י' ימנים וחיה נקראת דורה קמע ופניהם על פני רחם ימיבה. ומעמרה מיושבין לפניו ממם (ז') רחמי כלות וג' חברים ולמה נקראו שמם רחמי כלות שכל אחד ממם ממומה על עסרה מן הסנהדרין ומם הנקראים חלופים" ע"כ. ואין להכריע מזה בבירור מם רחמי כלות בעלמם נקראים ג"כ חלופים או מעסרה מן הסנהדרין אבר היו במדרגה למעה מרחמי כלות; בין כך ובין כך נראה שהחליפו לפעמים בשבל ביתי הגאונים תחר רים כלה בתחר חלוף, כמו ר' אלעזר חלוף דמן הספינה שעליו אמרו רב פלטוי ומר רב נטרונאי הגאונים ז"ל (שערי לדק סער ג' סימן י"ו ושער ו' ח"ג סימן ע"ו) ובשע"ע (מחמר ז' ח"ב כתיבת שמרות) "וכן שדר רב נטרונאי לרבנו אלעזר רים כלה" ע"כ.

ועתה מחקור על שני הכינויים המלה המעתים חנ"ל רב חפץ חיים הים הטיקב. ומתחלה נאמר כי ח"ג להגיד מקום מקבתו של רב חפץ בשבל, כי ידענו שמות כל הרבנים חשר עם עד סוף ימי רב הוי שנקראים גאונים או ח"ב או רים כלה ושם רב חפץ לא מצר בכל חגרת רש"ג ולא שם, שקבלה להרמב"ם. ואחר מות רב הוי תמך כל התמנות של חכמי ישראל בשבל כמודם. ולכן קרוב הוא מאד לומר שרב חפץ חיים בא"י ושם הים כמו שהיה בשבל בשתי מדרגות למעה ממדרגת גאון; ועל כמו שהיה בשבל בשתי מדרגות למעה ממדרגת גאון; ושעם על זה, כי מעת שביטלו קשרי רומי את הסמיכות

בח"י וחדל כגוי הכבוד אל נפיל החלו לתת להחכמים מנסיגי הענדה כגוי אחר כפי אשר הרגו להם שרי הפקודות ושוו נקראים ריש"י פרקי. ויש עוד פקודת הקיסר יוסטיניאן על תרכיפערעקטיש בח"י; אך לריך לפרש כגוי זה לאחתו[4]), כי סורחתו רחם הדורשים ברבים, כי כן סורחת מלת פרק לרוב בתלמוד, כמו „למדרשים בפרקין" (öffentlicher Vortrag), ומטעם הנכון על סורחה זו פירשו היטב במקום אחר. ובאבור כי רק שדרשה ברבים סותרת עוד מטעם המשלה ולא הלימוד בישיבה וגם לא שום מאמרת אחרת לכן נקרתו אז הרבנים „ריש פרקי". ומעיני בסוף סדר עולם זוטא „ומר זוטרא בר מר זוטרא רים גלותא סליק ליה לח"י ועיולוהו ברים פרקי" ע"כ, ר"ל שהתעלה שם אל המאמרת של ריש פרקי והיא היתה היותר גדוש בח"י במעלות בגוי הכבוד. — לולם זה הכגוי בעלמו נמתגה ג"כ רק במטעם כאשר היה נקרא רחם החכמים גם בשם ריש כלה, כי „כלה" ג"כ סורחתו דרשה בלשון תלמוד, וריש פרקי וריש

---

[4]) החכם יוסט בספרו „קורות ישראל מעת המכביים ואילך" בתב (בחלק ה' עמוד קפ"ד) פירוש בגוי זה „רבנים המלמדים לתלמידים פרקים פרקים"; ופירושו תמוה, כי בחלת הפקודה בעלמה הקיסר מחזיר את התרכיפערעקטיש שבל ילמדו את המשנה רק יקראו לפני העם בתבי קדש של תנ"ך ויחזקו לבם במוסר. וח"ו לחנף עין דבשה. ובמפתחות שלו סוף החיבור מכוין יוסט בזה: „תרכיפערעקטיש, קרבפערה" וזה מעות הדפוס ול"ל רח"ם פרק. — [גם החכם גרעץ בספרו „קורות היהודים" חלק חמישי הערה ז' עמוד תל"ו — תל"ז מביא הענין הזה; ודעתו היא, כי הקיסר (בעלת יועציו הכומרים) חזיר את הרבנים הדורשים ברבים דהיינו ריש פרקי (ἀρχιφερεκῖται), הזקנים (πρεσβύτεροι) ורבנן דשבדתא (ἐξηγηταί) למען לא יבחרו לחמון העם את תורת ה' על פי הקבלה והמדרש (תשבע"פ), אשר מלבד ישראל דברו עליה רק רע; ודבריו נכונים — (ק.)].

כלה ממש סורחה אחת לכם. ומניין לנו זה? ממוסח „יקוס פרקן" שמוסרים בשבת, ושם סברכה מפורשת „למרן ורבן חבורתא קדישתא די בארעא דישראל ודי בבבל, לרישי כלה ולרישי גלותא ולרישי מתיבתא ולדייני דבבא". ומה כפי המודע היה רישׁ גולה בבבל היותר נעלה על כל הממונים ואחריו היה הגאון ומוח הנקרא ג"כ רישׁ מתיבתא, ורישי כלה בבבל היו פחותים בשתי מדרגות עוד ממדרגת גאון בחבר, ובכל זה בחיים פה „רישי כלה" גם לפני „רישי גלותא"? מין זאת כי אם „רישי כלה" ממש הרבנים היותר נעלים בא"י ומקדים אותם לרישי גלותא שבבבל מפני מעלת חבן הקדושה וכמו שמתחיל „די בארעא דישראל ודי בבבל" ועל זה סובבים תארי סבבוד על רחמן רחמן ועל אחרון אחרון, רישי כלה בא"י ממש הרחמנים במדרגת הבבוד כמו רישי גלותא בבבל[5]). — ושפ"ר נאמר עוד כי רב חפץ היה רחם החכמים בא"י ועיקר כוי הבבוד שלו היה „רישׁ כלה" כאבר; ואע"פ שהוא היה ג"כ רחם ישיבה אחר שבטלה כבר גזרת הרומיים ובימה מ' ח"י תחת ממשלת הערביים, מכל מקום כוי הבבוד הראבי נשאר על תבותו כפי המורגל כבר בפי העם וכפי הנהוג במהלך הענינים. — ומה שקראוהו קלת חכמיו מארצות אחרות אלוף, הוא רק כי לפי הסורחה הפשוטה יש בו יותר אות גדולה ותפארת; כי אלוף סורחתו

---

[5]) לפי עדות החכם ר' יצחק דוב (S. Bär) בשלומו „יכין לשון" לסדר התפלות (Rödelheim 1868) עמוד רכ"ט הוסח בכ"י יש „לרישי מתיבתא ולרישי גלי ולדייני דבבא" והסר ח"כ „לרישי כלי"; ואין לומר, כי „רישי גלי" הוא במקום „רישי כלי", רק בודאי במקום „רישי גלותא". והנה בסדור רב עמרם גאון ז"ל אשר הוציא לאור הרב הגדול ר"נ קורוניל נ"י אים ירושלים תובב"א לא נמצא „יקוס פרקן". ועיין בסדור „הגיון לב" (Königsberg 1845) דף קנ"ג בשורה „מקור ברכה" להר' לאנדסהוט — (ק.).

חדון ומסכל על עם רב, ויורה פה שגל רב חפץ כי היה
חלוק על כל היהודים בא"י; ואע"פ שבבבל היה זה הכמוי
של חלוק שום מי פחות מעט במדרגה מכמוי רים כלם;
ומטעם זה קבע לותו רב הלי ג"כ חלוק ותלמי גאון ורים
מתיבתא ממר עוד רק לרבני בבל.

ומכאן מן מקף הזמן של כל ימי הגאונים לא מכר בשום
מקום לחה רב מפורסם בארץ ישראל, רק בסוף הזמן ההוא
נמצא כי החכם ר' משלם בר' משה בר' חיתיאל
מעיר מגנצא שחל לרחם ישיבה בירושלים וכו'.

עוד נביא פה מה שמובא בתחלת ס' מעשה רוקח על
הרמב"ם מביאור על הרמב"ם הנמצא בגניזת מהלכות שבת
פ"ח ה"ל: "פ' כלל גדול (שבת ע"ד ב') אמר רבא הלי מאן
דעביד הביתא חייב ז' חטאות וכו' ורב חפץ אמר חופר בארץ
וקיבון הטפר ומרייהו. חפר על ארץ וגמעא וגבלא
ועגנא ותמכילא וסברה". ומכאן חסרים פה בביאור
הטברי מרבעה חיובים על חטאות ובביאור הטברי חסר חיוב
אחד לתמלוס מין שבעה. ועכ"פ נלמוד משם, כי רב חפץ
ביאר דבריו לפשוטים בלשון ערבי; וזה מצא כמה מחברים
בימי"ל שתחת הטרביים [6]).

דברי ידיד ומכבדך דו"ם בהטבה

שלמה יהודה ליב כהן רפאפורט.

ולהעיר הקולמוס על הדברים במכתב הסליחי "ולא
נוכל להכריע אם כוון רב הלי במכתבו שבתוים דעים אל
חלוק רב חפץ או לקודם לו" וכו', על דברים הללו וכיוצא
בהם בכוונתם תמהול להעיר הקולמוס ולמחקם.

יום ה' י"ז סיון תר"ג לפ"ק.

---

[6]) על זה ים להוסיף כי בפתרמת נמצא פי' פטום הקטורת לר' חפץ בלשון
ערבי וזיה לפני ממנו העתק הר"ן כ"ע (ש"ז"ח"ה.).

מזכרת המזכיר

מאת

משה שטיינשניידער [1]).

ה. פירוש בחינת עולם לר' יסודם מעכוס מיסיר ליחזון. כאשר קויתי כן היה ותוחלתי לא נכזבה. ידידי הכמס Lasinio בסיותו בעיר Florenz שם עיין בכ"י המכר בישרון חלק ז' עמוד פ"ג והעתיק לי פתיחת הפירוש. וכאשר רציתי לחברו הוסיף הפתיחה הנמצאת בכ"י Wien (הסימס עמוד ק'), לבל שם בתוב ברצפו: המתלמד פלוני י"ן בכ"ר פלוני מאסר יקרת וכו'; גם בכ"י פאריס לא חבר כאיש אשר תיוחס לו; בכ"י ריגיו חיוצה ובכ"י München 315 שהזכרתי במ"ע „המזכיר" חלק ג' (לעת 1859) עמוד כ', אין זה הפירוש כ"א פירוש הכולות ממחבר בלתי ידוע. — ובהיות שהפתיחה קטנה ואין הרשימה המכרת ביד כל חכם דוכם קדמוניות, אחרתי להעתיקה לפי הענקת החכם הנ"ל ותמצא מקום בישרון; בהגלות עוללה כתבתי הוספות אשר ברשימת כ"י Wien — זולת התיקונים שתיקן Goldenthal בהוספותיו עמוד ע"ע — ובהתחלת הפירוש כתבתי בין חלחי עגולה הוספות בכ"י ריגיו אשר הענקתי זה כמעט ח"י שנים.

והנה בישרון חלק ז' עמוד פ"ב שורה ב' ים להגיה Lecky במקום Becky; ועל דבר ס' בהגיון המצוי בכ"י פאריס 994 (ישרון חלק ז' עמוד פ"ג, ועיין שם גם עמוד ל"ח שורה אחרונה), הגני בחתי להודיע

---

[1]) עיין ישרון חלק ה' עמוד קמ"ו וחלק ז' עמוד פ"ח (ק.).

שמות החלק הב' מס' מכלל יופי עמו (הגרסם שם בכ"י 999!) כי מלאתי בתוך הרשימה שעשיתי לי מכ"י ליפסיץ המזכר שם בעמוד פ"ג שהחלק הב' מתחיל: הסגיון הוא מלאכת המלאכות וחכמת החכמות (אשר לו דרך להתחלת הידיעות כלן וקהלותו הגיון מלמון והגית בו וכו'), כמו בכ"י פאריס 994.

ברוך ס' מכלל יופי ממלא עיר קטן, חם הוא:

חותם תבנית מכלל (2 יופי
קראתי שמך עד עולם
מצרף כסף מאזני צדק
לבוא תבליות 3) כל נעלם 4)
הרבה בנים עשו חיל
אתה עליית על כלם.

וכה לך הפתיחה והתחלת הפירוש על בחינת טוסם.

המתלמד הנכבד עמנואל חי ן' בכמ"ר עזריאל עזריאל מצ"ע מקמריגו. מאשר יקרת בעיני למאד שהשקפתי בחלוטות (בחלוקין) שלך מספלגת הסכנה אל השלמות ונכבדת בעוסם (וכעוסם?) שתשוקה והחשק להשלים ממתק ורעיתי עתך עת קנית השגות למיניהם מדשתי לאשר שלחת להעמידך על כוונת המחבר ודבריו בזה (בזה) המאמר ויסדתי חלין בהם חמרים וסיפורים נכוחים למבין ויסרים למועלי דעת. אמנם אל תקוה ממני שאחבר חלין מלין חפילו בעניים שהם קלי ההבנה בזה הספר גם לא להרחיב מסכיות 5) המאמר

---

2) בכ"י Florenz „מכלול" (משו"ש.).
3) בכ"י הנ"ל „לתכליות" אחר השלמ"ד הרחשנות מוקדת (משו"ש.).
4) לפי מסקל השיר (שמונה מנועות) צ"ל „הנעלם" (משו"ש.).
5) חסר בכ"י Wien (משו"ש.).

בדברים שהם ממנו קצי ההשגה לעיות[6]) רבים מדברי החבור הלז עיונים (הלז שם) הלהייס לאבר בבר קדמה המזהרם בחבר ידעת מדברי (מחכמים) ז"ל לבלתי מסור מהם כי אם רחבי פרקים ואפילו אם היה חכם ומבין מדעתו לבל הכוונה ממני להעמידך (להעירך) בדברי הלה על עקרים יקרים ובכבדים לאבר השגתם מרוב בני חדם ולבאר לך בקולר המרי מדברי המחבר לאבר מתי מספר יבוש. ולא יבוקש ג"כ ממני בזה המקום להביא כל הספקות המופלות בדרום דרום והדיעות לאבר עליהם מהקדמונים אם מצד שלא ירגישו למה שרגישו, אם גם כן לבדחתו מן התחיבות שלא לבלבל המתלמד בהשגת (בהשכלת) הסיפורים לאבר הוא חלוק מה שכוונו. ועתה נתחיל בזה הביאור בעזרת המלמד לחדם דעת.

המר ליהון כוונת המחבר בזה המאמר לפי מה שהצוב להעיר הלבבות אל השלמות (בכ"י ריגיו: השגת) התבוניתי לאבר הוא המכוון הרחמן מזה המין הנכבד ויבחן עם זה עמיתי העולם הנשמיי ותעוגיו כי העמידה בחסרונם והפסד (בכ"י ריגיו: והפסדם) סיבה אל שיתלו החדם ברוב מהם ויסתפק בהברחי ובזה תבוש ותכון עבודת האכל עד ילא בחמלשות השפע התלהי מן הכח אל הפועל לאבר הוא תכנית [נ"ל: תכלית] החדם והשלחה החעוניות. ולזאת קרחו המחבר בחיות עולם . . . .

הפירוש עלמו מתחיל:

המר שמים לרום . . . חן חקר. ילה בזה שלשה דברים יכלו אל בלתי בעל תכלית ז"ל השמים מצד הגובה והחזן מצד העומק ולב הגבון מצד הרוחב וכו'. —

ומה העירני עוד החכם הנ"ל על חיה טעות

---

[6]) בכ"י Wien וגם פחרים (Literaturblatt IX, 342): כי זה לחשבתו היותר רחוי לזולתך וכ"ש ברבים (בש"ש).

הדפוס [7]) בהקדמת המעתיק לס' מגיד דוסתריו אשר בישרון חלק ז', והנני מהשים פה הסכבות מהם. — עמוד ל' טורא י' ל"ל „ולרבו כפי הסג"; עמוד ל"ח טורא י"ח ל"ל: לא יוכל, במקום לא יכול; שם טורא ס' מלמעלה ל"ל: ומאיר, תחת ותאיר; עמוד ל"ב טורא י"ח ל"ל: (בכ"י פלהרטנן „אחלו ובקשו"); עמוד ל"ג טורא ח' ל"ל: ויתכן, במקום ויתכל; שם טורא י"ב ל"ל: מאסיו, טורא י"ג: הדיגר, טורא י"ח אחר מלת „וחני" נראין לחסיר נקודה (.), טורא כ"ח ל"ל: קירחא. הדרמה היא . . . המוק; טורא ד' מלמעלה ל"ל: הדיגר ל' גרגיים.

עוד אעיר כי לעיל עמוד י"ג בהערה יש לחוסיף, כי המכל המהוי „המלא על הרמעים מהזריות לחסידים" נמלא בחידות יסופיטו (או חיוסיפוז) בדף כ"ח דפוס זאלץ (אחר ח"כ דבן סירא, בשם מוסר על פי החידה, עיין רמיזתי עמוד 548) בספור חלמוד המשולח לבחור.

ומה החידות המברות מועתקות מלבן חיוסיפא אבל לא נתברר מאיזה לבון ולא ידע המעתיק. החכם דוקעס (במ"ע Israelitische Annalen של Jost לשנת 1839 עמוד 244, לא 294 כמדפס ברשימתי בטעות) חושב שהעתקו מלבון חיספליח או ספרד. ובספר Bibliotheca Española של Rodriguez de Castro ח"ח עמוד קע"ח (?) נמלאו העתקות ממשלים הדומים למשלי Aesop או למשלי שועלים של ר' ברכיה הנקדן, ושם בלשון ספרד, ועליהם הערותי בשולי מאמרי Jüdische Literatur עמוד 433 בהוספה כ"י לערה 35, אבל בהעתקה האנגלית (Jew. Liter.) עמוד 349 הדפסה

[7]) השנויות שלנו היו בהעתקה אשר לפני ואין אחריות המניה (או המדפיס) עליהן, מלבד „ויתכל" במקום „ויתכן" (עין בפנים) אשר נחמת טעות הדפוס (ק.).

המוסיפה הזאת ברחם הערה 35a ואין שם מקומה. —
בחכם Édelstand du Méril בספרו Poésies inédites
בחקירתו על קורות ספורי הב״ח (Fabel) עמוד
(1854) etc.
ב״ע כתב שמחבר חידות חיזופיטו היה בלרפת בין שנת
1210—1220 למספרם, ולזה לחם הדע הזה מזה זה ומחוסר
טעם כתבו; ולחוי לחקור על זה. — ויש ספר משלים המכונה
Dits d' Ysopet בחרוזים בלשון לרפת לחבר לעתק מלשון לחר
ע״י חבר מפורסת הנקראת Marie de France וכיה חיתה
בהנגלטירה וחברם לותו הספר עבור בר Guillaume, ולפי
הסערת בחכם B. de Roquefort, חבר הוציא לאור כל
(Poésies de Marie de France) שירי מריס המכונת
בפחרים בשנת 1820 (ח״ח עמוד 20) הספר הזה המכונה
Longue-Epée חבר מת בשנת 1226 למספרם; ואפשר
שהיה לפני המעתיק חידות יסופיטו בלשון עברי ספר על המפורסת
בכל לו ספר לחר ממשלי Aesop חבר נקרא Isopeto;
לבל יתכן בהיה המעתיק העברי זמן רב לחר חיבור הספר
חבר ממנו המעתיק. — וידוע שבבר מדפסו עברה מחידות
חיזופיטו (והוא חלי הספר, לבל בבחרות הן ממקומות שונים
בספר) ע״י בחכם A. Alsop בספרו Fabularum
Aesopicarum delectus, Oxoniae 1698 pag. 90—98
ובפתיחתו לעג על היהודים ואמר שהמעתיק נקרא שם
Jesopito ומלא ידע לח שהם הזה בדוי לו לחתי ואפשר
שהיהודים ידעוהו לח יבח משיחם! לבל הוא בדה דבר מלבו,
כי לא נקרא שם המעתיק העברי כלל, וח בחכם בעיניו לא
הרגיש שהם חיזופיטו הוא Aesop! בן דרכם בכל למו,
בבלתי הבין ילענו ולשונם תהלך בחרן; ובחכם Wolf (ח״ח
עמוד 134) בהקידו בחמת השמיט דברי הלעג בהלא כי חם
על בבודו של Alsop, חע״פ שהוא לא חם על בבוד קטן גדול.

הנה רצוי לחקור על מקור הסיפור הזה אשר נעתקו מלצונות הטעמים בהירופה — כמו משלי שועלים לר׳ ברכיה הנקדן שהיום נעתקים מן הערבי — וגרסת מספרים כהלה שהיודים לה נמצאו מלקרת בספריהם ולטעתיקם. ואני מלחתי בין כתבי יד של המנוח ר״ם גירונדי שלשים משלי ממשלי Aesop בלשון היטלקי ונעתק כל אחד שלשה פעמים בלשון עברי[8]). אמנם אין פה המקום להעמיק ולהאריך בענין הזה כי עוד חזון למועד.

כתבתי ביום רחשון לשנת 1872 למספרם.

ספר של Rodriguez de Castro[9]) לא נמלא בביתי, אבל חפשתי עתה בחוגר ספרים ולא מלאתי בעמוד קט״ז הטתקות ממשלי יחזק ולא היה לי פנאי לעבור על כל הספר למלא המקום. [הוספה בסוף חדש מערן].

---

[8]) עיין רשימתי אשר כתבתי ונלחם בדמות כ״י עמוד י״ח סימן ס׳.

[9]) עיין לעיל עמוד ס״ט.

באורי כתבי קדש

מאת

יוסף יצחק קאבאק [1].

אל תראני (שם"ם ח', ו'), לא תבזוני, כמו „ולא תרח ביום לחיך ביום לכרו" (עובדיה י"ב), „לא תרח גם אתם ברעתו ביום לידו" (שם י"ג); ולולי גם פסוק „לא תרח יין כי יתהדס" (משלי כ"ג, ל"ח) ים לפרשו כן, כלומר לא תלעג לו ולא תתמר כי במה נחשב הוא; ותפשר שגם מלת „יתהדס" (בנין התפעל) ירמוז לזה [2].

עד שהמלך במסבו (שם שם י"ב), פירושו: עד מקום שהמלך יושב מגיע ריח נרדי; ועיין ירמון חלק ד' עמוד פ"ט בהערה.

את הזמיר הגיע (שם ב', י"ב), לפ"ד „זמיר" הוא שם

---

[1]) עיין ירמון חלק ד' עמוד ק"כ וחלק ו' עמוד ר"ה וחלק ז' עמוד ע"ז; ואגב אעיר שמה שכתבתי שם זה סיני (תהלים ס"ח ט') הוא כמו בוער באש, מלאתי תח"כ שזה גם דעת הרב הגאון רש"ל ראפפורט זצ"ל (מ"ע „הכרמל" שנה ב' — ה' תרל"ח לב"ע — עמוד קמ"ז). ואע"פ שהח' תג"ג (במ"ע החדש שלו שנת 1872 למס"ג עמוד ט"ז) הלעיג עליו, בכל זאת גם חיזק מהקמוניס (לפי עדות תג"ג בעצמו שם) פרשו ככה, ומזן לדחות הכתוב הזה בשתי ידיס. והגם בכל הפסוקים של מגלת שה"ש רק אחד מתחיל באות ו"ו, והוא „וחכך" (ז', י').

[2]) תח"כ מלאתי בתרגום התלמי לשה"ש שתרגם שם לפי הכוונה הנכונה „לא תבזון יתי", וגם רש"י כתב שם: „לא תסתכלו בי לבזיון"; וכ' עובדיה ספורנו שם מכאן „לא תרתו רחיס . . . לדין לותי לכף חובה". תכל זה נראה שפרשתי לנכון.

לפור מסורת, ועם זה מתחיס „וקול כתור". ומלת „עת" (אבר תורם על מועד קבוע בטבע ולא במקרה — עיין ירמיהו חלק ד' עמוד ק"י —) לעד; כי לעפרים מועד מוגבל לנסוע ולחזור (ירמיה ח', ז') אבל לא לומר; ולפי שמלת ביטעיס כ"ס, ס' „זמיר עריסיס יעתס" אבר עס עימו בחמת זמרס וסיר, לכן כל המבחרים אבר רחיתי פרסו גס כאן לעמן סיר, ודל[3]).

תוכר רצוף אהבה (עס ג', י'), הגכון כדעת הרחב"ע עסוק מלעמן „וכידו רלפס" (יסעיה ו', ו') עין שרפס ודלקה.

שיר בת רבים (עס ז', ס'), הגגיעס על מלת „עטר" תעיד כי „בת רבים" הוא הקריאה.

כברמל (עס עס ו'), כמו „וכרמיל" הלמור בד"ס ג' (ב', י"ג) עס בון תכלת והרגמן; ועיין בפירוס הרחב"ע[4]).

הולך לדודי למישרים (עס עס, י'), מוליך ומנהל אח דודי למטרת עגבים (עיין מכלי כ"ג, ל"ח). אח"כ מלאתי כי הוכס הג"י מעס שקדים (Mandelstamm) בהר מלת „מיטריס" ככה.

אפרתים מבית לחם יהודה (רות א', ב'), לפ"ד „אפרת" הוא עס מספחה או כפר (המכונה בעס מספחה מפורסמת) לא

---

[3]) לדעת אחה מפרשים „זמיר" הוא מלמון „לא חזמור", וכן הוא בתרגום אתרמי לבה"ס עס („ושיזן קטוף"); ועיין ברחב"ע עס ובבאור הג"י מעס שקדים (Mandelstamm).

[4]) שכתב עס „ואינו כי אס עין", ואח"כ כתב „בעין כרמל וכהרגמן בעין בו בחף" וכוונתו ה"כ לגבע; ולפ"ד כמו שים מין למר הגקרא תכלת ומין אחר הגקרא הרגמן, כך ים מין תריגה הגקרא כרמיל, ולדעת רש"י ורד"ק הוא המין הגקרא תולעת השני.

רחוק מן הטעיר „בית לחם" תמיד בחלקו של יהודה (ולא בחלקו של זבולון); וזה היה מתנגד למה שכתוב בתורה (בראשית ל"ה, י"ט ושם מ"ח, ז') „בדרך אפרת היא בית לחם", כי פרושו שם לפ"ד שדרך „אפרת" היא ג"כ דרך „בית לחם" אבל זו לחוד וזו לחוד[5]). והראיה על זה כי לא פרש הכתוב מתחלה תיכף אחר „לבוא אפרתה" (ל"ה, ט"ז ומ"ח, ז') „היא בית לחם"; ומכאן ג"כ ראיה, שכתוב אח"כ (ד', י"ח) „ושמה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם". ומה שאמרו חז"ל (ספרי, פרשת וזאת הברכה פסוק לבניימן יאמר) „ולמה אפרת הלא בית לחם", הכוונה לפ"ד כי רק אחד אפרת היתה דסיינו בבית לחם יהודה, ולא תאמר דתרתי אפרת הוי אחד ביהודה ואחד במקום אחר.

לאיש (שם ג', ג') הידוע, ויהוא בעז; וכן דעת רש"י.

בי את (שם שם ט"ז), כלומר מה את כעת, רחם עודך תלמה במקודם או גמוחם לבעז.

ויקרא שם (שם ד', י"ז), כמו „קראהו בשמותם עלי אדמות" (תהלים מ"ט, י"ב), פעל עומד, והוא ענין פרסום השם; ורש"י כתב ג"כ „יגדל שמך"[6]).

---

[5]) ואם תשלמני, הלא כתוב מפורש הוא (בראשית ל"ה, ו') „ויבא יעקב לוז אשר היא בית אל וגו'" ושם מלת „היא" כוללת הומות, כי בני שמות למקום אחד היו; על זאת תשובה, כי שם כתמת יון שפק שכך הוא הענין ומרמים מה שכתוב (שם ל"ה, י"ט) „ואולם לוז שם העיר לראשונה", אבל שם אפרת הוא שפק, ולכן כשק מוציא מידי ודאי (המיינו הראיות שהביאתי).

[6]) ודע שכל פסוקי מגלה זו מתחילים בהוי"ו לבד מאמה, ואלה שם: יכן ל', שבעה עמיתי, הלבן תשברנה, בחצר, הגי, שיך, יבלם, לוי. —

כי ראתה גוים באו במקדשה (תיכם ח', י'). כמו שפרש "רחם" מפתח בלשון בזיון (עיין לעיל עמוד ע"ב) כך מפתח ג"כ לעניין חסידות; ויסיף "כי" מלת הטעם, כלומר מדוע פרש לו ידו על כל מחמדיה, לפי שכבדו ביותר את הגויים ומרחו לפס מקודש כל תועלותיהם (ובודאי גם כל כלי כסף וחסב אשר בבסמ"ק), וע"י זה עוררו את הקנאה ושמחה על העכו"ם, אשר על רגיש מפס תמרה תוס"ק לא יבאו בקהל לך כי מחוסים המה בעיני המי"ת. ובחמת הוכיח הגביה יסעיבו את המלך חקיקו (מלכים ב', כ' ויסעיה ל"ט) על אשר בטח במלך בבל ורחה לפלוחיו את כל אשר בחוקרותיו. וגם חז"ל (עיין ברכות דף י' ע"ב, פסחים נ"ו ע"ח) התרעמו עליו שקלן דלתות ההיכל ושגרם למלך אשור[7]).

מה אידך (שם ב', י"ג); המליצה הלזה תקרא "עד" כמו "בחיוכם עדי" (במדבר כ"ג, י"ח), "ועדיכם אתבון" (חיוב ל"ב, י"ב).

רבה אמונתך (שם ג', כ"ג); לפ"ד "רבה" הוא לשון לגב ומוסב על מה שאמר קודם זה (פסוק כ"ח) "זאת תביב אל לבי". ודומה לזה "רבה לצחך ולחה" (תופטים ט', כ"ט); ואל תתמה על הנקוד, כי ידוע שהוא מחוחר.

בנות עירי (שם שם ט"ח). לפ"ד הוא כמו "בניני עירי", ועיין בתרגום הארמי.

---

[7]) והנה המעיין היטב בספרי תנ"ך ימצא, כי מלת "רחם" מפותח בג' לשונות: ב' לרחוץ ממם (בעין הוא בשבט), ג' לכעוס, ג' לכבוד; ואין מן הנוכח להחליף שרש "רחם" עם "רום" כמו שרצו לחוש חכמים (עיין "המגיד" 1866 עמוד ר"ם וע"ע המדבר על הת' תנ"ג 1866 עמוד רפ"ג, 1867 עמ"ד קנ"ח, 1871 עמוד קכ"ה), כי כל הפסוקים שולים יפה ע"פ ג' לשונות הנ"ל.

תאלהך (שם שם ס"ק), היכן (כדעת הרמב"ע ג"כ) שהוא לשון חלם וקללה.

ותתערי (שם ד' כ"ח) לשון גלוי כמו „פשטה וערה" (ישעיה ל"ב, י"ח) „ערום וערים" (יחזקאל ט"ז, ז'), „ערים" תעור קשתך (חבקוק ג', ט').

אנסכה (קהלת ב', ח') כמו חנסך, דסיומו חנסך חומך מלשון „ומחלתיהם נסך את חברתם" (בראשית כ"ב, ח'); וכן דעת סרבאל מפרשים[8]).

אראה (שם שם ג') בשכלי, דסיומו חבחון[9]).

בשכבר (שם שם ט"ז), שברוב כמו „חוכל למכביר" (חיוב ל"ו, ל"ח).

מקרה (שם ג', י"ט) ג' פעמים נפרד (ולכן הוא בסגול) בפסוק הזה, ולפ"ד „מקרה" הוא שהוא המחמר, והוא מלשון „חלמי העבריים נקרה עליהו" (שמות ג', י"ח) ואינו מתנגד לגזרה; וסרה בזה תמיהת רשד"ל ז"ל (חולר נחמד ח"ד עמוד ס"ד).

נעשים (שם ד', ח'), נדחקים ונלחצים מלשון „ועשותם הנעים" (מלאכי ג', כ"ח), וכן „עשו דדי בתוליהן" (יחזקאל כ"ג, ג'), „נעשו יגע הרבו" (חיוב מ', י"ט).

---

[8]) בהוות בחז"ל נמלו ונתנו בדבר ס' קהלת שם לדחקו לו לקבלו מחמת שדבריו סותרים זע"ז וגם מתנגדים לתוה"ק וכבל זאת אין גם לחד מהם שאר הטיל ספק בחמתת יחוסו דסיומו שם הוא בחמת מן שלמה או לא רק כלם כאחד עונים ואומרים כי שלמה הוא מחברו, מזה ים רחוק בדברי המחדשים את ס' קהלת ורוצים להסיר ממנו עטרת שלמה בעלין ומבוטלין לא שרירין ולא קיימין. וזאת לדעת כי אין בידי בעת בחור ס' קהלת לבה"ג גרי"ץ, וגם לא קראתי עד עתה מה שכתבו מתנגדיו ואמנו סייעתו.

[9]) עיין לעיל הערה ז'.

ושבח (שם שם ג'), הוא תאר כמו „חס מלך חתם" (שמות ז', כ"ו; ט', ג') או חולי מקור מבנין הכבד.

מענה (שם ס', י"ט) דהיינו מלוכה ושומם בשמחת לבו, כמו „ויענו את המלך" (הושע ב', כ"ג).

נוה לעני יודע להלוך נגד החיים (שם ו', ח'). בחלק הראשון מן הפסוק מתרעם קהלת על כי אין יתרון לחכם מן הכסיל ובחלק הב' ומלל, מה לעני החכם כמת חסרון מן חיים (עמיר אמר) יודע להלוך נגד החיים; ויתכן „לעני" (עם ה"א הידיעה) וגם „יודע" (בלי ה"א הידיעה), ומני חלקי הכתוב יתחיימו זה לזה בעין[10]).

ובים רעה ראה (שם ז', י"ד), הסתכון (עיין לעיל הערה ז'); ורמב"ל (חו"ל ח"ד עמוד ע"ב) כתב „והכתבל במה שאמרתי שתסתכל בו".

לנוה השיחם (שם שם ט"ו). הגכון כדעת האומרים (עיין רחב"ע) שהוא בנין הפעל כמו תשתומם.

בחכמה (שם שם כ"ג), בחכמה הידועה; ורמ"י כתב לגכון „בתורה".

אסורים (שם שם כ"ו), כבלים, כמו „וימסו חסוריו מעל ידיו" (חופשים ע"ו, י"ד) ושם כתב רמ"י „קשוריו"; וגם רמב"ל (חו"ל שם 73) כתב שהוא שם דבר והביא הפסוק הנ"ל.

אשר אין־נעשה פתגם (שם ח', י"א), לפ"ד „פתגם" מתחם לשון זכר ולשון נקבה; ובמגלת אסתר (ג', כ') הוא לשון זכר וכאן לשון נקבה, ויסיף „נעשה" בנוגי לנקבה עם מלת „אין" כרגיל, וד"ל.

---

[10]) ומלתי שם דעת רמ"י דומה לשה שכתבתי.

ועבדיהם (שם ט', ח'), מעמיסם, כמו „יכיר מעמדיסם" (חיוב ל"ד, כ"ה), וכן מלאתי ברח"ב וברחד"ל.

מרפא (שם י', ד'). לענין כדעת המומרים שהוא לשון רפיון, כמו „מרפה את ידי אנשי המלחמה" (ירמיה ל"ח, ד').

שיצא (שם שם ח') חסר ה"א, כמו „שילחה".

אַשְׁרֵיךְ (שם שם י"ז) כמו אַשְׁרֵיד מן „אסרי".

כיצמים (שם י"ח, ה'), כהלקים המגרים בענין המלחה, וכן „ויעלם את שיעכם" (יחעיה כ"ט, י'); וגם רס"י כתב „מיקליסורם (enclorre) בלעז כמו עולם שיעיו".

ושבו העברים אחר הגשם (שם י"ג, ג'), כעבים יתמידו, וכן „ושב יעקב ושקט" (ירמיה ל', י'; מ"ו, כ"ז), ומלת „אחר" היא כמו „אח"כ" וכן „אחר תלך" (בראשית כ"ד, נ"ה).

שמרי הבית (שם שם ג'), כידים ושמוקים.

ויקום לקול הצפור (שם שם ד'). לפ"ד „יקום" הוא כמו יפסוק ומלמ"ד עפלה ויתרה, וכן „פתחם לפתע" (יחעיה ל', י"ג); ויתחיל כיעב עם „ויבחו כל בנות השיר".

וינאץ (שם שם ה'), יפלוך את גלתו[11]).

כשבת הגולך (אסתר ח', ב') כתעלמות ממשלה ומתמדתה, וכן „ושבתי בבית ה' לארך ימים" (תהלים כ"ג, ו'), „שבתי בבית ה' כל ימי חיי" (שם כ"ז, ד'); ומלשון הזה ג"כ ראוי שהיו לו מקודם שכסוכים עם שומלו ומתגדיו וגם

---

[11]) ואגב אעיר שמה שכתוב בתרגום אחרמי „ותתגע מן מבכנא" (תרגום של „ותפר התצומה") עשית הוא ול"ל „מבכנא", ול"ל

כעת כיתקיימה סמלכות בידו לא היתה יכיבתו יכיבה בהסתכלות כמו שהרשו חז"ל מן תורת כ' [12]).

האמרנה (שם שם י"ח). כמו שים תמירה לשבח ולתפלה בכתוב „תמרו לדיק כי טוב" (תהלים ג', י'), כך מינו שרים „תמר" ג"כ בלשון כעס וקלף בזיון ומרידה שנאמר „ומחלת תמרו מחל" (תיוב כ', כ"ט), וגם בדרז"ל „מלן תמרין" (סוטה ל"ה ע"ב).

רבה (שם שם כ'), לדעת המתרגם התרמי מוסב על פתגם (בהוסיפו מלת „גזרת") שתרגם „ויתמע פתגם גזרת מלכא די יעביד בכל מלכותיה תרוס גזרתיה רבא היא"; ולפ"ד הרחב"ע מוסב על המלכות, בתמרו „תעיף שהיא רבה"; ולפ"ד מוסב על ושתי המלכה, כלומר בהיות שהיא המלכה ומעלתה רבה על כל הנשים לכן ישמע דבר המלך בכל מלכותו ויעשה רושם אצל כל הנשים.

על ידי עשר המלאכה (שם ד', ט') הוא התוספים המונח וקומים הנכנסים אצל למלך (עיין ירמיהו חלק שביעי עמוד כ', כ"ח, כ"ה שהבאתי שם כמה דוגמאות לפירושי).

דת (שם ד', י"ח) מוסב על המלך, וכן דעת הרחב"ע.

הצר (שם ז', ד') הנכון כדעת התומיים (עיין גם ברחב"ע) שהוא שם המקרא, כמו „לא ומעון מלחמי" (תהלים קי"ח, קמ"ג).

עבור (שם שם ח'), אצלי כמו „בלא דוד מסתתר עמנו" (תהלים ל"ד, ג') וכן „תחת התלא אשר עם שכם" (בראשית ל"ה, ד') ובדרז"ל „עם השיבה"; ודומה לזה הרחב"ע („בחני רחיתי זה") והמתרגום התרמי („כד תלת שרי בביתא").

---

[12]) „בשבת הן כתיב בלא בשבת יכיבה שלוה יכיבה" (תפתר רבה).

ותתפעם רוחו (דניאל ב', ג') לשקיף, ועשה הוא בעין התפעל; אבל אח"כ בפסוק ג' וגם אצל פלעם יאות בעין נפעל לפי שהיה אחרי שיקולים וד"ל; ודמסת חז"ל ידוע (עיין רש"י).

ונביא (שם ט', כ"ד) כמו ונבואתם, והוא שם מקרא.

התרה (נחמיה ג', כ') הוא מלשון תרות וחופש.

ולהפך (דה"י י"ח, ג') לשון חפוש והתעסקות ועריכה, כמו „כי יחפן עליך המון יס" (ישעיה ס', ה'), „כל מעשהו חפוכת בחליו" (תהלים מ"ח, ד'), ובדחל"ע עני המספר בחרכה"[13]).

הַנִּבְּא (שם כ"ה, ב' וג') עַל מִסְקַל נְשָׂא.

המשלים (שם כ"ו, ו') מקרא תמורת התאר מושלים; ובתרגום המיוחס לר' יוסף סגי נהור כתוב „שליטין".

מכלות (דה"י ב' ד', כ"ח), לפ"ד הוא מלשון „וכלות חליהם כל היום" (דברים כ"ח, ל"ב), „כלון עיניהם" (שם שם ס"ה), דהיינו זמן היותר נחמד למרחם ומכל מתאוים חליו.

וילבשום וינעלום ויאכלום וישקום (שם כ"ח, ע"ו). מכאן נרחם שמעלה הוא בכלל הלבשה; וכן מצינו בסנהדרין פ"ו מהנ"ח ו' „ולמדים ומעיל עובר בלא תעשה". והנה בבבלי יומא דף ע"ו ע"ח (וגם בגדה ל"ב ע"ב ובמדושת כ"ב ע"ב) חיתה שהחיים בכלל הלבשה ומפסוק הזה נרחם להיפך, ול"ע[14]).

[כתבתי בימי הפורים ה' תרל"ב לב"ע].

---

[13]) תח"כ מצחתי בת"י (במועל ב' י', ג') שתרגם „ולבדקה", ורד"ק (שם) הוסיף „כי בודק הדבר הופך יפה העין מלד לד".

[14]) ועיין בו"ת „שער הפרים" סימן קכ"ד.

יוצרות מדרגות הסלע *)

(המשך המאמר עד תמוז).

ג.

עד כמה טוכחתי הדבר לדיוק לתרגם ולרחבו; ועתה אבוא לבאר טעמיו מלד מגמת תבותיו ולבקר בסיכלי חכמת הרחבותיו, מה היתה מחשבתם ופעולתם בעניו הזה.

הנה מיתה במסכת שבת דף קמ"ט ע"ח „ודיוקנא עלמא לף בחול לסתכל בה"[1]; ומדברי התוס' שם ד"ה „ודיוקנא" נראה להדיא שלא הסמיכו בגורת אדם בולטת אם הוא רק לעוי ואין שם חשש ע"ז. וכן משמע מן הירושלמי מס' ע"ז רים פרק „כל הצלמים"; ולזה כוון גם הרמב"ם בפ"ג ממלכות ע"ז הלכה ג', ועיין שם בפירוש „בשף משהו" שבאר יפה דברי הרמב"ם. ודברי הגאון בעל „פרי חדש" בהלכות ע"ז תמוהים, כי לא עיין בירושלמי שם; וגם בתלמוד בבלי חולי הכוגם רק לגורת של ע"ז עלמו, ורחוק לזה הלשון המצוטט שם דאמר „מאי ג מ ר ח" ולא גאמר (כמו שהוא בירושלמי) „מאי ע ע מ ח"? אלא הטעם הוא שהבבליים חשבו לא רצו בחרטם פסילי ע"ז ולא ידעו עיקר ממוסי העבודות הללו ל ר' חנין (חשב היה מח"י) „מאי גמרח" יש לכם על חסור הסתכלות, והשיב להם ר' חנין „הא מדעתיכם", כלומר אל תסתכלו בגורות ע"ז אע"פ שאין עובדים להם מחמת חשש

*) עיין ירמיהו חלק חמישי עמוד מ"ו וחלק שני עמוד ק"ס (ק.).

[1] מכל המקומות שבתלמוד ומדרש רחוק נראה למבין שלשת „דיוקנא" פירושה רק גורה בולטת כמו שהיתה בבבלי שבת בעניו הזה שם בפירוש „המהלך תחת הגורה ותחת הדיוקנאות". ול' מנחם די לונזאנו בספרו „מעריך ערך „הנדוגאטוס" טעה מאד בהסיבו על פירוש „מתנות בהונה", ובעל „מעריך המערכות" (Ph. d'Aquin) כמו שהמיר דת התורה המיר גם את התרגום, ודבריו מבוכשים.

הרסור ומחשבה זרה של התלמידים. ועוד מי יאמר לו לא פרח מעורתא דחיא מבחוץ היתה? ומדעת עותה עבריך מדבר.

ויותר מזה נראה בתוס' ע"ז דף ו' ע"א בד"ה „ס"ג בן של קדושים", דיש להלן בעורות ע"ז עשה בין חדשות שיש שם חשש הרסור ע"ז להסתכל בהן ובין ישנות שמותרת להנהנ (בתוס' ישנו „שרגיל לראות בה תדיר") לא שייכא בהן הפגאה לתלמידים, לך בהן של קדושים לא הסתכל לפיכך ביחוד; ועיין בבלי מ"ק כ"ה ע"ב וירושלמי ריש פרק „כל התלמיד" בעניין מיתת ר' מנחם (בירושלמי: ר' נחום) בר סיסאי[2]).

ובזה עתה לעניין תגדרטעה של בכ"ג דשך ויתיב בגברדעה (ר"ה דף כ"ד ע"ב ועי"ז דף מ"ג ע"ב), אשר משם מוכחת ברורה להתיר עורה בולמת אם חוכה לע"ז. — ותע"ג בשגיון ר' יוסף חיננאם ז"ל בתשובותיו „זכרון יוסף" סימן ח' רואה לומר כי תגדרטעה הנ"ל היה רק בחוגם, ובניו רחוק מן הערוך שהביא „תשובות שחלות" ושם איתא „ויש עובדין אותו בפרסיים ומקשה שם מפני היה מלוי בבכ"ג גז' סנהדרין וכו'"; הולם אם כן מדוע תרגו בגמרא שם „לבושי שחני" ולא „חוגם שחני"? ועוד מי שיך בחוגם חלוק בין יחיד

---

[2]) כ"ל, והלא כמו שכתוב בש"ס בבלי בעשית „בר' יוסי". ויעוי מהבדי הפירוש הקצר לירושלמי ומהבדי המפרש „פני מרחק" שם נראה שסוברים לבדי שלא היו להם רק דיוקאות של ע"ז; אבל לא נבד ממה שהביא המחבר ים סתירה להבריהם, לך גם קשה אם כדבריהם מה רבותא היתה לענין בגן של קדושים שלא הסתכל בעורות ע"ז שלא לבל יהיה חשוד. — ועיש המחבר ויעש יאמר שבעלי התוס' ועוד יחלק שבמסכת שבת (שם) אמרו בדעת ירושלמי שלא היה גם בעיתא ל' נחום בר סיסאי ובמס' ע"ז שהביא המעשה כתו שהוא בזמן (שם) המשפר ר"ק מע"ז הסבו שהיה על פי גס; מולם גס בירושלמי גם בבבלי אין מן הכורך לומר כי היה הענין על פי גס כי רק לכבודו עבו בן תלמידיו ומכבדין, ולכן השמיטו דברי המחבר משם אבר לא מעלין ולא מורידין לבלל הענין. (ק.).

לרבים, ומדוע יהיה אסור ליהוד אם לגוס כזה? ועוד מעיקרא מה פריך בגמרא „ולא חייבי לחסדה", הלא בהוגם ליכא למיחש לחסדה, כי הכל יודעים שרק בהכרח הועמד הלגלג עם? לכן אין מעם לחוש, ודברי „תשובות שאלות" תמוהים. וכבר כתב החוקר הגדול הרב הגאון ר"מ רפאפורט ז"ל בספרו „ערך מלין" את דברי הערוך השלם (אך בקושיות שהבאתו לא הרגים) ועיקר דבריו שהפרסיים לא עבדו כלל לפסילים ורק החם כבדו כמו שבם הרחוקים[3]).

ומגם בחמת בזמן מאוחר היו להפרסיים פסילים אבר

---

[3]) ומה שכותב שם הוא לפתור דחי כזו ע"ז בודאי היו היהודים מסבירים בפשיטות על העמדת הלגלג מבוש „יהרג ועל יעבור", לא תוכל להבין, כי מי אמר שהם היהודים היו מוכרחים להיות שם החנדבעה היו גם מוכרחים לעבדה ולכבדה כמו הפרסיים שיהיו בדין „יהרג ועל יעבור"? כי „דוקא הם אמר לו תדם עבוד ע"ז יהרג ועל יעבור" (סנהדרין ע"ד ע"ח, ושיין ברעב"ם הלכות יסודי התורה פ"ה ה"ב ובש"ע יו"ד סימן קנ"ז סעיף ה' בב"י שפסקו כך); ומפשר שהבריחו הפרסיים את היהודים להעמיד החנדבעה לפגם אחרת כי לא מצינו בהבי תו"ל לא בתלמוד ולא במדרשים שהניחו הפרסיים את היהודים מעבודת ה' וגם בשאר ספרי קודות יברהל והפרסיים אין זכר מזה. ואע"פ שהבריחו החברים את היהודים שלא יהלקו נגות במוסבותם ביום מידם, זאת היתה רק „בב ועל העבה"; ואפילו במקום שהיה בו עניה לא אמרו „יהרג ואל יעבור" אם הגיו מתכוין רק להנאת עצמו ולא להעביר על דת (סנהדרין ע"ד ע"ב ורש"י שם). ומה שכתב החכם גרינץ בספרו „קורות היהודים" ח"ד עמוד ב"ל (ובמהדורת תרמ"ו עמוד כ"ג) שהקילו חכמי התלמוד בתולת המלה הב' למה"ב בגדון „יהרג ועל יעבור" עגד החכמים הקדמונים שאסרו בכהאי גוגא, לא דקדק יפה, כי היה מצינו שהחמירו הקדמונים, והדבגא רצונו כי האחרונים החמירו (סנהדרין שם אומרו „כי אתא רבין אמר ר' יוחנן וכי' הפילו מצות קלה יהרג ואל יעבור") ולדעת הן בוזת „תשובות שאלות" בם ערוך בלשונם ומחוקק „ויהו שבדין להם הפרסיים" שבהריחו את יברהל לעבדם. — וכאמת גזרת הפרסיים על דת היהודים היתה בסוף המלה העליונה, כי המעשה על תבר בגיטין ג' ע"ב היה ברעם בר בר חנה תלמיד ר' יוחנן כי רב יהודה ורבן שילו לשולי בית ורב יהודה נעשה המלך יציבה בשנת ל"ז למה"ג. —

עבדו לכם בבתי תלוליכם; ותע"פ שמחמיני מחור רלו לעסר חמותם וברחיקו נמוסי סיומים חסר מהם בחו מחלוליס לדת הפרסיים, בכל זחת נמחר עוד זכר לחקי סיומים, והפרסיים הקיומו מלבות חדם לכבוד מלכיהם ולזכרומם [4]).

עכ"פ רחימו מחע"פ בפרלופי מלכים סחם ג"כ מקום לטעות סיה (כי סיו פרלופים של מלכים חסר עבדו להם הגוים), בכל זחת לח חסבו חכמים לחבד ע"ז רק ביחיד חבל לח ברבים; ובלורות חדם דמוכחת מילתח דרך לגוי עבידי וליכח לטעות בהן, חפילו ביחיד לח חסבו ולח לבד מלד מדין חך גם לח סיה מגסג בישרחל לחשום בכך.

וכיום בכב"ג דשף ויתיב בהרדעת חייבי דחתח ליהן ניחח בם מילתח. — חז"ל לח ספרו לנו תולדותיו ומסותיו; ורש"י סביה במס' מגילה דף כ"ב ע"ח שבחתם יבנים וסיעתו מחבנים ועפר מסביהו עמהן בגלותן לקיים מה שחמר כי רלו עבדיך חת חבניה ואת עפרה יחוננו. ובמס' ע"ז דף מ"ג ע"ב כתב רש"י "שם מקום שהיה במדינת הרדעת" ובוסיף חח"כ "ויש חומר יבניה וגלותו גטלו טמהן מחבני ירושלים ומעפרה ובחותו שם" וכו' "וכיוון דשף ויתיב ניסוף כהן ומתיבב כהן" וכו'. ובמס' מדם דף י"ג ע"ח סביה רש"י מפי ר' יעקב בר יקר [5]) "שם

---

[4]) ובברחם עבו ה ת ב ר י ס חזוק לחמותם הקדומה רק נגד חמות הגולים חבר התפשטה בזמן הזה בחוק יד (עיין גרעיץ בספרו הע"ל ח"ד עמוד נב"ח ובמהדורת ב' עמוד רל"ב), ופלפלו עם הפרסיים על עניני הדת; לבל היהודים היו בלוים ומקושים ובהנגע לבת עם הפרסיים ע"פ מה שחמרו חז"ל (חגיגה י"ג ע"ח) "לין מוסרין ד"ת לעכו"ם" (כעין זה חמנה בשו"ת "דבר שמואל" סימן ע"ה), ולבן גם הפרסיים לח הכריחו חת בני ישרחל לעבור על דת תוה"ק וד"ל.

[5]) כי עליו רומז בשמרו "מפי מורי הזקן". עיין ס' "קובח שדורות" לר' דוד קונפורטי דפוס ברלין (1846) דף ח' ע"ח.

מקום המובלע במלכות ההדעת". ובספר מסעות של רבי בנימין ז"ל כתוב „ומצא (מסוריה) שני ימים לצפיתיב ומן כאשר שמו ישראל מעפר ירושלים ומחבירים וקורין לותם צפיתיב אשר בהדעת" ע"כ[6]). וגם המסבב ר' פתחים מרגנסבורג ספר לנו מן „בניסתא דם ב[7]) ויתיב". וגם בתגרת סידועם לר' שרירא גאון המובאת בס' יוחסין מזכר בהכ"ל דקף ויתיב בהדעת[8]); ומצא נראה כי עיקר בי כניסתא דא היה רק להפיק תורת ישראל [ומה שהתפללו עם חבוש דשמואל רב ושמואל ולוי ורבי היה רק מחמת שלמדו להתפלל במקום שלמדו; עיין במגלה עם ובברכות ח'] והיה נלמד כמו בהמ"ק[9]) והיה עומד בקדושתו לפי בזמן בית שני ואחר שחרבן היה מכובד יותר מן שאר בתי כנסיות. ולפי זה מי יעלם על דעתו לומר שהאדרעת שהעמידו עם היה לשחת עין מגוש ומכוער? ובפרט כי ידוע שהפרסיים בעת ההיא היו חומדים את

---

[6]) ותימה על החכם הגדול ר"ש"ל צוברי שלא העיר מלומה בהערותיו המחוכמות לס' הנ"ל.

[7]) כ"כ עם בחות בי"ת. — ומה שכתב עם המסבב הנ"ל כי הכותל המערבי חצר עם לא היה רק מעפר שהביאו עמו ישראל (כלי שום חבן לבנה), דבר תימה הוא, כי לפי סמכו זה את הפסוק „כי רצו עבדיך את אבניה? — [ומה מה שלמה המחבר לדייק מדברי רש"י שמפקפק בכל המאורע של יבניה שהיה שכתב בחס' ע"ז „ים חומר" שהוא פרום אחר ומתגנד לפירוש שהוא עם מקום, שעות הוא, כי שהוסיף „ים חומר" הוא מתגדת כלל לפירוש הראשון (ק.)].

[8]) ויש להעיר כי מה שכתוב בתגרת הנ"ל מן מס' מגלה כ"ט ע"ח בעם ר' ושמואל הוא בס"ם שלפנינו בעם ר' בי', וכן ושמואל לא מצינו עם כלל (ק.).

[9]) השיבני זקן זה שקנה תכמה הרב מו"ה פנחס מנחם היילפרין ז"ל (מקום מגורתו היה מקודם בהוסעבריא הגדולה ותח"כ נסע לשמעריקא, עודנו לחכמים ע"י ספרו „חבן בוחן", וחבל על דאבדין ולא מצתברין), כי ידעתי שמעם יהיו תכמי בנסת הגדולה וקדושתו כך לפי שהרבינו תורה בישראל; והדבר מסכים עם בתורי. — [ועל זה רמזו בודאי חז"ל בהמרם שהחזירו עטרה ליושנה (ק.)].

היהודים ולוי בעצמו מצבחם ומהללם (קדושין דף ע"ב ע"ח), ולכן לא יתכן להחשב שגזרו גזרה קשה כזאת להעמיד פסל על ע"ז בבהכ"נ אצל היהודים. ואם תאמר שהיה הפסל שוד מימים קדמונים כמו ממי הלכסנדר מקדון, הלא גם אז היתה יכולת ביד היהודים להסיר הלצם ממלבתם אם על ע"ז היתה הצורה, כי ידעו שגם בימים ההלם העיבו הפרסיים ליהודים. ואח"כ בימי רב ושמואל הפרסיים בעצמם לא היו עובדים לפסילים רק לאור; ומה בלא גדולת שמואל בבית מלך שבור כידוע[10]). ואם גם נאמר שבכל תקפי שמואל לא היה יכול להסיר הפסל מבי כנסתא דנהרדעא, עכ"פ מי להלם להגיד קף הצלם על מפתן הבית הזה?[11]) —

ומכל זה נראה שלא חשו החכמים הקדושים בעורות אדם סתם, אם לא היה סימן מובהק שנעשו לתועלת עוה.

ומה שמספר יוסיפון בקורותיו ובמלחמותיו שהרעיבו חכמי זמנו מאד נגד עורות פני אדם והסיתו את העם ללחום בעובדים

---

[10]) ורק התנדים (הנזכרים בהומרים והחרטומים של עובדי הלצם) היו רצעים ועקרחים בדברי חז"ל „מלאכי חבלה" (קדושין ע"ב ע"ח); ולזה מן הצורך להעיר על דברי החומרים בגם כל עם הפרסיים בכלל זה. — ובדבר שמואל ובבור מלכא עיין בס' „ערך מלין" לנרב הגאון מהרש"ל רפאפורט ז"ל; ומה שהמציא החוקר הנ"ל בס (וחזרו ונדר הס' גרינץ) שהב חברו של שמואל היה לוחב נתן לחרטבן מלך. הלחרון מנוע של התחצידען, הם שהלצה הזאת היתה מתנגדת להצבון הזמן, בכל זאת אין בזה כדי לחזק זה, כי מה שהביא הס' גרינץ מחרטבן שלח מרגליות לרב הוא טעות, כי בהדיא היתה ירושלמי מס' פ"ח ה"ח שבלא לוחב לרבנו הקדוש והוא (בפי הגדלה) ר' יהודה נשיאה; ודוחק גדול להגיה שם רב במקום רבנו הקדוש ובע"ז דף י' ע"ב ת ר ט ב ן במקום תרדכן (עיין קורות היהודים לסה' הנ"ל ח"ד עמוד רפ"ח הערה ב'). ועל הענין הזה תדבר עוד בס"ע זה במקום אחר.

[11]) ואבני בעצמו (חבר בודאי זכיר היה בנדר חז"ל „מיר סחור סחור לברמא לף תקרבי") תמר שם בסה' מגילה שמכירים שהיה נבי כנסתא דף ויתיב בנהרדעא ומהללו ומצבח מהר בהנ"ל הזה, ע"ב.

בספרות נפסדות, כתמת לחו כי בשעת השמד סדין סוח לפיזו על ערקתא דמסחגי יהרג ועל יעבור; וידוע כי בימים ההם היו הרומיים בכל מקום בחרב הקדושה פסיליהם ולצלמיהם למען יסור עם קדום מדת קודש לגבת לחרי תועבותיהם ומעלליהם בדין הוא בחוקם [12]).

יהודה באאנדי *).

תקונים ודוספורא.

עמוד י"ב טורא ז' ל"ל „וסיסרא" (במקום וסיסוא); עמוד כ"ח טורא ס' ל"ל „סוטיל"; שם שם ל"ל „לחום". שם טורא ט' ל"ל „חתימת טובה". — עמוד כ"ב טורא ט"ו מרמז במלות „לבר נעמי" על שיר „מוגטפיליר" [הערת ר' מ"ם; ועיין בעמוד ל"ט הערה ו' מה שכתבתי שם ק.]. — עמוד כ"ה טורא ו' ל"ל „בקרחי" כלפ"כ בתהלים ל"ט, ו' „בקרחי שמו", ומאמר „נתן עמקן עמו" (שם טורא ז') מוסב על הרמב"ם, וד"ל.

עמוד כ"ו לשערתי סימן ע"ז סוסיף ר' מ"ם הדברים האלה: „הן החכמות המקראות בערבי ריאלים והמעתיקים העתיקו חכמות הלמודיות, חכמות השמוש, חכמות הרגליות וכו' (עיין ס' שלי „הלשחרחבי" עמוד ל"ב) והן חכמות המחטעמאטיק". — לעמוד ל"ח הערה ל"ח העיר שזוהה כי חין צורך לסגיס שם מחומה, לפי שכוונת המחבר לבת המדברים (לבת המחכלמין, ושוח קרח בן לעוסקים

[12]) וכבר בחרתי במקום אחר בשערי נפשם על הקשת מלחת הקשר הקיום הקלילה, כי היתה בעת הגזרה והיה שם טעם לדין „יהרג ועל יעבור". — [ויהש כבר מלחי המורים בשכל החלוות החלה עוד חין לחחוך הקשת שכל אחד לזכרון נלח בלי שום פקפוק, כי הכל לפי המקום והזמן; ובפרט כי ביחוחו רבים משעי החרה עובדים לפסילים וסוגדים לקדושיהם (לעול עז וחלן) חבר הקיום לבבודם, וכך מישעלה דמישעלה יבין כי לה ע"ז מחם הוח; ולבן יש בודחי חשם ע"ז, וחין לפסוק הלכה למעשה לכורות היחר חו, וחלריכה לפ"ד חסוב גמור הוח (ק.)]

*) J. Bondi, מחגורך בעת בעיר נוייחרק ומו"ל מ"ע HebrewLeader

בפילוסופיה בכלל, חולי לחשב כתב ר' שמואל חבן תבון בפירושו למלות זרות על המדברים „שם מן המתחכמים בלשׁ חכמה“) ואמר פשׁ, כי אין נכון לחבר ח"ל מלות ס' אח הבלי המדברים. — עמוד ל"ח שורה ד' ים להעיר כי בכ"י כתוב „ובב“ ואגבי תקנתי „ויבב“. — עמוד מ"ח שורה י"ג ים להעיר כי בכ"י כתוב „במשך“ (תחת בחשך). — עמוד מ"ט הערה פ"ד ים להוסיף כי המליצה הזאת דומה למליצת „ספר תגרות“ (בתחב חלכסחייל) לרמ"ה (ילח לאור ע"י בחכם ר' בריל מו"ל מ"ע „הלבנון“) עמוד ח', ט"ו וק"ו „זאת תורת הקנאות מאת השוערים מבאות“; ולדעת שזח"ה הגירסא הנכונה שם „השוערים“ (ולא „השורכים“ כדעת המו"ל הנ"ל שם עמוד ק"ו הערה ב') וכאן יותר נאות „השוערים“. ומוסיף עוד שזח"ה כי ר"י בן עודרוס בעל המגרת הוא אחי הרמ"ה, והביא רחיח ממה שכתב פה עמוד מ"ח „בבר הוחזק בגחלה לשבטי אבי חמי“ וכו' „גם אבא מרי ז"ל“ וכו', ור' אהרן בן משלם כותב לרמ"ה בכתחב חלכסחייל עמוד ל"ג „וכבוד משפחת יולדתך ובית אבותיך“ וכו'. והנה הרמ"ה ילח מבורגום והלך לטוליטולה ור' יוסף אחיו נשאר בבורגום; וע"י זה תתחזק עוד הגסתי הערה פ"ה. — שם שורה ח' מלמטה ל"ל „ואחד מהם לא אהבו“. — לעמוד ל' הערה ט' להעיר שזח"ה כי „ואהבם“ הכתוב בכ"י נכון הוא, ופתרונו הרחם והמגיע (ולשון יוני הוא) והכונה פה על ר' שלמה מן הסר. — עמוד ל"ב הערה י"ג ל"ל „ומליים“. — לעמוד ל"ה הערה ט"ז וי"ז להעיר שזח"ה לעיין בהקדמת החכם רוסו (הכתובה בלשון תגגיות) לפירוש ר' משה בן שבת על ירמיה ויחזקאל עמוד VIII לרחיח כי בן החכם היה לכתוב בכ"י חלים במקום חלכים.

[ערב ר"ח חייר ה' תרל"ב לב"ע].

המואסף.

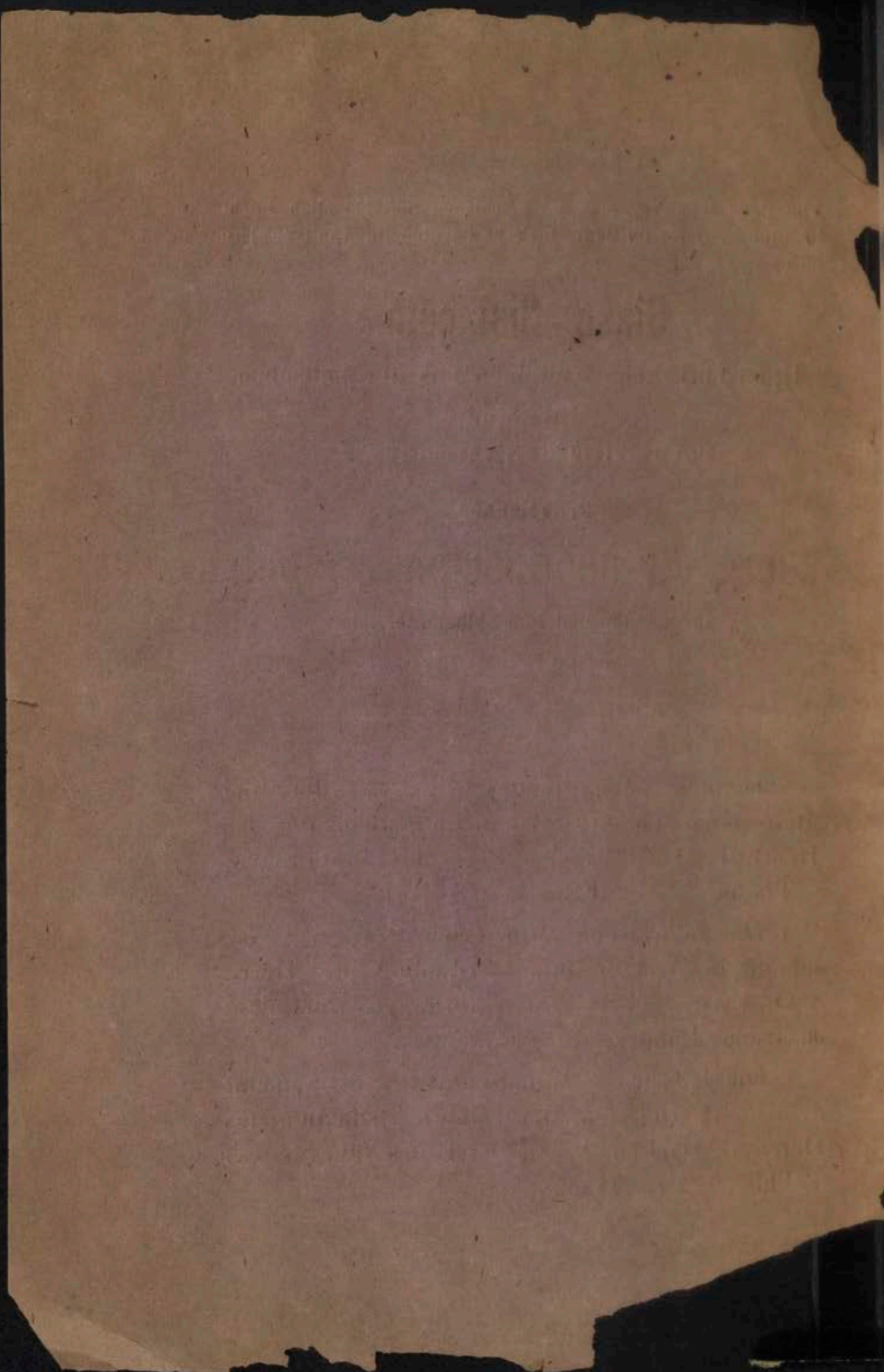

Von demselben Verfasser ist erschienen und bei allen Buchhandlungen durch die Schletter'sche Buchhandlung in Breslau zu beziehen:

Ginse Nistaroth.

Handschriftliche Editionen aus der jüdischen Literatur.

Heft 1—2: 12 Sgr.; Heft 3: 20 Sgr.

Praktischer

Lehrg. der hebräischen Sprache

für Schulen und zum Selbstunterricht.

Preis des ersten Heftes: 12 Sgr.

Die hebräische Monatsschrift השחר (die Morgenröthe) erscheint in Wien unter Redaction des Herrn P. Smolenski. Preis des Jahrganges: 4 Thaler —, 22 Francs.

Die hebräische Monatsschrift הכרמל erscheint in Wilna unter Redaction des Herrn S. J. Fünn. Preis des Jahrganges für nicht russische Länder: 4½ Thlr.

Die hebräische Monatsschrift הירח erscheint in Tarnapol (Galizien) unter Redaction des Herrn B. Goldenberg. Preis des Jahrganges: 3 Thlr. —, 12 Francs.